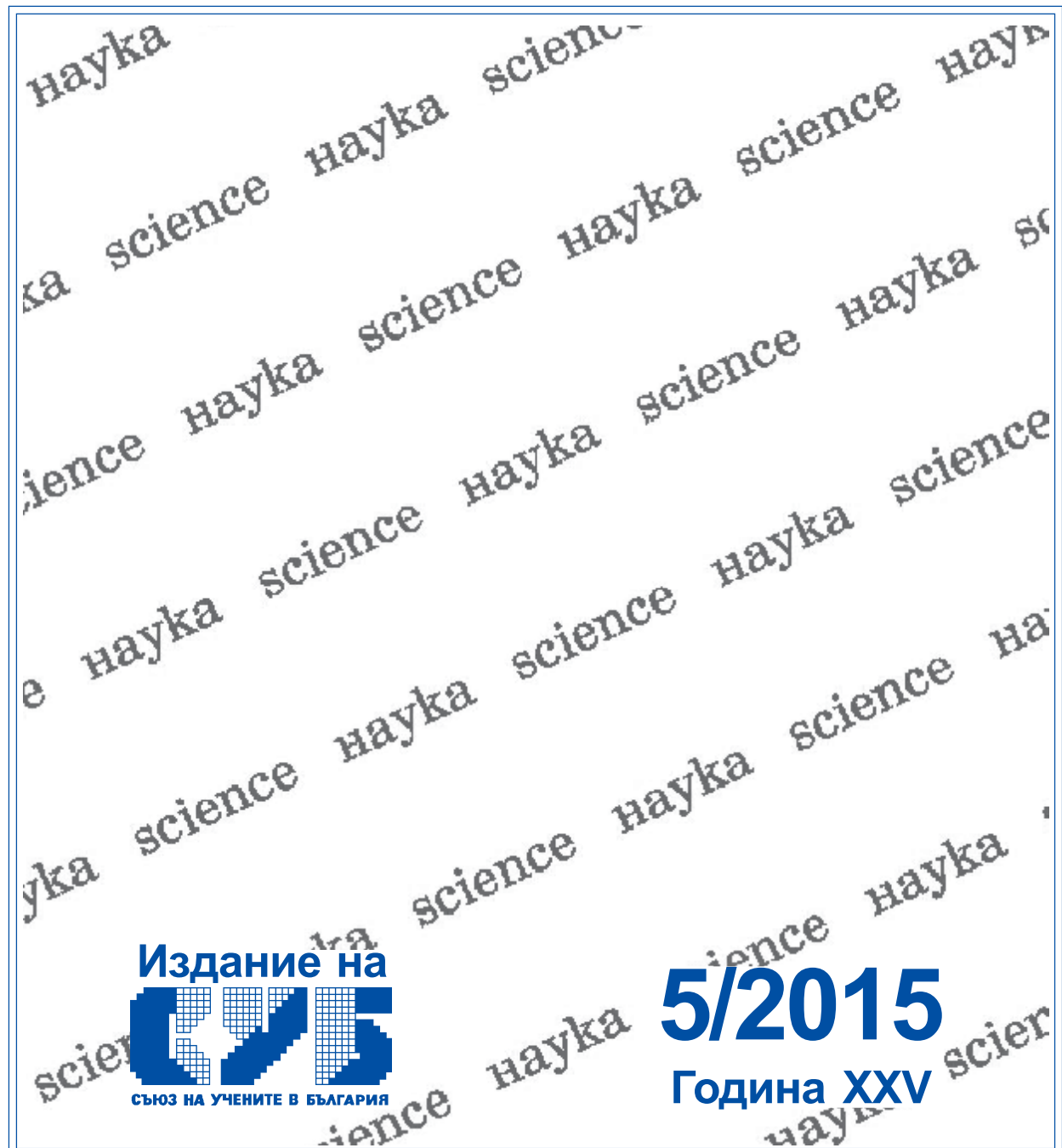

Наука

Съюз на учените в България
бул. "Мадрид" № 39
1505 София

Издание на
USB
СЪЮЗ НА УЧЕНИТЕ В БЪЛГАРИЯ

5/2015
Година XXV

„НАУКА“ е издание на СЪЮЗА НА УЧЕНИТЕ В БЪЛГАРИЯ (СУБ), независима, демократична, основана на федеративен принцип обществена творческо-професионална организация, приемник на Съюза на научните работници в България. СУБ е юридическо лице със седалище в София и клонове в по-големите градове на страната. На Общото събрание на пълномощниците на СУБ (18 май 2015 г.) за председател на Съюза беше избран проф. д.ф.н. Боян Вълчев.

Издаването на настоящия брой от списанието през 2015 г. е с финансовата подкрепа на Фонд „Научни изследвания“ при Министерството на образованието и науката.

Авторите носят отговорност за своите материали. Изразените от тях мнения може да не съвпадат с мненията на СУБ и редакционната колегия.

Текстовете, добре структурирани, с подзаглавия и акценти, трябва да са до 12 стандартни страници, написани на компютър във формат „Word for Windows“ или „Rich Text Format“, шрифт Times New Roman, 12 pt, 1 line spacing.

Таблиците и фигурите трябва да имат поредна номерация. Да се избягва повтаряне на данните от тях в текста на статията.

Литературата да се посочва в края на статията, а в текста да се даде в квадратни скобки като номер от списъка, например [1]. Списъкът да е оформен в съответствие с БДС.

Примери за цитиране на различни документи

- **Книги:** *Фамилия на автора, инициали. Наименование на книгата. Място на издаване, издателство, година, страници.*
Мончев, Н. М. Комуникации и иновационни процеси. С., изд. Техника, 1992, 202 с.
- **Статии от списания:** *Фамилия на автора, инициали. Наименование на статията. //Наименование на списанието. Година, том, номер, страници.*
Мончев, Н. М. Качества на информационните ресурси – наукометричен подход за оценка. //Наука, 2000, №2, с. 9-14.
- **Статии в сборник:** *Фамилия на автора, инициали. Наименование на статията. В: Наименование на сборника. Място на издаване, издателство, година, страници.*
Григорова, М. „Цветни“ стилистични тропи в езика на периодичния печат. - В: Социолингвистика и комуникация. С., Университетско изд., 1995, с. 122-128
- **Речник:** *Наименование на речника. Място на издаване, издателство, година, том.*
Речник на българския език, С., изд. на БАН, 1975, т. 1.

Текстовете се представят в редакцията на електронен носител, придружен с един отпечатък. Материали се приемат и по e-mail на адрес lazarova@usb-bg.org при положение, че са приложени като „attachment“ в горния формат.

Към научните статии се прилага резюме на английски език до 10 реда, в което точно се излага целта на статията и основните изводи.

Статии, оформени не по правилата на списанието, няма да бъдат разглеждани. Ръкописи не се връщат.

Хонорари на авторите не се изплащат.

При препечатване на материали от „Наука“ е задължително да се цитират списанието и съответния автор.

За списание „НАУКА“ можете да се абонирате:

■ **Лично в касата на Съюза на учените в България,**
1505 София, бул. „Мадрид“ 39, тел. (02) 943 19 86; (02) 944 11 57.

■ **В клоновете на СУБ в страната.**

■ **Чрез пощенски запис на адрес: 1505 София, бул. „Мадрид“ 39 – сп. „Наука“,**
като посочите точния си адрес с пощенски код.

■ **Чрез каталогана „БЪЛГАРСКИ ПОЩИ“ ЕАД**
във всички пощенски станции в София и страната; кат. № 1513.

■ **Чрез ДОБИ ПРЕС ЕООД на тел. (02) 963 30 81; (02) 963 30 82; <http://www.dobipress.bg>,**
каталоген № 2012.

Годишен абонамент:

■ 20 лв. – редовен; ■ 10 лв. – за членове на СУБ;

■ 5 лв. – за пенсионери, докторанти и студенти; ■ 40 евро/щ.д. – за чужбина.

Съдържание

● НАУЧНА ПОЛИТИКА	
● Партньорска проверка на Националната система „Наука-иновации“ по инструмента Policy Support Facility (PSF) към Европейската рамкова програма за научни изследвания и иновации „Хоризонт 2020“	3
● ОСНОВОПОЛАГАЩА МИСИЯ	
● Габриела Вапцарова, Дарина Илиева, Даниела Атанасова: Познанието за миналото е ключът към бъдещето – приносът на Българската академия на науките	9
● Йорданка Гешева: Иван Кукулевич Сакцински и Българското книжовно дружество	11
● Дарина Петрова, Габриела Йончева: Кръстьо Мирски – живот на границата на две епохи	14
● ЕВРОПЕЙСКА НОЩ НА УЧЕНИТЕ 2015	
● Пенка Лазарова: В Българската академия на науките: за талантите на учените, светлината на знанието, оптичните технологии и още.....	17
● Григор Иванов: Квадратът на знанието	21
● Иво Драганов: Животът е скучен, науката е вълнуваща!	22
● Весела Казашка, Петя Бъркалова, Милена Илиева: Бис за маестро Камджалов и изчерпан тираж на книгата „Хора на науката“. Светлина в детските очи – физици говорят за светлина	23
● Галя Кожухарова, Ангел Славчев: Нощ на учените в Стара Загора	25
● Христо Белоев, Юлиана Попова: Европейска нощ на учените 2015 в Русенския университет ...	27
● Под знака на светлината премина Х-то юбилейно издание на Нощта на учените в Медицинския университет – Варна	28
● НАУКА И ЕТИКА	
● Стефка Наумова: Функционални особености на академичната етика	29
● Иван Миков: За възможностите и ограниченията на етическите кодекси в науката	33
● Димитър Бакалов: Плагиатството в точните науки	36
● ЛИЧНОСТИ	
● Нели Стоилова, Димитър Тонев: 100 години от рождението акад. Христо Я. Христов	40
● Иван Лалов: Слово за човека, учения и преподавателя акад. Христо Я. Христов	42
● ПОГЛЕД КЪМ МИНАЛОТО	
● Диана Димитрова: Нови данни за тракийските погребални обреди през римската епоха в Западна България	46
● Цвета Тодорова: Българският сецесион с национално-романтичен привкус	51
● НАУЧНИ КОНФЕРЕНЦИИ В СУБ – ВЕЛИКО ТЪРНОВО	
● Валентина Стоянова: За годишните прояви на Великотърновския клон на СУБ	59
● Петко Ст. Петков: Майстор Колю Фичето и българската памет	59
● Георги Чиллев: Националната идентичност като основа на националната сигурност	64
● Трибуна на младите	
● Валентин Петров Помаков: Изтъняване на озоновия слой и последиците за човешкото здраве	70
● Станислав Хаджийски: Моето бъдеще като специалист	75
● ГОДИШНИНИ	
● Сеферин Мирчев: Доайенът в областта на съобщителната техника проф. д.т.н. инж. Борис Йовчев на 90 години	76
● IN MEMORIAM	
● Любомир Георгиев: Сбогом, доц. Мирчева!	77
● Михаил Виденов: В памет на доц. д-р Константин Попов (1923-2015)	77
НАУЧНИ ИЗЯВИ В СУБ	78
КНИГОПИС	79

Броят излезе от печат на 28.10.2015

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ: проф. д.х.н. Венелин Енчев (и.д. главен редактор); акад. Михаил Виденов; акад. Георги Марков; чл.-кор. Георги Русев; чл.-кор. Лъчезар Трайков; проф. д.п.н. Албена Чавдарова (редактор на броя); Пенка Лазарова (отг. секретар).

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ: проф. д.ф.н. Никола Балабанов, проф. д.ф.н. Хилмар Валтер (Германия), проф. д-р Григорий Венедиктов (Русия), проф. д-р Обис Кастаньо Гонзалес (Испания), проф. д.н. Милан С. Димитриевич (Сърбия), проф. д-р Роберт Естивал (Франция), акад. Иван Загорчев, доц. д-р Благовеста Иванова, доц. д-р Галина Иванова, проф. д.т.н. Гаро Мардиросян, чл.-кор. Пламен Мирчев, проф. д-р Боян Мутафчиев (Франция), проф. д.т.н. Живка Овчарова (Германия), проф. д-р Люпчо Пейов (Македония), чл.-кор. Емилия Пернишка, акад. Петър Попиванов, проф. д-р Иван Секулов (Германия), проф. д-р Ангел Смрикаров, проф. д.ф.н. Петър Сотиров (Полша), проф. д.ф.н. Иван Харалампиев, проф. д.и.н. Росица Чобанова, проф. д.и.н. Пламен Цветков

Превод на съдържанието на английски: проф. дфн Ирена Василева; Коректор: Маргарита Дончева; Предпечат: Светослав Димов

NAUKA (SCIENCE)

A bi-monthly journal of the Union of Scientists in Bulgaria – a voluntary non-governmental organization unifying scientists from different fields with its headquarters in Sofia and branches in Bulgaria's larger cities.

Contents

• SCIENCE POLICY	
• Peer Review of the National Research and Innovation System under the Instrument Policy Support Facility (PSF) of the EU Framework Programme for Research and Innovation „Horizon 2020“	3
• FOUNDATION-LAYING MISSION	
• Gabriela Vaptsarova, Darina Ilieva, Daniela Atanasova: The Knowledge about the Past is the Key to the Future – the Contribution of the Bulgarian Academy of Sciences	9
• Jordanka Gesheva: Ivan Kukulovich Sakcinski and the Bulgarian Literary Society	11
• Darina Petrova, Gabriela Joncheva: Krastjo Mirski – a Life on the Border of Two Eras	14
• EUROPEAN RESEARCHERS' NIGHT 2015	
• Penka Lazarova: At the Bulgarian Academy of Sciences: about the Talent of the Scholars, the Light of Knowledge, the Optical Technologies and... ..	17
• Grigor Ivanov: The Square of Knowledge	21
• Ivo Draganov: Life is Boring, Science is Exciting!	22
• Vesela Kazashka, Petya Barkalova, Milena Ilieva: Encore for Maestro Kamdjalov: The Book „People of Science“ out of Print. Light in the Eyes of the Children – Physicists Talk about Light	23
• Galia Kozhucharova, Angel Slavchev: Researchers' Night in Stara Zagora	25
• Christo Beloev, Juliana Popova: Researchers' Night 2015 at the University of Russe	27
• The 10 th Anniversary Edition of the Researchers' Night at the Medical University in Varna – under the Sign of Light	28
• SCIENCE AND ETHICS	
• Stefka Naumova: Functional Specific Features of Academic Ethics	29
• Ivan Mikov: On the Possibilities and Limitations of Ethical Codes in Science	33
• Dimitar Bakalov: Plagiarism in the Exact Sciences	36
• PERSONALITIES	
• Neli Stoilova, Dimitar Tonev: 100 th Anniversary since the Birth of Academician Christo Y. Christov	40
• Ivan Lalov: A Speech about Man, Scientist and Educator Academician Christo Y. Christov	42
• GLIMPSE AT THE PAST	
• Diana Dimitrova: New Data about the Thracian Burial Rites during the Roman Age in West Bulgaria	46
• Tsveta Todorova: The Bulgarian Secession with a National-romantic Flair	51
• SCIENTIFIC CONFERENCES AT USB – VELIKO TARNOVO	
• Valentina Stojanova: On the Annual Events of the Veliko Tarnovo Branch of USB	59
• Petko St. Petkov: Artisan Kolyu Ficheto and the Bulgarian Memory	59
• Georgi Chillev: National Identity as a Basis for National Security	64
• THE FLOOR TO THE YOUNG PEOPLE	
• Valentin Petrov Pomakov: Thinning of the Ozone Layer and the Consequences for Human Health	70
• Stanislav Hadzhijski: My Future as a Specialist	75
• ANNIVERSARIES	
• Seferin Mirchev: The Doyen in the Field of Communications Technology Prof. Boris Jovchev, D.Sc. – 90 Years Old	76
• IN MEMORIAM	
• Ljubomir Georgiev: Adieu, Prof. Mircheva!	77
• Mihail Videnov: In Memory of Prof. Konstantin Popov, Ph.D. (1923-2015)	77
• SCIENTIFIC EVENTS AT USB	78
• BOOK REVIEW	79

Printed on 28.10.2015

EDITORIAL BOARD: Prof. Venelin Enchev, D.Sc. (Acring Editor-in-Chief); Prof. Albena Chavdarova, D.Sc. (Editor of the Issue); Acad. Georgi Markov; Cor. Mem. Georgi Russev; Cor. Mem. Lachezar Traykov; Acad. Michail Videnov; Penka Lazarova (Executive Secretary).

EDITORIAL COUNCIL: Prof. Nikola Balabanov, D.Sc.; Prof. Rossitza Chobanova, D.Sc.; Prof. Milan S. Dimitrijevic, D.Sc. (Serbia); Prof. Robert Estivals, D.Sc. (France); Prof. Dr. Obis Castaño Gonzpález (Spain); Prof. Ivan Haralampiev, D.Sc.; Assoc. Prof. Blagovesta Ivanova, Ph.D.; Assoc. Prof. Galina Ivanova, Ph.D.; Prof. Garo Mardirossian, D.Sc.; Cor. Mem. Plamen Mirchev; Prof. Boyan Mutaftschiev, D.Sc. (France); Prof. Jivka Ovtcharova, D.Sc. (Germany); Prof. Dr. Ljupco Pejov (Macedonia); Cor. Mem. Emilia Pernishka; Acad. Petar Popivanov; Prof. Ivan Sekoulov, D.Sc. (Germany); Prof. Angel Smrikarov, Ph.D.; Prof. hab. Petar Sotirov, D.Sc. (Poland); Prof. Plamen Tzvetkov, D.Sc.; Prof. Grigorii Venediktov, D.Sc. (Russia); Prof. Hilmar Walter, D.Sc. (Germany); Acad. Ivan Zagorchev.

Translation of the Contents in English: Prof. Irena Vassileva, D.Sc.; **Proof-Reader:** Margarita Doncheva; **Pre-Printing:** Svetoslav Dimov

Address of Editorial Office:

Blvd. Madrid 39, 1505 Sofia, Bulgaria
Tel. (+3592) 943 30 22; Fax: (+3592) 944 15 90
Voice mail: 984040/4738; email: lazarova@usb-bg.org

Subscription fee for abroad is 40 Euro. Subscription can be made at the address of the Editorial Board of SCIENCE, or by a bank transfer to Bulbank, Sofia, Bulgaria, account № 1100 415 511 code: 621 962 14, Union of Scientists in Bulgaria, SCIENCE bimonthly. Advertisement fares are up to 3 Euro/Dollars per square cm.

ПАРТНЬОРСКА ПРОВЕРКА НА НАЦИОНАЛНАТА СИСТЕМА „НАУКА-ИНОВАЦИИ“ ПО ИНСТРУМЕНТА POLICY SUPPORT FACILITY (PSF) КЪМ ЕВРОПЕЙСКАТА РАМКОВА ПРОГРАМА ЗА НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ И ИНОВАЦИИ „ХОРИЗОНТ 2020“

По покана на министъра на образованието и науката проф. Тодор Танев на 8 октомври 2015 г. в България пристигна Европейският комисар за наука, изследвания и иновации г-н Карлос Моедас. Основната цел на посещението му бе да връчи на г-н Бойко Борисов, министър-председател на Република България, доклада и заключенията от партньорската проверка на националната система „Наука-инновации“ по инструмента Policy Support Facility (PSF) към Европейската рамкова програма за научни изследвания и иновации „Хоризонт 2020“.

В зала „Сердика“ на София Хотел Балкан министърът на образованието и науката проф. Тодор Танев откри конференция, посветена на основните резултати и препоръки на международния панел за оценка на Националната система „Наука – иновации“, постигнати чрез прилагане на инструмента за провеждане на реформи в областта на науката и иновациите в страните членки на ЕС – PSF. Първите държави, които се възползват от този инструмент, са България и Унгария, като България е първата държава членка, която през месец март взе решение да използва механизма за подпомагане чрез извършване на партньорска проверка.

„В началото на тази година правителството на България публикува своята програма за стабилно развитие на страната за периода от 2014–2018 г. Съществен елемент от програмата са предложените мерки и реформи в сектор „Образование, наука и иновации“, заяви министър Танев в началото на своята реч и добави, че още тогава е станало ясно, че реформирането на научноизследователската и иновационна система ще бъде определящ фактор. „Наред с огромната отговорност да подготвим спе-

цифичните мерки по ОП НОИР и да приведем нормативната уредба в синхрон с иновационната стратегия за интелигентна специализация на България, потърсихме надежден партньор, който обективно и ефективно да ни помогне в начертаването на конкретен план за действие за реализиране на правителствената програма. Затова беше потърсена подкрепата на ЕК чрез инструмента PSF. И поехме ангажимента да бъдем прозрачни и отговорни“, обясни министър Танев и благодари на комисар Моедас за възможността България да бъде първата страна, получила подкрепа чрез прилагането на PSF – новия механизъм на ЕК.

Аналитичният доклад с препоръките*, очертаващи точно и навременно къде България трябва да се съсредоточи с всеобщи усилия за реформи, е изготвен от международен панел от независими експерти и водещи учени от Австрия, Германия, Ирландия, Испания, Норвегия, Обединеното кралство, Полша, Португалия, Словения и Холандия, ръководен от професор Люк Соте, ректор на Маастрихтския университет.

Еврокомисарят по изследвания, наука и иновации г-н Карлос Моедас се обърна към участниците в конференцията, акцентирайки върху основните предизвикателства на европейската наука и иновации в доклада си „Opening up to an European Research Area of innovation“. Той акцентира на доброто си впечатление от желанието на България за работа и за умни реформи, затова страната ни може да очаква помощ от ЕК и заяви, че препоръките от доклада ще изискват много сериозна работа, която трябва да започне незабавно.

На читателите на сп. „Наука“ предоставяме резюме от препоръките, които публикуваме с безусловното съдействие на Дирекция „Наука“ в МОН.

10 ПОЛИТИЧЕСКИ ПОСЛАНИЯ

1. България има историческа възможност да засили икономическия си потенциал, като увеличи финансирането за наука и иновации до поне 1% от БВП до 2020 г. Постигането на устойчив ефект от подобно увеличение на раз-

ходите изисква важни структурни реформи в научноинновационната система, за да се увеличи ефективността и качеството ѝ. За целта е необходима координация и ефективно планиране, както и използването на европейските

* <https://rio.jrc.ec.europa.eu/en/library/horizon-2020-policy-support-facility-peer-review-bulgarian-research-and-innovation-system>

структурни фондове.

България, която в историческото си развитие е силно ангажирана с дейностите, свързани с науката и технологиите, се присъедини към ЕС през 2007 г., в навечерието на световната финансова рецесия. Това ограничи икономическото (БВП се сви с повече от 5% през 2009 г.) и политическото пространство за страната да предприемат действия в подкрепа на своето социално-икономическо развитие чрез научни изследвания и иновации, въпреки тяхната важна роля като източници на растеж.

Първото съобщение от панела е насочено към това България да се възстанови от кризата по-бързо и да се заобиколи един порочен кръг от намаляващи публични средства, липса на доверие в системата и недостатъчно използване на финансирането от ЕС. Настоящото ниско равнище на публичното финансиране на научните изследвания и иновациите в България не е устойчиво и ако не се промени, това може да доведе до влошено състояние в структурата на българската икономика.

В днешно време, при стабилна политическа и икономическа ситуация в България, панелът препоръчва на правителството да поеме ангажимент за значително увеличаване на публичното финансиране на R&D. България трябва да се движи нагоре в класацията за интензитета на R&D или поне да подобри сегашното си състояние и от 0,65% от БВП през 2013 г., което е един от най-ниските проценти за R&D в ЕС, да достигне до 1% през 2020 г. Така националната цел от 1,5 за R&D ще бъде по-реалистична и постижима. Публичното финансиране трябва да изиграе решаваща роля за постигането на тази цел, далеч отвъд сегашното ниво – 0,24% от БВП за R&D.

За да бъдат успешни тези увеличени инвестиции на научни изследвания и иновация (RI), те трябва да бъдат придружени от големи структурни реформи:

1. Подобряване на инструментите за финансиране на RI в страната, довеждане на проектната дейност за оценка до международните стандарти, подобряване на управлението на публичните организации, които извършват научни изследвания, функционирането на националните органи за финансиране, както и свързване на финансирането за научна дейност с изпълнението. Тези реформи са разгледани в глава 2 от доклада.

2. Подкрепа на висококвалифицирани човешки ресурси на страната в областта на RI, разглеждане на въпроса за много ниските заплати на докторантите, изграждане на критична маса в публичния и частния сектор, подкрепа на най-добрите научноизследователски организации за постигане на още по-добри резултати, стимулиране

на международни докторантски програми за мобилност на изследователи, наемане и задържане на установени и водещи изследователи и включване на млади изследователи в системата, развитие на подкрепяща среда за провеждане на научни изследвания. (Глава 3 от доклада).

3. Насърчаване на отварянето на научната база в България към бизнеса и засилване на схемите за подкрепа на публично-частните сътрудничества, както и създаване на условия за развитие на иновационните екосистеми. Това предполага усилия за насърчаване на интелигентната специализация и подкрепяне на приоритетни области, стимулиране на регионалните и местни изпитателни платформи, насърчаване на предприемачеството и на организации, които провеждат публични научни изследвания, подкрепяне на успешни клъстери, запълване на пропуските на научноизследователската инфраструктура и споделяне на капацитета на инфраструктурата. Тези въпроси са разгледани в глава 4 от доклада.

В основата на тези структурни реформи стои ясната необходимост на България от осигуряване на ефективно взаимодействие и планиране, както и ефективно използване на всички източници на финансиране в министерствата и особено на структурни инвестиционни фондове на ЕС, за да се постигне максимално въздействие от всички налични ресурси.

Изпълнението на тези реформи изисква политическа смелост. Панелът е убеден, че в рамките на настоящата икономическа и политическа среда има реален шанс тези реформи да се реализират успешно. Готовността на българските власти да поискат и да проведат тази първа PSF партньорска проверка е до известна степен доказателство за това.

2. Установяване на дълготрайна подкрепа за реформи и инвестиции в наука и иновации, основана на широк политически консенсус в тази сфера, както и стартирането на структуриран, ангажиран и продължителен диалог с българската научна и иновационна общност. Този диалог трябва да доведе до „Дневен ред на националната наука“, способен да възстанови доверието в системата. Най-добре е Съветът за интелигентен растеж да поеме лидерството в този процес.

Общественото разбиране по отношение на ролята на RI в България е слабо. В много европейски страни това се явява като общ проблем. Въпреки това, съществуват интересни примери как може да се осъществи консенсус на всички парламентарни партии и с академичните среди, както и с бизнеса, за да се осигури широка подкрепа за основните национални усилия в сферата на RI. Тъй като общата визия е от ключово значение, PSF

панелът препоръчва властите да поставят началото на българския „Дневен ред на националната наука“ в сътрудничество с национални и регионалните медии, водещи академични и бизнес лидери, заинтересованите страни и гражданското общество.

Наскоро беше създаден Съветът за интелигентен растеж (12 май 2015 г.), който се ръководи от министър-председателя. С оглед на панела, Съветът за интелигентен растеж има уникалната възможност да води политика на изграждане на доверие, да постави инвестициите и реформите в сферата на R&D в дневния ред на политиките за насърчаване на развитието на Дневен ред на националната наука, да призовава за осъществяване на структурните реформи и програмата за интелигентна специализация, както и да концентрира усилията си за премахване на бариерите, които пречат на екосистемата да приеме творчески и новаторски хора в България. Съветът трябва редовно да включва академичните среди и бизнес лидери и представители в своите обсъждания, да поддържа сътрудничество с международни експерти и с българската диаспора, да се ориентира към публични политики и да разчита на силна програма за комуникация.

3. Създаване на професионална, независима и устойчива национална изследователска агенция, която да проектира и управлява изследователски и иновационни финансиращи програми и да подкрепя успешното прилагане на пакета от структурни реформи.

В момента българската система на RI се характеризира с изолирано мислене, често неkoordinирани приоритети и опасения във връзка с предполагаеми злоупотреби. Следователно съществува ясна необходимост да се променят агенциите, финансиращи RI. Това може да бъде постигнато най-добре чрез създаване на независима, стабилна агенция, способна да проектира и изпълнява многогодишни програми за научни изследвания с безпристрастни, прозрачни и ефективни процедури за преразглеждане на безвъзмездни средства. Панелът смята, че агенцията трябва да бъде изградена с мисия, насочена към изпълнението, и че тя следва да поеме водеща роля при свързването на финансирането за съответните области на политиката, както хоризонтално, така и вертикално.

Като такава, Изпълнителната агенция за насърчаване на RI (Promotion Agency for RI – PARI), която вече е предложена от правителството, би могла частично да задоволи тези нужди. Въпреки това, по мнението на панела, агенцията, такава, каквато е дефинирана към момента, изглежда по-малко като финансираща агенция за научни изследвания, отколкото като Европейската агенция

за насърчаване. Нещо повече, тя изключва европейските структурни и инвестиционни фондове, свързани със стратегията на страната за интелигентна специализация. Затова предложението PARI трябва да бъде обновено, за да се създаде такава професионална, независима и стабилна национална изследователска агенция.

Правителството започна също така създаване на междуведомствена структура към Министерски съвет („административна мрежа“), огледало на Съвета за интелигентен растеж, която трябва да действа като регионална мрежа за осъществяване на местни дейности към стратегията за интелигентна специализация. Предложената национална изследователска агенция трябва да има подходяща оперативна връзка с тази междуведомствена структура, така че изпълнението на стратегията за интелигентна специализация и на националните програми за финансиране да бъде синергично и обвързано с приоритетите.

4. Подобряване на процесите на оценяване и финансиране на проектни предложения и привеждането на тези процеси към международните стандарти.

България трябва да подобри процесите за подбор на научни и академични предложения за финансиране въз основа на партньорска оценка на проектните предложения. Това са процеси, за които международните стандарти обикновено включват панелна система, в която панели от признати учени правят препоръки за финансиране или автономно, или въз основа на обратната връзка на външни специалисти към панела в качеството на външни оценители.

По-специално, България трябва да гарантира, че това се случва толкова бързо, колкото е възможно в съответствие с международните стандарти за експертни оценки и прозрачност. Механизмите за финансиране на RI дейност трябва да се основават на предвидимост, прозрачност и участието на експертиза, включително международна. В момента националната научна общност в България страда от липса на доверие в справедливостта на разпределението на средствата и в установената система за оценка на проекти чрез партньорски проверки. От решаващо значение е да се установят подходящи и прозрачни разпоредби относно конфликти на интереси, вещо прокарване на тези разпоредби, както и адекватна обратна връзка с изследователите. Това трябва да бъде вградено в системата като необходимо предварително условие за каквото и да е разпределение на средства.

Панелът е на мнение, че докато се създаде независимата агенция (виж точка 3 по-горе), предоставяне на дейността, изцяло или частично, на външна агенция, като например Европейската ко-

мисия или Европейската научна фондация, ще допринесе за изграждането на доверие в системата за оценяване. Редовни независими последващи оценки на българските програми за финансиране на RI също са препоръчани от панела.

5. Постепенно концентриране на финансирането в полза на институции, които извършват изследователска дейност, така че да се възнагради постигането на високи резултати.

България, с население около 7,5 млн., има над 50 държавни университета и само малка част от тях са в състояние да провеждат изследвания на високо равнище. Традиционно изследванията са в компетенциите на Българската академия на науките, която не се занимава пряко с преподаване. Въпреки тази бинарна система, финансирането за научни изследвания се разпространява широко през държавните университети. Разпределянето на бюджета за научни изследвания и използването му за неосновни изследователски дейности носи малко възможности за качествени изследвания на публичните университети. Системата на висшето образование и научните изследвания в България е разпокъсана и разпръсната и би имала полза от по-висока концентрация на ресурси въз основа на разпределянето на публичните средства между институции, използвайки мерки, награждаващи качеството, като например схеми за финансиране, базирани на изпълнение или договори за изпълнение. Настоящият модел на финансиране на българските учебни заведения и изследователски организации, които изпълняват сложни научни изследвания, не е адекватен, когато става въпрос за насърчаване на научни изследвания на високо равнище.

Панелът препоръчва също така бинарният характер на образователната системата да бъде признат и за политиката на научни изследвания. Единият стълб следва да акцентира върху най-добрите изследователски организации, като ги подкрепя в тяхното развитие, включително достъп до европейско финансиране на научните изследвания. Вторият стълб трябва да се съсредоточи върху висшите учебни заведения. България трябва да въведе финансиране, основано на резултатите, за да се улесни прозрачното, справедливо и конкурентно разпределение на ресурсите, както и засилване на стимулите за ефективност. Въпреки това, разработването на финансиране, основано на резултатите, е дългосрочен и сложен процес, който изисква участие на заинтересованите страни, опит в областта на научните изследвания и показатели за оценка на научните изследвания. Следователно, Панелът препоръчва на България да се съобрази с конкретните препоръки за това как да се справи с този проблем.

По-общо казано, публичните научноизследо-

вателски организации в България не са в състояние да се справят с много от предизвикателствата пред модерните университети или научноизследователските институции. Повечето университети и изследователски институти все още са възпрепятствани от стари бюрократични практики и липсата на професионален мениджмънт за ефикасна ежедневна администрация. Препоръчително е българските публични научноизследователски организации да професионализират своето управление, както и да разработят и прилагат собствени изследователски стратегии, включително и определяне на приоритети. Такава стратегия за развитие трябва да се извършва само на фона на тяхното финансиране в съответствие с доказани качества. Интеграцията и взаимодействието между различните публични научноизследователски институти също трябва да бъдат насърчавани, за да се изгради критична маса и да се избегне припокриване и дублиране на ресурси.

6. Стимулиране на участието на български учени и изследователи в европейски програми

До момента българските схеми за финансиране нито допълват, нито се подготвят за ефективното участие на български учени и иновационни предприемачи в програмите на ЕС за научни изследвания и иновации или в дейности, финансирани чрез европейските структурни и инвестиционни фондове. Панелът препоръчва България да укрепва капацитета си за финансиране от ЕС чрез създаване на бюро за връзка на науките и финансиране от ЕС в Брюксел и професионално национално звено за контакт (National Contact Point – NCP) на пълен работен ден. И двете действия ще допринесат за засилване на капацитета на националните научни служители и екипи успешно да участват в програми за финансиране от ЕС.

Също така, Комисията препоръчва създаването на схема за съвпадащи фондове, която осигурява национално финансиране за българските предложения за RI, които са подадени за финансиране в Хоризонт 2020 и са били положително оценени, но са били в крайна сметка под необходимия праг да бъде предоставено финансиране. Трябва също така да бъде предвидена целева помощ за потенциалните участници в европейски програми за придобиване и/или засилване на умение в подготовка и управление на европейски RI проекти, включително подготовката и координацията на предложения и насърчаването на проекти или наемането на експерти за точни консултативни задачи.

Накрая, предстоящото въвеждане от страна на Европейската комисия на „Печат на превъзходство“ (Seal of Excellence) за проектни предложения по Хоризонт 2020, оценени като отлични, но нефинансирани, позволява региони и страни, же-

лаещи да покрепят отлични „готови за финансиране“ проекти в техните приоритетни области на интелигентна специализация (чрез структурните средства), за да ги идентифицират лесно. България трябва да създаде подходящи механизми, за да се възползва от такава възможност.

7. Предприемане на бързи действия за възстановяването на стимулите за изследователска кариера и задържане и привличане на млади таланти от България и чужбина в сферата на науката и иновациите.

България страда от демографския спад. Тя има по-малко изследователи във всички основни изследователски категории в сравнение със средното за ЕС. Почти половината от преподавателите са над 65-годишна възраст и по правило по-младите изследователи мигрират в други страни от ЕС или работят извън сферата на R&D. Увеличаването на броя на изследователите е предизвикателство не само за повишаване на общественото финансиране на RI, но и за развитието и поддържането на необходимото качество на човешките ресурси. Препоръчително е и българските власти, и публичните научноизследователски организации да гарантират, че наемането на работа, насърчаването и финансирането на нови изследователи се извършва по открит, прозрачен и основан на заслуги начин и въз основа на високи научни постижения, използвайки необходимите показатели и международни практики. Препоръчва се също българските университети и институти на Българската академия на науките да приемат Европейската харта за изследователите и Европейския кодекс за поведение при подбор на персонал за изграждане на работна среда, което ще доведе до успешно представяне и кариерно развитие, и да се гарантира открита, ефикасна и прозрачна практика за назначаване.

В този контекст следва да се счита, че следващото поколение на изследователите трябва да бъдат добре подготвено да заема длъжности в академичните и бизнес сектори. Двойната образователна система в България не стимулира достатъчен интерес към научните изследвания (вж. точка 5). Докторантите в България страдат от много ниски заплати. Това прави докторантурите в чужбина по-привлекателни, което допринася за изтичане на мозъци и което създава трудности за наемане на международни изследователи в България. В допълнение, докторантите получават твърде традиционно образование за провеждане на изследвания, на което му липсват модерни елементи – включително използването на английски език и обучение в така наречените „прехвърлими“ умения, които им позволяват да получат достъп до добре платени позиции в бизнес сектора. За да се справят с тези недостатъци, призоваваме българ-

ските власти да намерят начини да се гарантира, че докторантските програми ще стават все по-международни, ще се стимулира мобилността на докторанти, ще се установят по-добри връзки с потребностите на пазара и ще се гарантира високо качество в различните дисциплини. Програми, които комбинират силните страни на българските изследователски университети с тези на институти на БАН, могат да бъдат атрактивни за чуждестранни докторанти и да осигуряват устойчив източник на нови таланти в академичните и бизнес среди. Така наречените европейски принципи на иновативно обучение на докторанти следва да се прилагат от всички институции, извършващи научни изследвания в България.

За разлика от други държави членки на ЕС, българската система на RI не разпознава позициите за изследователи – постдокторанти, като най-близкият еквивалент е „асистент“, с фиксиран срок на договор, обикновено по-дълъг от 4 години. Постдокторантите в държавите членки на ЕС работят самостоятелно под наблюдението на хабилитирани учени и могат да бъдат ментори на докторанти. Българските власти следва да се ангажират да подкрепят постдокторантите. Полезни инструменти биха били индивидуални програми за стипендии за привличане на международни изследователи в България и схеми за реинтеграция за българските постдокторанти, работещи в чужбина. Държавните университети, БАН и аграрните институти следва да гарантират, че постдокторантите се приемат и асоциират в техните академични структури.

Освен това, българското правителство трябва неотложно да реши въпроса за много ниските заплати на докторантите. Следва да се предоставя подходящо финансиране за държавните университети, за да се предложат адекватни заплати. Българското правителство в координация с публичните научноизследователски организации, които имат голяма степен на автономност за нивото на заплатите, трябва да въведе инициативи, основани на индивидуалните постижения, за да се определи и/или коригира нивото на заплащане на изследователите. Следва да се извърши проучване от българските власти, за да се определят конкурентните нива на заплатите. Сегашната практика, която позволява на изследователите да допълват заплатата си с помощта на национални субсидии за изследвания, трябва да се преустанови и да се замени с нова система, основана на заслуги. Финансирането на научни изследвания следва да бъде средство за извършване на висококачествени научни изследвания и не трябва да се използва погрешно като политика за заплатите.

8. Стимули за отварянето на българската наука към бизнеса и ускоряване на схемите за

подкрепа на публично-частното партньорство.

Българският иновационен пейзаж е фрагментиран и се характеризира със силно разделение между дейностите на публичния и частния сектор. Настоящите политически инструменти са ориентирани основно към предоставянето, в смисъл, че се фокусират върху традиционното финансиране на научни изследвания, а не върху изграждането на човешки капацитет около дейностите по трансфер на знания, нито върху създаване на необходимите рамкови условия за развойни дейности нововъведения. На повечето обществени организации, които извършват изследователски дейности, липсва „предприемачески“ характер, те не са насочени към сътрудничество с предприятия/МСП и не разчитат нито на инструментите, нито на уменията за справяне с ключови въпроси, като управление на интелектуалната собственост или възможността за изследователите да работят временно в бизнес сектора, като същевременно поддържат стабилна своята кариера. Капацитетът на бизнеса за усвояване на публично генериран R&D изглежда лош, като в същото време публичната политика не предоставя на бизнеса стимули, за да може фирмите да приемат иновациите като стратегия за тяхното конкурентоспособно развитие. Данъчните стимули са една от малкото съществуващи мерки, предназначени да насърчат частния R&D, но познаването и използването им изглежда е ниско, което най-вероятно е свързано с ниските и плоски ставки на корпоративното данъчно облагане в страната.

Системата на RI в България не стимулира публичните научноизследователски организации да станат по-предприемчиви. Българските власти трябва спешно да премахнат съществуващите бариери, които пречат на публично-частното сътрудничество в RI, свързани със статута на публичните научноизследователски организации като организации с нестопанска цел и с факта, че трансферът на знания не е част от мисията и основната стратегия на държавните университети. Институционалните модели за насърчаване на ориентирани към мисията научни изследвания в България, като например Центрове за компетентност, са само началото, и то в много ограничена форма. Вместо това, на публичните научноизследователски организации следва да бъде позволено да професионализират дейностите по трансфер на технологии, създаване на интелектуална собственост и превръщане към бизнес сектора. Финансирането за управление на иновациите в R&D проекти, както и за патентоване, следва да бъде възможно.

9. Създаване на условия за развитието на специфични регионални и местни екосистеми за наука и иновации, използвайки опита от София Тех Парк.

Въпреки редица инициативи за иновации на ранен етап в България, много от тях все още не са добре свързани към държавните университети и обществените организации, които извършват изследвания в страната. Нови и възникващи екосистеми, като например **София Тех Парк**, зависят от тяхната дългосрочна устойчивост на адекватно използване на публично финансиране, включително от структурните фондове, за да се подкрепи развитието на иновационни дейности и бизнес R&D. Обществените организации за научни изследвания трябва да станат все по-ориентирани към публично-частно сътрудничество. Появата на силно местно търсене на иновации от бизнес сектора, включително от малките и средни предприятия и нови предприятия, също е ключов фактор. Повечето от тези условия в момента не се изпълняват или не се изпълняват едновременно.

10. Извършване на оценка от страна на българското правителство на изпълнението на тези препоръки в рамките на 3 години.

Съществуват, както е посочено в различните глави на този доклад, множество добри примери за „добри практики“ от други европейски държави членки или от съседни държави в Западните Балкани, от които да се взема пример. Проектирането на подходящи инструменти на политиката на RI е комплексно занимание, което е силно зависимо от местните обстоятелства.

Настоящото българско правителство е започнало много от обсъдените и предложени тук реформи с ясен подход за прилагане на свързване на съответните области на политиката, както хоризонтално, така и вертикално. Според PSF панела, това трябва да се интегрира в националната Пътна карта, подкрепена от финансов пакет с хоризонт от 5 до 8 години.

Надяваме се, че в съчетание с по-подробните препоръки относно политиките, представени в различни глави на този доклад, една такава национална пътна карта ще помогне на българските власти да приведат в движение и да приложат множеството необходими реформи, за които видяхме широка подкрепа с широк кръг заинтересовани страни, с които се срещнахме по време на работата ни в България.

Предлагаме допълнителното финансиране за RI, когато то е под прекия контрол на българските държавни органи, да става пряко свързано със създаването на промените и необходимите реформи.

Ние предлагаме на българското правителство след три години, считано от сега, в страната да дойде сходен PSF панел за оценка на изпълнението на тези препоръки, като те да могат да разчитат на подкрепата на българските власти.

ПОЗНАНИЕТО ЗА МИНАЛОТО Е КЛЮЧЪТ КЪМ БЪДЕЩЕТО – ПРИНОСЪТ НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

Защо всяка година отбелязваме датата на създаването на Българската академия на науките (БАН)? Дали се ръководим само от идеята за юбилейна празничност по повод на важни събития от нашата история? Дали целим да обогатим традицията на многобройните досегашни изследвания, част от които многостранно и твърде изчерпателно разискват темата? Поставените въпроси имат утвърдителен отговор с уговорката, че честването винаги е свързано с поглед назад към историята, но то също така ни доближава до актуалните проблеми на съвременността.

Българската академия на науките е един от символите на съвременна България. Това е най-старата институция в държавата, изпреварила с почти десетилетие възстановяването на нейната независимост. Развитieto на българското възрожденско общество през втората половина на XIX век налага създаването на обединителен център на народните стремежи към повече просвета и наука. След няколкогодишна подготовка през месец септември 1869 г. в град Браила, Румъния, се събират представители на осем града с компактно българско население извън пределите на поробената родина. Тук те полагат основите на Българското книжовно дружество (БКД) – първата българска академична институция като „*всенародно учреждение*“, обединяващо „*умствените български сили*“ с главна цел „*да разпространява всеобщото просвещение у българския народ и да му показва пътя към неговото вещественно обогатяване*“ (чл. 2 от Устава на БКД, 1869). Основатели и първи членове на Дружеството са българи, завършили образованието си в Европа и Русия. Сред тях са учени, писатели, общественици, революционери, учители, които виждат в знанието сила, освобождаваща духа за културното издигане на нацията и приобщаването ѝ към европейските ценности.

През есента на 1869 г. никой не е бил в състояние да предвиди кога ще възкръсне България, но нашите основатели са имали прозрението да положат първия духовен стълб на българската държавност. Тяхното благородно дело поражда не само признателност и благодарност, но е назидателен пример за днешните поколения, които имат моралното задължение всеки според силите си да допринесе за такова бъдеще на Академията, което да е достойно за нейното забележително минало.

В Научния архив на БАН се съхраняват документите, свързани с най-важните моменти от ис-

**Габриела Вапцарова,
Дарина Илиева,
Научен архив – БАН,
Даниела Атанасова,
Централна библиотека – БАН**

торията на БКД, прерастването му в БАН, както и нейното по-нататъшно развитие като национален научен център с международно признание.

В едни от най-ранните документи за БКД срещаме имената на Христо Ботев, Добри Войников, Васил Левски, Любен Каравелов и много други представители на предосвобожденската ни интелигенция. Сред тях са и първооснователите и ръководители на Дружеството – Марин Дринов, Васил Друмев (Митрополит Климент) и Васил Д. Стоянов. Това са личностите, положили основите на съвременната българска наука и култура.

Първите академични контакти на Книжовното дружество са свързани с размяната на „Периодическо списание“ и установяване на връзки с утвърдени учени в Европа – хуманитаристи като Луи Леже, Емил Пико, Константин Иречек и др. Интересна е и запазената преписка с Британския музей, Берлинската кралска академия, Южнославянската академия на науките и Славянския благотворителен комитет в Москва.

С Освобождението през 1878 г. и възстановяването на държавността се открива простор за развитието на националната култура, на научното творчество на българския народ в изцяло нова политическа и културно-историческа ситуация. Стремешът за напредък и самоутвърждаване е в съзвучие с епохата на формиране на българската национална идентичност. Тази актуалност спрямо обществените потребности остава главна характеристика на Академията през всичките десетилетия на нейното съществуване.

По предложение на председателя на БКД проф. Марин Дринов през 1878 г. Дружеството се премества в столицата на освободена България. Неговото възстановяване може да се проследи в официалните документи на Привременния комитет, който ръководи административната и научно-организационната дейност в София.

През този период се активизират международните контакти на Дружеството. Ръководството на БКД съзнателно и целенасочено полага усилия да го афишира пред научните общности на Европа, които да подпомогнат изявите на един европейски, с древна култура народ, какъвто е български-

ят. Осъществяването на тази цел става чрез установяване на незабавни или възстановяване на стари делови отношения с подобни учреждения в Европа и Русия, чрез връзки с видни дейци на науката, общественици и благодетели, чрез взаимен обмен на литература и популяризация на резултати. Важна роля в това отношение продължава да играе „Периодическо списание“. Привременният комитет и отделни наши учени започват да получават персонални покани за участие в международни конгреси, заседания, юбилеи и др.: Световното изложение в Сент Луи (1903); проф. Пенчо Райков в VI и VII конгреси по приложна химия (1906, 1909); проф. Васил Златарски в I конгрес по славистика в Прага (1934); Димитър Дечев (1931), Дончо Костов (1939–1948) и др. като членове на международни организации.

Нов етап в развитието на БКД започва през 1898 г., когато за председател е избран видният български държавник Иван Евстратиев Гешов. С името му е свързано преодоляването на кризата в Дружеството и очерталият се в началото на XX век научно-организационен и книжовен подем. Благодарение на неговата активна дейност през март 1911 г. БКД се преименува в Българска академия на науките. Съхранените повече от 100 години документи подчертават ролята на Гешов за този изключителен акт. Направеното от него лично дарение за погасяване ипотечния дълг на Дружеството е с условие, че „когато се изпълват четиридесет години от основаването му, то ще се прогласи за Академия“. Това събитие е отразено в протокол на Общото събрание от 20 февруари 1911 г. с решение за преименуване на Дружеството в Академия и в първия Закон за БАН (1912). В него Академията е определена като „самостоятелно и независимо научно учреждение“ с основна цел да развива и разпространява научните знания и изкуствата „особено с оглед към българите и българските земи, българския език и българската книжнина“. По този повод БАН получава поздравителни телеграми от Вилнюс, Санкт Петербург и Белград. В XV-то Обикновено народно събрание е проведен дебат в защита автономията на академичната институция с особено интересни изказвания на Стефан Бобчев и Михаил Такев.

По време на Втората световна война и непосредствено след нея БАН преживява политическите и военни катаклизми, сполетели страната. През месец април 1940 г. към Академията се създава нов клон, имащ за цел да насърча развитието на художествената култура и изкуствата, което довежда до преименуването ѝ в Българска академия на науките и изкуствата (БАНИ). Този период е свързан с името на известния учен археолог и министър-председател на България Богдан Филев. При бомбардировките над София сградата на БАН е частично разрушена, което разстройва цялата научна дейност. Главна задача на ръко-

водството в този момент е опазването на книжовното богатство и имущество на Академията. Навременните превантивни мерки, както и цялата последвала дейност по евакуирането на БАН показват, че грижата на българските учени е насочена преди всичко към спасяването на духовното наследство на нацията. Благодарение на техния начин на мислене и действия днес имаме единствените изцяло съхранени Научен архив и библиотека по време на Втората световна война.

Новият Устав и Закона за БАН, приет от Народното събрание на 28 февруари 1947 г., връщат старото име на институцията, с което тя продължава своята научна дейност у нас и в чужбина.

През следващите години Академията се организира като национален център за научни изследвания. В нея са създадени много нови институти и лаборатории, в които израстват учени с професионална квалификация и международно признание. В започналото динамично преустройство БАН защитава своите позиции на автономна институция. Изградена е и модерна материално-техническа база в най-плодоносните за Академията години (1968–1988), когато БАН е ръководена от акад. Ангел Балевски. Неговият висок научен и обществен авторитет допринася много за всестранный напредък на институцията. Продължава по-нататъшната активна международна дейност и многостранни научни контакти на БАН с чужди академии и институции. Някои от постиженията на българските учени и институти през тези години се дължат именно на съвместната работа на Академията със сродни организации в Европа и света.

През втората половина на XX век постепенно се създават условия за концентриране на изследователския потенциал на страната за работа в най-съвременни и важни за науката области. Към традиционно развитите школи в областта на хуманитаристиката и природо-математическите науки се добавят и тези от техническите. БАН допринася за първия досег на България с новите съвременни технологии. Именно тук започва развитието на ядрената физика и впоследствие на ядрената енергетика, на оптоелектрониката и лазерната техника, на микроелектрониката, на компютърните и информационни технологии. Академичните звена са и в основата на българското участие в изследването на Космоса. Те успешно се вписват в тематичните приоритети на Европейското изследователско пространство и с въвеждането у нас на нанонауките и нанотехнологиите. По този начин иновационният потенциал на БАН се включва директно в българската икономика. Това е само част от цялостната научна дейност на Академията, която е в основата на развитието на модерна България.

През всичките етапи от развитието си, Акаде-

мията се утвърждава като демократично, родолюбиво и духовно средище, като храм на българското просвещение. Тя създава потенциал, който да равни българите с развитите и свободни европейци и да съгради институциите на научния и културен живот в страната. И сега БАН продължава да извършва своята изследователска и обществена дейност в съответствие с „общочовешките ценнос-

ти, национални традиции и интереси“ и да съдейства за „умножаване на духовните и материалните ценности на нацията“ (Устав на БАН, 1997).

В днешно време, когато текат сложните процеси на глобализация, БАН представя авторитетно пред света България и нейната наука и доказва, че ние винаги сме били и ще бъдем неделима част от Европа.

ИВАН КУКУЛЕВИЧ САКЦИНСКИ И БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО*

Проф. д-р **Йорданка Гешева**,
Институт за исторически
изследвания – БАН

Известният хърватски учен историк, историограф, поет, драматург, политически деец Иван Кукулевич Сакцински е роден на 29 май 1816 г. във Вараждин¹. Основател е на археологическата наука в Хърватия; представител е в хърватско-унгарското народно събрание.

Иван Кукулевич Сакцински е деветото дете в семейството на Антония Лабаш и Антун Кукулевич (политик и общественик с благородно потекло, народен представител, известно време директор на Дирекцията на училищата в Хърватия). Гимназиално образование получава във Вараждин, във францисканско училище, а в Загреб започва да изучава философия. Не успява да завърши, защото е призован да отбива военната си служба, но записва да учи в кадетската школа в Кремс (старинен австрийски град на Дунав, в провинция Долна Австрия). Усвоява добре немски език и след завършване на училището започва да се занимава с литературна работа на немски. От 1837 г. започва да сътрудничи на сп. „Даница“². Служи за кратко във военни подразделения във Виена и в Милано (до 1842 г.). Във Виена се среща и започва близко приятелство с Людевит Гай, с граф Янко Драшкович. Представител е на либералното течение на илиризма в Хърватия.

От 1845 г. става съдия във Вараждинска жупания, а после и в Загребска. От 1861 г. е велик жупан (областен управител) на Загребска жупания, управлява 6 години; през 1867 г. е сменен. През 1865 до 1867 г. е определен за заместник на бана.

След напускането на този пост се отказва от политическа дейност.³

Едно от най-ярките събития, с които е свързано името на Иван Кукулевич Сакцински, това е пребиваването му в хърватско-унгарското събрание⁴. На 2 май 1843 г. Кукулевич държи реч на хърватски език – нещо, което до този момент не е прието и не е ставало в събранието; това е протест срещу опитите за налагане на унгарския език в хърватските територии. До тогава в парламента документите се изготвят на използвания като официален латински език; изказвания и обсъждания стават и на унгарски език. Речта на Кукулевич още на времето става много популярна, защото чрез нея той се докосва до сърцето и до стремежите на всеки хърватин. На следващата година хърватските народни представители напускат заседанията на смесеното хърватско-унгарско събрание в знак на протест, че не им се позволява да използват латински, а ги задължават да говорят на унгарски. Искането за обявяване на хърватския език за официален и служебен в държавните институции и в народното събрание, да се изучава и използва в училищата, е повдиган и обсъждан периодически, но този процес се засилва отново през 1847 г. [1, с. 82-83]. На 23 октомври 1847 г. хърватският език е обявен за официален в границите на хърватската държава с

* Статията се базира на доклад, изнесен на Българо-хърватска научна конференция в чест на 200-годишнината на Йосип Юрай Шросмайер, проведена на 11 февруари 2015 г. в София.

¹ Вараждин е стар административен и икономически център на Северна Хърватия до времето на големия пожар от 1776 г., след което тези функции са поети от Загреб.

² Danica Horvatska, Slavonska I Dalmatinska излиза от 1835 до 1867 г., не особено редовно. Замислено е като седмично приложение на „Novina Horvatzkih“. Издател е Людевит Гай. Материалите в „Даница“ се пишат на новия хърватски език и правопис.

³ Wikipedia, linkovi: Ivan Kukuljević Sackinski; Hrvatska povijest, запис 3.02.2015; Hrvatski biografski leksikon, запис 1.02.2015 г.

⁴ През пролетта на 1790 г. хърватският Сабор приема решение за съюз с Унгария, като целта е общ отпор срещу абсолютизма на виенския двор. Условието на споразумението обаче довеждат до това, че на практика Хърватия става административно зависима от Унгария и губи своята финансова автономия. Започва натиск за въвеждане на унгарския език като официален в гражданска Хърватия. Това продължава няколко десетилетия.

право на него да се говори и пише във всички държавни институции, училища, обществени места. Безспорно пътеката за този акт е проправена и с усилията на Кукулевич Сакцински. Кукулевич, заедно с други хърватски родолюбци полага усилия за извоюване на независимостта на своя народ и за отделянето им от унгарците.

По време на революцията от 1848 г. Кукулевич заема своето място сред радикалните демократи. Неговият ораторски талант впечатлява съмишленниците и обикновените хора. Става член на Временното хърватско правителство; включва се активно в подготовката за свикване на хърватско народно събрание и за избирането на полковник Йосип Елачич за бан [2, s. 27-29]. Член е на Независимата народна партия, председател е на създадения в парламента клуб на партията. Народната партия се ползва и с подкрепата на Йосип Щросмайер [3, s. 284, 289].

През 1850 г. Кукулевич-Сакцински основава Югославянско историческо общество. Още същата година започва издаването на ежегодника „Arhiv za poviesnicu jugoslavensku“ (Архив за южнославянска история). Книгите от архива излизат до 1875 г. Обикаля славянските райони, събира стари ръкописи и книги, запознава се и поддържа връзки с учени от славянските страни. Има трудове по история на Хърватия; организира първото научно издание на Хроника и актове по история на южните славяни (13-18 век)⁵.

Скоро след основаването ѝ през 1866 г. Кукулевич става член и работи усърдно в Южнославянската академия на науките и изкуствата. През 1856 г. е приет за чуждестранен член на Петербургската академия на науките. Кукулевич Сакцински е поканен за сътрудничество и провъзгласен за член на Българското книжовно дружество още по времето на Браилския му период, вероятно около 1874 г. и ако се съди по косвени сведения, това става по предложение на Марин Дринов. На Кукулевич са изпращани годишни течения на органа на БКД „Периодическо списание“, а в замяна той подарява свои книги.

Кукулевич полага основите на съвременната хърватска историография и на археологическата наука. Става първият председател на Хърватското археологическо дружество. Обикаля страната и събира редица археологически материали. Той е един от първите, който подарява предмети на тогавашния Народен музей, от когото впоследствие се отделя Археологическият музей. Огромната си библиотека и някои ценни ръкописи пък дарява на Южнославянската академия за наука и изкуства в Загреб⁶. През 1858 г. във в. „Католички лист“ Кукулевич отпечатва статията „Няколко думи за новата българска литература“. В нея той прави преглед на съчиненията на български интелектуалци,

чиито книги са публикувани в различни европейски градове.

Сред тези, на които хърватинът обръща внимание, са: котленецът Петър Берон и неговият „Рибен буквар“, издаден през 1824 г. в Брашов; народният поет Петко Рачев Славейков и сборката му „Български песни“, отпечатана в Санкт Петербург през 1851 г.; Стойко Владиславов (епископ Софроний Врачански) и неговите неделни проповеди и поучения или „Кириакодромион“, Рибник, 1810; Юрдан Ненов и др. [4, с. 6] С името на Иван Кукулевич е свързано и още едно съчинение на българска историческа тематика от 1842 г. – „Priporovijesti“ – романтична история за българина Радован, който помага на сърбина Борутин и бяга от турските поробители. През 1874 г. това съчинение е отпечатано и на немски език [4, с. 6].

Една от творбите, с които Кукулевич остава известен, е Речникът на южнославянските художници [5; 6, s. 285-296]. Художници е твърде обобщаващо за случая понятие, защото в речника Кукулевич дава информация за много видове творци – скулптори, ваятели, художници-приложници, иконописци, автори на миниатюри, резбари, майстори-строители, печатари, леяри на камбани и топове, събирачи на народни песни и др. Първата част е отпечатана в Народната печатница на Людевит Гай. Предговорът, написан от Кукулевич, носи дата 21 януари 1858 г. В тази първа част, както и в останалите, които излизат до края на 1860 г., има сведения и кратки бележки за различни творци. Поради липса на средства Кукулевич предприема да издава речника на отделни свезки – общо 4, като всяка свезка е с по 6-7 коли. Обхванати са всички славянски райони. Премуществено са отразени мъже, макар да се срещат отделни сведения и за жени. Жените творци в тези ранни времена, за които Кукулевич събира сведения, са твърде малко. Периодът е много широк – първите обхванати приложници са от 14 век. Има само частични сведения за българи (например Филип, монах, живял в края на 15 – началото на 16 век в българските земи, преписвал и рисувал евангелия; занимавал се с миниатюри). Има хора от Македония, Словения, Словакия, от всички хърватски краища, от Дубровник, Далмация, Сърбия, Босна, Горица, Кранска гора и др. В предговора Кукулевич пише, че сведенията за художници, скулптури, майстори занаятчии е започнал да събира още преди дванадесетина години, т.е. някъде от към 1845-1846 г. Изрично споменава, че българските земи и България са му слабо познати [5, s. 7 i sl.]. В повечето случаи Кукулевич дава и изворите, от които черпи сведенията си. Преглед на използваните от Кукулевич извори и литература прави в своето изследване Ивана Манце [6, s. 286-296].

През януари 1885 г. Кукулевич-Сакцински пи-

⁵ Большой энциклопедический словарь, запис интернет, 6.01.2015 г.

⁶ Wikipedia, linkovi: Ivan Kukuljević Sakcinski; Hrvoje Petrić. Ivan Kukuljević Saksinki. – Wikipedia, запис 1.02.2015 г.

ше писмо до председателя на Българското книжовно дружество. Най-напред той благодари за това, че е удостоен с високата чест да бъде определен за почетен член на БКД. На 7 август 1884 г. той, заедно с други дописни членове, които са далеч от София и които нямат възможност да вземат пряко участие в дейността на дружеството, е прекатегоризиран според новоприетия устав и е обявен за почетен член [7, а.е. 49, л.1-4]. През септември 1884 г. писма с уведомление за това, че вече са почетни членове на БКД, са изпратени до Кукулевич, до професора славист Ватрослав Ягич и до Й. Ю. Щросмайер.

Писмото на Кукулевич Сакцински от 8 януари 1885 г. до БКД всъщност е не само, за да благодари за оказаната му чест. Той има молба към представителите на дружеството. Известява, че макар и в напреднала вече възраст, се е заел с довършване на последната свезка от „Речника на южнославянските художници“, чието издаване е започнал още преди 27 години. Тъй като отчита, че за българските творци е знаел твърде малко на времето, той моли своите български колеги и приятели да му помогнат да събере материали, за да довърши започнатото дело. Той желае да получи от България сведения за: „стари и нови български майстори (художници), и то портретисти (иконописци), скулптори (ваятели), строители, резбари (на дърво, мед, кост, злато, сребро и т.н.), леяри на камбани, печатари (книгоиздатели) и др.“ [8, с. 92]. Кукулевич заявява, че няма точна информация за българското книгоиздаване, че не е сигурен дали вече някой не е писал по тези проблеми, но би искал да научи нещо повече. Затова моли ръководството на книжовното дружество да му помогне и да призове художници, писатели и книжовници, които да му изпратят животописи и материали по исканите от него направления.

В писмото Кукулевич изказва своите топли чувства към българите: „Българският народ беше пръв, който създаде народна книжнина в славянския юг и който съумя да основе силна и голяма държава. Да даде бог българите първи да се съединят духовно с всички славяни и в нашия юг да бъдат отново първи във всяка народна дейност“ [7, с. 92]. Той заявява, че добре знае, щото „старите българи са украсявали охотно своите ръкописи с дребни картини (миниатюри) и храмовете си изписвали с икони, а като строители са се прославили навсякъде“ [8, с. 93]. Освен това той съобщава, че заради доброто сътрудничество с БКД и заради това, двата народа да знаят повече един за друг, той ще изпрати свои нови книги в София за библиотеката на дружеството. Книгите са получени и зачислени в библиотеката на БКД.

Управителният съвет на БКД приема предложението на Кукулевич за събиране на материали и на 22 март 1885 г. изпраща писма до свои членове, до известни български писатели, общественици,

учители и други с призив да се отзоват на молбата на хърватския учен и да се включат в издирването на сведения. [7, а.е. 41, л. 66] Същата покана е публикувана и в печатния орган на дружеството „Периодическо списание“. Подписана е от подпредседателя Васил Димитров Стоянов и от деловодителя Тодор Пеев [9, с. 167-168]. Още в края на март и през април до председателството на БКД започват да пристигат първите писма с отговор на поставените от Кукулевич питання. Д-р Васил Берон дава кратки сведения за разпространените по българските земи иконопис, ваятелство, дърводелство и зидарство, леярство. Иван Евстратиев Гешов, който по това време е член на Управителния съвет на дружеството, изпраща сведения за художника Станислав Доспевски, а също и за неговия баща – Димитър Доспевски, когото нарича „изкусен иконописец“ [8, с. 104-107].

Атанас Макавеев от Свищов събира сведения за българския композитор Янко Стоянов Мустакот от Трявна: завършил музикално училище в Букуреш, учител и музикален деец в Свищов, автор на учебни ръководства по пеене и по музика. На поканата на книжовното дружество се отзовава и Йоаким Груев. Той изпраща информация за двама майстори златари от Чипровци, живели през XVII век. Тяхно дело е сребърен архиерейски жезъл, запазен в Бачковския манастир. Освен за двамата чипровчани Йоаким Груев споменава накратко и за дейността на трима дебърски майстори строители и самоуки архитекти, а също и за известния резбар от Дебърската школа Макарий Негриев Фръчковски, изработил иконостасите на няколко български църкви [8, с. 116-119]. Кузман Шапкарев пък изпраща бележки по животоописанието на братя Миладинови и на тяхното дело по събиране, описване и запазване на български песни от различни краища.

Някои от писмата пристигат направо до редакцията на „Периодическо списание“. Книжовникът Д. Г. Майсторов от Трявна изпраща сведения за своя баща – тревненския майстор строител и самоук архитект Генчо Кънев, един от създателите на Габровската Априловска гимназия и на други сгради в района [8, с. 113-114].

Управителният съвет на дружеството събира материалите до средата на лятото на 1885 г., след което те са изпратени на Иван Кукулевич Сакцински. Понеже пристигат някои доста интересни и неизвестни за българите материали с биографични бележки, с описание на извършени строителни, иконописни и други дейности, то ръководството на дружеството взема решение някои от тях да бъдат отпечатани в „Периодическо списание“, за да станат известни и в България и да останат за идущите поколения. Естествено, не могат да бъдат споменати имената на всички, включили се в събирането на материали. Факт е обаче, че българската научна общност, книжовниците се ангажи-

рат с поставената задача и се включват много дейци. За съжаление, Иван Кукулевич не успява да завърши започнатото дело и материалите, изпратени от България, остават непубликувани.

Иван Кукулевич Сакцински умира на 1 август 1889 г. в замъка Пухаковец, Хърватско Загорие. Погребан е в загребското гробище Мирогой. Заради събирателската му дейност и заради работата по речника хърватските изследователи определят Кукулевич като изтъкнат творец и първи библиограф на националната художествено-творческа общност.

Литература

1. Голдщайн, И. История на Хърватия. Пловдив, 2003.
2. Smičiklas, T. Zivot i djela I. Kukuljevića Sakcinskogo – Rad Ugoslavenske Akademije Znanosti i umjetnosti. Knjiga 110, 1892.

3. Cipek, T., St. Matković. Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina. 1842-1914. Zagreb, 2006.
4. Салопек, Хръвойка Миханович. Й. Ю. Щросмайер като инициатор и меценат на поетичното творчество (в съпоставка с българските му контакти). - Доклад, изнесен на научна конференция, посветена на 200-годишнината от рождението на Й. Ю. Щросмайер. София, 11 февруари 2015 г.
5. Slovník umjetníků jugoslávských. Zagreb, 1858.
6. Mance, Iv. Kukuljevićev Slovník umjetníků jugoslávských: povijest umjetnosti kao bibliografski univerzum – Radovi Instituta za povijesti. Vol. 32, 2008.
7. НА БАН, ф.1 к, оп. 2.
8. Документи за историята на Българското книжовно дружество. 1878-1911. Т.2. С., 1966.
9. Периодическо списание, кн. 13, 1885.

КРЪСТЬО МИРСКИ – ЖИВОТ НА ГРАНИЦАТА НА ДВЕ ЕПОХИ

Кръстьо Иванов Попов–Мирски, изтъкнат общественик, публицист и книжовен деец, е роден на 14 ноември 1852 г. в град Котел [1, а. е. 1]. Завършва основно образование в родния си град. През лятото на 1866 г. се установява в Бабадак, Румъния, като абаджийски калфа. По това време изучава турски и френски езици. Шест месеца покъсно работи в магазина на котленеца хаджи Генно Холевич, негов вуйчо, а от 1870 г. е управител на кантората му в Цариград. Тук опознава живота на българската ученическа колония в Робърт колеж и в лицей Галата – Сарай, гостува многократно на другия си вуйчо Гаврил Кръстевич. С неговата подкрепа и най-вече с посредничеството на Христо Г. Данов заминава за град Табор, Чехия, където завършва гимназия, а след това и Земеделско индустриално училище [1, а. е. 8].

Ученическите години в Табор бележат първите стъпки на Кръстьо Мирски в книжовно-публицистичната и популяризаторска дейност. Оттам той започва да изпраща преводи от чешки и компилативни работи в българските периодични издания в „Право“, в „Стара планина“ и списанията „Читалище“ и „Ступан“. Те популяризират селскостопански знания и някои въпроси по възпитанието на децата. Тази тематика в публицистиката му се запазва в основни линии и през следващите години. С множеството свои статии, както и със сказки на тема „За българите и отечеството им“, които публикува в местния вестник „Чешки юг“, Кръстьо Мирски изгражда себе си

Дарина Петрова,
Габриела Йончева,
НА на БАН

като възрожденски интелегент. Средата, в която живее, му дава стимул и насока за обществена и книжовна работа. На 22 октомври 1869 г. в гр. Табор се провежда учредителното събрание на българското читалище „Разисквателно и читалищно дружество „Постоянство“. В дейността му през следващите години усърдно и с плам се включва и Кр. Мирски. В неговия личен архив са запазени протоколни бележки от заседания на читалищното настоятелство, молби за помощ, морална и материална, към читалището в Тулча. Този факт не е случаен, тъй като там той има богати влиятелни роднини и приятели и несъмнено разчита на тях [2, с. 45]. В Табор Кр. Мирски е под влиянието на видни възрожденци като Ангел Кънчев, Михалки Георгиев, Васил Кутинчев и други. Тук той променя и фамилното си име – Попов, с което дотогава се подписва, на Мирски.

След дипломирането си се установява в град Тулча, където живее брат му. Този избор е съзнателен, тъй като от 1860 година Тулча е окръжен град и се развива по това време като търговско-промишлен, занаятчийски и селскостопански център. Преобладаващата част от населението е българско. Тук са едни от най-добре уредените училища и читалище в българските земи. В споме-

ните си Добри Ганчев пише: *“Преди Освобождението българското училище в Тулча имаше репутацията на най-добре уреденото между училищата в другите градове. Причини разни. По-интелигентни, по-събудени бяха тулчанските българи. Имотното състояние, и то – по-добро.”* [3, с. 36]

Българското население от Тулча още през 1865 г. организира свое „Българско казино“, където осъществява контакти с еднородци, както и с представители на европейските държави, имащи седища в града.

Тук е създадено едно от първите читалища, основани в поробената ни родина. Възниква още през 1861 г. като „Търновско сбирание“, преименувано през 1869 г. на читалище „Съгласие“ и свързва първите години от дейността си с имената на Тодор Икономов и Кръстю Мирски, като последният става подпредседател на читалището. Развива широка лекционна и пропагандна дейност, изнася беседи с многообразна тематика: за българската история, мястото на жената в обществото и нейната еманципация, или пък свързани с непосредствения поминък на хората. В неделните и вечерни събрания на читалище „Съгласие“ Кръстю Мирски говори на тема „За нашите съдружвания, които носят названието еснафе“. Подкрепен от Т. Икономов, той доказва, че фабричното производство, дружествата и други подобни учреждения спомагат за развитието и обогатяването на страната и народа. През 1875 г. публикува като отделна книга и своя педагогическа сказка „За отглеждането на малките дечица“ в тираж 820 екземпляра, която е определена за раздаване на различни български читалища [4, с. 104].

От 1875 до 1876 г. Кръстю Мирски е учител в Тулчанското българско училище „Светла България“. Негови колеги са изтъкнатите педагози и общественици Сава Доброплодни, Добри Ганчев, Тодор Икономов, Марин Тихчев и др. От личния архив на Кръстю Мирски се вижда, че преподава по френски и немски език, история, основи на естествознанието, математика и др. [1, а.е. 11]. По същото време той продължава активно да сътрудничи на вестници и списания, пише статии за живота на българите, за грижите към учебното дело, за съдбата на Добруджа. Кръстю Мирски издава елементарни учебници и брошури с полезна информация, превежда и различни по тематика книги. Цялостната му книжовна и публицистична дейност е повод да бъде привлечен към Българското книжовно дружество. През този ранен етап Дружеството обединява в редовете си хора с възрожденска енциклопедичност в знанията. Макар и без подготовка за сериозна научна работа, те показват искрена и всеотдайна любов към българския народ и *“готовност да му служат с целя идеализъм на своето поколение.”* [5, с. 150].

Не може точно да се установи кога Кръстю Мирски е приет за дописен член на БКД, но това със сигурност се е случило преди учителстването му в гр. Тулча. Неговото име се появява във всички документи след Освобождението, когато членовете на БКД се опитват бързо да структурират своята работа в новоосвободената родина. На 13 февруари 1881 г. в свое изложение до МНП за подновяване дейността на дружеството в София, В. Д. Стоянов пише: *“... Досегашните... дописни членове, които, дето и да живеят, доброволно участват в делата на действителните членове, са: Г.г..... Т. Икономов в Шумен, Др. Д. Павлович в Свищов, Кръстю Ив. Мирски във Варна...”* [6, с. 184].

В списък, издаден от Българското книжовно дружество, Кръстю Мирски е записан четвърти поред като дописен член. Той е приобщен *“към ония членове, които със усилията си и труда си са заченали деятелността на дружеството в Браила и са продължавали до неговото пренасяне в Средец”* [7]. През 1884 г. той е приет и за редовен член на БКД.

След избухването на Априлското въстание и Сръбско-турската война през 1876 година, заедно с много тулчанци, Кръстю Мирски минава Дунав. Работи като преводач в английска благотворителна мисия в Белград, оказваща помощ на бежанци и ранени бойци. От януари до август 1877 г. е на работа в мошията на Емануил Богориди, държана под наем от Стефан и Петър Берон. Именно тук по-късно Стефан Берон посреща руския император Александър II с приветствено слово, написано от Кръстю Мирски [1, а.е. 22].

На 26 юни 1877 г. в 10 часа вечерта руските войски влизат в град Тулча – един от първите освободени български градове. Добруджа става модел за уреждане на новата администрация – временното руско управление се насочва към привличане на българското население в изграждането на административните органи [9, с. 264]. В тях вземат участие Кр. Мирски, А. Франгя, Н. Шопов, Д. Минчович и много други добруджанци. Тодор Икономов става съветник по финансовите въпроси в Тулчанското губернско управление. С руско съдействие се възобновява учебното дело, дейността на църквите и другите културни институти.

В писмо до вуйчо си Гаврил Кръстевич от 24 март 1878 г. Кръстю Мирски пише:

“... в мошията на Братя Берон, при които бях знаят от 20-й Януарий 1877 г. до последната голяма Св. Богородица, в качеството първий писар на работата им, за което време получих добро възнаграждение, и морално и материално. В 1-та половина на Август 1877 г. с тяхно благоизволение, върнах се в ОСВОБОДЕНОТО ми отечество, а именно в г. Тулча, гдето от 1й Октом-

ври 1877 г. изпълнявам длъжността си секретар на Тулчанский Окръжен Управителен съвет с месечна (10) лири отомански. Официалният език е руски (ако и не задължително)...“ [1, а.е. 408, л. 70].

Като секретар в Окръжния съвет, по-късно и негов член, той изготвя поздравителен адрес от българите в Тулча, изпратен до Царя Освободител на 7 декември 1877 г:

„... Всемогъщият Бог, защитник на правата и правдата, изпратил Вас за наше избавление, увенча с пълна чест и слава храбрите и непобедими войски росийски, които, предвождани лично от Ваше Императорско Величество, дойдоха да строшат турските окови, що носи цели пет века южният славянин. Свидетели на тоя Ваш подвиг са всички ъглове на нашето вчера нещастно, а днес щастливо отечество... Благодарим Ви, Царю Велики, благодарим Ви крайно и Ви молим с най-голяма преданост да приеме тия наши думи за изразяване неопикуемата ми благодарност. Слава на Ваше Императорско Величество! Вечна признателност на целия Ваш род!...“ [1, а.е. 568].

Кръстьо Мирски се включва във всички обществени инициативи на местните българи. Участва в изработването на новия устав на Българското търговско дружество, член е и на читалищното ръководство. Избран е за секретар на благотворителен комитет, който „има за цел да работи и събира помощи за страдающите български семейства“ [1, а.е. 9]. В писмо до Г. Кандиларов в Одеса той описва тежкото положение на 10 000 бежанци, настанени в Тулчанския санджак, които се нуждаят от помощ [1, а.е. 408, л. 31]. Същият благотворителен комитет подпомага и сформирването на второто българско опълчение в Свищов, като набира средства за екипирането му, заедно с Търговското и Женското дружества на град Тулча.

За службата му като член и секретар на Окръжния управителен съвет при Тулчанското губернско управление по време на войната, Кръстьо Мирски е награден на 1 септември 1878 г. с бронзов медал на Георгиевско-Андреевска лента в памет на войната [1, а.е. 13].

Твърде активна е и публицистичната дейност на Кръстьо Мирски. До 1878 г. са отпечатани много негови книги, между които литературни преводи, разговорници, учебни помагала, календари и др. Автор е и на брошура с политическо съдържание – „Александър II. Император Всерусийский, покровител и избавител Българии. Реч, сказана на 6-й ноември 1877 г. в Тулчанското българско читалище от Кръстья Ив. Мирский.“ [1, а.е. 120]. Като чиновник в Тулча през 1877–1878 г. продължава да пише за български и чужди вестници и списания. Статиите му се отличават с дълбоко познаване и съпричастност към живота и

съдбата на тамошните българи. Те са винаги актуални и убедителни и правят впечатление с чистотата на българския език.

През септември 1877 г. Кръстьо Мирски изработва макет за „Тулчански вестник“ – лист за всякакви полезни работи с известия от Тулча, последни съобщения от фронта, въпроси на правосъдието и образованието и местни новини [1, а.е. 121]. Това е един от първите опити за основаване на вестник в свободните български земи. Той няма характер на сериозно издание, но самата инициатива, макар и не реализирана на дело, говори за творческата енергия и обществената инициативност на Кръстьо Мирски. Авторът разбира широките възможности на българската преса за разпространяване на официалните разпоредения и документи и за популяризиране на предприетите от гражданското управление мерки. Той знае, че в този момент един такъв вестник ще осведомява цялото общество за усилията на Русия за извоюване свободата на България.

Когато става ясно, че Северна Добруджа ще бъде отстъпена на Румъния, голяма част от нейното българско население се премества във вътрешността на страната. Кръстьо Мирски се установява във Варна през ноември 1878 г. Там той е съдия и адвокат, публицист, занимава се с издателска дейност, два мандата е кмет на Варна, народен избранник в няколко Народни събрания. Това са най-интензивните и плодотворни години на неговия живот, но не бива да забравяме, че периодът на следването му и работата на Кр. Мирски в Табор и Тулча го изграждат като „един от най-отзивчивите, трудолюбивите и скромни български общественици, писатели и публицисти“ [10, с. 5].

Литература

1. НА БАН, ф. 59к.
2. Топузов, Иван. Земеделските училища в Табор и Крижевац и развитието на българското земеделие. С., БАН, 1959.
3. Ганчев, Добри. Спомени. 1864 – 1877 г. С., 1939.
4. Жечев, Н. Букурещ – културно средище на българите през Възраждането. С., БАН, 1991 г.
5. Тонев, В. „Кр. Ив. Попов – Мирски“, ИПР, 1992, кн.1-2.
6. ПСП на БКД, кн.1, 1882, Средец.
7. НА БАН, ф.1к, оп.1, а.е. 49 и Дело на фонд 59к
8. НА БАН, ф. 59к.
9. Трайков, В. Н. Жечев. Българската емиграция в Румъния XIV век – 1878 година и участието ѝ в стопанския, обществено-политическия и културния живот на румънския народ. С., 1986.
10. Минков, Цв. Михалаки Георгиев. Предговор на „Избрани разкази“. С., 1952.

Рубриката „Европейска нощ на учените 2015“ се осъществява по проект **K-TRIO 2**, финансиран от Европейската комисия по дейностите Мария Склодовска-Кюри на програма „Хоризонт 2020“

В БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ: ЗА ТАЛАНТИТЕ НА УЧЕНИТЕ, СВЕТЛИНАТА НА ЗНАНИЕТО, ОПТИЧНИТЕ ТЕХНОЛОГИИ И ОЩЕ...

Тази година Европейската нощ на учените празнува *десетгодишния си юбилей*. Това е вълнуващо ежегодно събитие, при което в последния петък от месец септември в цяла Европа университетите и научните институти отварят врати за гражданите, за да представят своите научни постижения и да покажат предизвикателните и любопитни страни от живота на учения.

Целта на всички прояви в европейските страни е да се предизвика широк интерес към учените и тяхната роля за икономическото и социално развитие на обществото, както и за повишаване качеството на живот. Различните събития дават възможност на децата и техните родители да видят учените в по-различна светлина от тази, в която обществеността обикновено ги вижда и възприема – пред научна апаратура или компютри, в лаборатории и научни зали или на конференции и симпозиуми... В открит диалог с обществеността учените имат възможност да участват в дискусии и общи забави и да се покажат не само със своите професионални качества, но и с житейски умения и творчески талант.

На 25 септември 2015 г. заедно с повече от 300 града от цяла Европа и света с финансовата подкрепа на Европейската комисия по дейностите „Мария Склодовска-Кюри“ на програма „Хоризонт 2020“ България отбеляза за пореден път Европейската нощ на учените. От 2006 г. насам участващите в Нощта на учените университети и научноизследователски организации насочиха общественото внимание и популяризираха постиженията на различни области на науката: физика и технологии (2006); археология и история (2007);

Пенка Лазарова,
отг. секретар на сп. „Наука“

биология, химия и екология (2008); астрономия (2009), наука и индустрия (2010), химия (2011), иновации (2012), знание и Европейско гражданство (2013), кристалография (2014).

Събитията през изминалите години бяха успешни и високо оценени от обществеността и най-вече от младите хора, на които винаги се предоставят разнообразни възможности за участие.

За втора поредна година проектът, посветен на Нощта на учените в България – „K-TRIO 2“ (Researchers in Knowledge Triangle 2)*, се реализира от консорциум с участници: Нов български университет (координатор), Единен център за иновации към Българската академия на науките, Британски съвет в България, ДИПКУ на Тракийския университет – Стара Загора, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, Медицински университет – Пловдив, Медицински университет – Варна и Русенски университет „Ангел Кънчев“, с партньорството на Съюза на учените в България, Бизнес институт, Старт ИТ Сمارт, Образователен център – Варна, МУ „Проф. д-р Параскев Стоянов“ – Варна, Бургаски регионален исторически музей, Съюза на физиците в България и др.

Тази година основната част от събитията в Европейската нощ на учените в София, Пловдив, Стара Загора, Русе, Варна и Бургас бяха посветени на Международната година на светлината и светлинно-базираните технологии – инициатива на ООН, която цели повишаване на знанията за постиженията на науката за светлината и прило-

* В рубриката „Публикации“ на сайта на проекта: <http://rn.fmi.uni-sofia.bg/publications.html> са качени изданията по проекта: „Стъпки 8“, в. „Номо Sciens“, „Смях“⁵, брошурите „Български учени със стипендии „Мария Кюри“ и „Научно-приложни разработки на учени от БАН“ (част II) и други материали.

женията ѝ. Науката за светлината е направила революция в медицината, селското стопанство и енергетиката, образованието и изкуството. Днес оптичните технологии намират приложение в почти всички области на човешкия живот и са основна база за инфраструктурата на съвременните комуникации.

Основните локации в София, където се проведе тазгодишната Нощ на учените, бяха Българската академия на науките (Административна сграда, Кирило-Методиевски научен център и Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей), Националната галерия „Квадрат 500“, Националното музикално училище „Любомир Пипков“ и Виваком Артохол.

Стартът на Европейската нощ на учените 2015 в София беше даден в 16 ч. в Административната сграда на Академията с **Математическото шоу за деца „Спирали“** по сценарий на доц. Тони Чехларова и с участието на доц. Евгения Сендова и екип от Института по математика и информатика – БАН. Многобройните любители на математиката (малки и по-големи) построяваха спирали с различни средства (с динамични файлове във виртуалния училищен кабинет; с молив, вързан с конец за неподвижна опора; с компютърна костенурка-робот със специално проектирани манипулативи и накрая – със светлина; създаваха артистични композиции с използване на спирали; проверяваха и развиваха мисленето и въображението си чрез решаване на логически задачи със спирали. Имаше много предизвикателства, разнообразни награди (някои във формата на спирала), материализирана спирала във формата на баница... изобщо беше незабравимо преживяване, което се надяваме да запали много от децата не само към математиката, но и към всички области на науката.

Зала 207 в Административната сграда на БАН се оказа много малка, за да може да побере всичките желаещи, които искаха да чуят презентациите в двете **научни кафенета** на учени от Института по електроника „Акад. Емил Джаков“ на БАН. Че „Светлината е живот“, тъй като е в основата на всички процеси, от които зависи животът и дава възможност за диагностика и лечение практически на всички заболявания, ни убеди ръководителят на Лаборатория „Биофотоника“ *проф. д.ф.н. Лъчезар Аврамов*. Доказа го с примери от естествени процеси и явления: фотосинтезата, зрението, биологичния ритъм, синтеза на витамин D. Многобройни са и медицинските приложения на светлината: биофотоника, тъканна оптика, био-медицинска фотоника – революция на интерфейса наука–технология, оптична биопсия, терапевтични материали и методи, тераностика. Между другото, бихме искали да отбележим, че

проф. Аврамов и тогавашната му докторантка Екатерина Борисова са *единствените* учени от Източна Европа, номинирани за наградата за изключително високи научни постижения на ЕС – „Descartes“ през 2004 г. за изследвания, свързани с диагностика на онкологични заболявания.

Презентацията на директора на ИЕ – БАН *доц. д-р Санка Гатева* беше посветена на „Светлината, науката за светлината и изкуството“. Нестандартното представяне за светлината и светлинните технологии започна със светлината като символ на знанието и нейната символика в литературата, религията и живота, премина през научните изследвания на светлината – от Ибн ал-Хайтам, Нютон и Нобеловите награди до импресионистите и техните изследвания за влиянието на светлината и цветовете. Видяхме най-различни приложенията на светлината в стъклописи, театъра и театъра на сенките, архитектурата, операта и балета, както и модерните приложения на лазерите в изкуството.

„**Оптичните технологии за до-добро качество на живота**“ беше озаглавена съвместната изложба на три института от БАН: Институт по електроника (ИЕ), Институт по физика на твърдото тяло (ИФТТ) и Институт по оптически материали и технологии (ИОМТ) с демонстрации на приложението на оптичните технологии в метрологията, археологията, екологията, медицината, индустрията, шоу бизнеса, ядрените технологии; за диагностика и терапия на онкологични заболявания, фото- и козметична лазерна терапия; екологията, определяне на качеството на храни и хранителни добавки, културно-историческото наследство и др.

ИЕ „Акад. Емил Джаков“ представи: магнетометрични измервания за мониторинг на електромагнитни замърсявания, определяне на магнитните свойства с приложение в метрологията, археологията, екологията и медицината; биофотоника (оптични методи и апаратура за диагностика и терапия на онкологични заболявания, фото- и козметична лазерна терапия), микровълнов анализ на почви и атмосфера; системи за ЛИДАРно сондиране на атмосферата и съвременни спектрални методи за анализ и определяне на качеството на храни и хранителни добавки.

Многобройни са приложенията – в медицината, индустрията, шоу бизнеса, ядрените технологии и т.н., на представения от ИФТТ „Акад. Георги Наджаков“ лазер с метални пари на меден бромид – оригинално българско изобретение, с което България се нарежда между най-развитите страни в областта на лазерите. Създаденият за първи път в света такъв тип лазер е внедрен за производство от фирмите: „Пулслайт – България“; „Оптични технологии“ – Пловдив, Фирма

„Norseld“ – Австрия и др.

ИОМТ „Акад. Йордан Малиновски“ представи изработени в института уникални обемни отразителни холограми на исторически и културни артефакти с цел популяризиране и опазване на културно-историческото наследство на България, записани по схемата на руския учен Денисюк, която позволява възстановяване на изображението с обикновена, бяла светлина. Демонстрирането на холограмите изисква специално осветление и подходящо художествено оформление на сцената за възстановяването. В ИОМТ са разработени подходящи пана, включващи и светлинни източници за възстановяване на холограмите. Чрез холограмите ценните исторически експонати стават достъпни за широката общественост.

Преди да започне Вечерта на талантите на учените в Големия салон многобройните посетители са насладиха на прекрасната **фотоизложба „Дифракция“**. Представените снимки илюстрират едновременно както светлината с нейните свойства и прояви, така и най-модерните светлинни технологии, в областта на които работи авторът ѝ – *доц. д-р Светлен Тончев* от ИФТТ – БАН/Richardson Gratings – Rochester (NY). Той е един от водещите в света специалисти в областта на дифракционните решетки. Изложбата „Дифракция“ отразява отделни работни моменти от неговото ежедневие на експериментатор: невероятно красивите прояви на светлината – дифрактираща и интерферираща, желанието да се съхрани прекрасния момент от играта на светлинните лъчи и магията на спектъра. Споделените в изложбата мигове ни правят съпричастни към това вълшебство. Куратор на изложбата е специалистът по интегрална оптика *доц. д-р Мариана Кънева*, също от ИФТТ – БАН, автор в последните години и на корицата на сборника с поетични творби от български учени „Стъпки“, както и на изложби в Европейската нощ на учените: художествена (2012) и фотоизложби (2013, 2014).

Специално за Годината на светлината Светлен Тончев и Мариана Кънева бяха подготвили и прекрасното музикално **слайдшоу „Магията на светлината“**, с което се посрещаха гостите в Големия салон на Академията.

Вечерта на талантите на учените беше открита с кратко приветствие от домакина на събитието – председателя на БАН акад. Стефан Воденичаров. Бурни овации съпровождаха всяка една от песните на младите и талантиливи студентки в Софийски университет „Св. Климент Охридски“ от вокално студио „Нуша“ с ръководител народната певица Нели Андреева – солист на Държавен фолклорен ансамбъл „Филип Кутев“. Съставената

през 2013 г. формация радва публиката на редица концерти, участва в телевизионни предавания и фестивали у нас и в чужбина. Носител е на две престижни награди. Чрез разнообразната си музикална програма „Нуша“ включва народни песни от всички фолклорни области на България, като за много от тях ползва информация от архивите на БАН.

Научните акценти в програмата бяха свързани предимно с Международната година на светлината. *Акад. Александър Петров*, директор на Института по физика на твърдото тяло „Акад. Г. Наджаков“, председател на Отделението по природо-математически науки към БАН, президент на Съюза на физиците в България и на Балканското физическо дружество, разказа за акад. Георги Наджаков и неговото откритие на фотоелектретното състояние на веществата, регистрирано като откритие № 1 за България, което става основа за развитието на електрофотографията и ксерографията в света. Презентацията за „българската следа“ в създаването на сините светодиоди беше на *проф. д.ф.н. Евгения Вълчева*, чието име е сред българите, работили в партньорство с Нобеловите лауреати по физика за 2015 г., а дипломантът на създателя на първия български лазер доц. Васил Стефанов и създател на лазера с метални пари на меден бромид – *акад. Никола Съботинов*, разказа за началото на лазерните изследвания в България. За успехите на една млада жена в областта на оптичните технологии – доц. Екатерина Борисова, разказа една друга талантилива жена учен – *доц. Санка Гатева*, започнала кариерата си в науката с наградата на фондация „Еврика“ за млад изобретател. На 29 години *Екатерина Борисова* е била най-младият доцент в България. Днес, малко над 30 години, тя е научен секретар на Института по електроника „Акад. Емил Джаков“ към БАН, продължава да се занимава с научна работа в областта на фотониката – разработва неинвазивни методи за ранна диагностика на рак и е носител на редица престижни награди.

Трудно е да изброим многобройните изяви в рими и ноти на учените: пианистката Агнес Данкова – носителка на редица награди от международни и национални конкурси, докторантка в Националната музикална академия „Проф. Панчо Владигеров“; отличната студентка по медицина Виктория Илиева, която пее в хор, свири на виолончело, пише разкази и е отличен комуникатор на науката; майстора на любовната лирика докторантът в ТУ – София Венцислав Йорданов и пианистът Дариан Георгиев; известната с чувството си за хумор, всеотдайната си работа с младите таланти в математиката и с прекрасните си поздравления в рими доц. д-р Евгения Сендова (Жен-И-Сен); любителката на приключенията – в живота и на духа, д-р Елена Алекова; сатиричните

рими на доц. д-р Веселин Босаков, физичката доц. д-р Елена Кашчиева...

Специално внимание ще обърнем на една млада надежда в музиката и литературата – 14-годишната Ния-Сирма Мариян Петрова, която свири на пиано от петгодишна. До момента има спечелени 22 първи места, 6 втори, 3 трети и 5 специални и извънредни награди при участията си в международни, национални и регионални конкурси; 6 пъти е номинирана и включена в книгите „Успелите деца на България“ на Фондация „Димитър Бербаков“. Има награди и от литературни конкурси. Тази година печели и стипендия от инициативата „1000 стипендии“ на Фондация „Комунитас“. Научила за Нощта на учените, тя изяви желание да поздравя българските учени с „Ръченица“ от акад. Андрей Стоянов.

Лауреатът на наградата за най-добър млад учен за 2014 г. на фондация „Еврика“ гл.ас. д-р Марияна Георгиева, ръководител на „Радиоизотопна лаборатория“ и главен асистент в секция „Молекулярна генетика“ на Института по физиология на растенията и генетика на БАН, твърди, че голямата ѝ страст е биологията. Но освен това, тя пише стихове от 10-годишна възраст, обича да пее и да слуша рок, блус, метъл и класическа музика. Поради отсъствието ѝ от България д-р Георгиева беше представена пред аудиторията с едно от хобитата ѝ извън науката – с нейно стихотворение.

Над 110 бяха участниците в организираните от Съюза на учените в България за осми пореден път конкурс за стихове на български учени. Председателят на журито *чл.-кор. Емилия Пернишка*, почетен председател на секция „Филологически науки“ към СУБ, традиционно представи накратко поредния сборник с одобрените поетични творби – „**Стъпки 8**“.

В истински празник на духа и кулминация на Вечерта на талантите на учените се превърна представянето на **стихосбирката „Вселена“** на основателя на молекулярната биология в България *акад. Румен Цанев*. Световно известен учен, поет, преводач на „Фауст“ – един от най-талантливите и всестранно надарени интелектуалци на съвременна България, ако беше жив, той щеше да бъде сред нас – както на първото издание на Нощта на учените. Стихосбирката „Вселена“ – второ преработено и допълнено издание (с предговор „За науката и изкуството“ от Георги Данаилов), беше представена от *чл.-кор. Милена Цанева*, която е редактор на изданието. Илюстрацията на корицата е дело на Ирина Цанева, която любезно предостави прекрасното издание като подарък за всички учени, участници във Вечерта на талантите.

Вече няколко години **Кирило-Методиевският научен център (КМНЦ) – БАН** участва в

Нощта на учените. През 2015 г. благодарение на съвместната си работа с Центъра за образователни инициативи, Асоциацията на българските училища в чужбина, професионални учителски организации и няколко софийски училища центърът подготви инициативи с образователно-популяризаторски характер, насочени към студентска и особено към ученическа аудитория, но представляващи интерес и за по-широка публика. Това бяха конкурсът за деца „Кои са Първоучителите“; премиера на научно-популярен филм; представяния на книги; мултимедийни презентации на научни разработки, поднесени в популярен формат; демонстрация на изписване на икона на св. Климент Охридски, изработване на „средновековни“ свитъци и ръчно направени авторски тефтери, разделители за книги, апликиране с букви от кирилската и глаголическата азбука и др. приложни материали, предвидени за забавление на по-младите посетители на КМНЦ.

Институтът за етнология и фолклористика с Етнографски музей също се включи в събитието с представянето на Националния регистър за нематериално културно наследство, изработен от експерти на института. Регистърът представлява списък на дейности, свързани с различните типове знания и умения в областта на нематериалното културно наследство, практикувани на територията на България, които продължават да се практикуват и да се предават на следващите поколения. Регистърът обхваща шест основни сфери на нематериалното културно наследство. Освен това бяха представени филми – български вписвания в Представителната листа на нематериалното културно наследство на човечеството (ЮНЕСКО) и елементи, вписани в Националната представителна листа на нематериалното културно наследство, която се изгражда в резултат от реализирането на Националната система „Живи човешки съкровища – България“.

В Националната галерия „Квадрат 500“ **Единният център за иновации към БАН** запозна многобройните любители на науката чрез постерна изложба с 11 „*Научно-приложни разработки и проекти на учени от БАН*“, представиха изложба с рисунките на победителите от конкурса „*Светлината през детските очи – източник на енергия*“ на учениците от I^A клас с ръководител госпожа Цветелина Цанева и I^B клас с ръководител госпожа Петя Йовева от 36 СОУ „Максим Горки“, която беше посветена и на 100-годишнината на училището.

И тъй като сме все още в Международната година на светлината, и тъй като точно учените са тези, които осветяват пътя на човечеството към по-добър живот със създаването, прилагането и разпространението на знания, ще завършим с

последния куплет на стихотворението на дългогодишната преподавателка в ХТМУ доц. Елена Кашчиева, написано специално за това събитие:

*Питам се какво е светлината –
свързана ли е с познанието:*

*на прозрението – сърцевината,
на живота ни – очарованието.*

Нека светлината на знанието осветява бъдещето!

КВАДРАТЪТ НА ЗНАНИЕТО

С поредица от събития Европейската нощ на учените свързва цяла Европа като с невидима нишка, минаваща едновременно през стотици градове из Стария континент и дори извън него. Всеки следващ път датата отново е сигурна и повторно нова: последният петък на месец септември. По време на Нощта университети, научни институти, а също не и национални галерии, отварят своите врати за масовата публика и популярната наука, които тя приветства.

Тази година науката завзе нови територии в културното пространство на столицата. Програмата в София отново е част от Календара на културните събития на Столична община. Националната галерия „Квадрат 500“ бе отворила своите врати за науката и нейните фенове, минаващи от щанд на щанд с експерименти и демонстрации, в очакване на лекциите „Земя 1.0“ и „Земя 2.0“, които преминаха при препълнена зала.

През деня стълбите на Квадрат 500 никога не остават празни и никога не са заети от един-единствен тип хора. Рядко обаче те са били запълнени от такава разнообразна маса от хора, както във вечерта, когато от дясната ми страна стоеше малко по-необичайният плакат на малкия звездоброец: млади семейства с деца, възрастни хора, самотни студенти или двойки, възползвали се от свободната си и безгрижна петъчна вечер. Широкият стълби на Галерията приютяваха два погока: усмихнатите и ожесточено излизащи дискутиращи и нетърпеливите и леко побутващи се с рамо влизащи. Да последваме вторите.

Първоначално множеството от хора, заело фойето на Квадрат 500, е единственото, което човек може да различи. Но бързо оглеждане и повдигане на пръсти ни разкрива точките, които концентрират всички тези хора.

Вляво от нас току-що престъпилите през входа са българските полярни изследователи, които излъчват равна доза приключение и сериозност. Апаратите им служат за разкриване на тайните на ледената пустош, а от тях можем да научим всичко за студените земни полюси. В крак с Международната година на светлината, полярниците ни запознават и със Северното сияние и ни дават

Григор Иванов,
Британски съвет България

неговото обяснение. Е, ако не искате да започваме толкова сериозно, може просто да изпробваме техните уреди и да се премерим с точност до няколко сантиметра: науката не винаги е толкова далеч от всекидневието ни.

Преоблечени като Алберт Айнщайн и Мария Кюри, химиците от Chemgeneration разкриват тайните на науката колкото чрез обяснения, толкова и чрез нагледни демонстрации. Освен зрелище, посетителите на Нощта получават и гривни, които чрез пречупване започват да светят: нищо толкова необичайно, докато не разберем, че всичко това се осъществява с помощта на химическа реакция, възбуждаща органична молекула – сиянието на ръката ни идва от нещо живо.

Далеч по-светло става на стълбите на Галерията, когато дъждът спира и позволява на химиците да се развихрят на открито. Фойето се изпразва, всички бързо научават какво се случва навън и стълбището се превръща в своеобразен амфитеатър. Гърмежи, искри или изригващата слонска паста – химиците продължават с опитите си не докато изчерпат запаса си от реактиви и рецепти, а докато дъждът отново ни вкарва вътре. Никой не се изкушава просто да се насочи към осветения и блестящ от капките по него площад на „Александър Невски“.

Веднъж заели фойето на „Квадрат 500“, можем да се загледаме във филмите, течащи в този момент: както за самата Нощ, така и за българските обсерватории или чешките постижения в науката. Кой обаче би направил това, когато щандовете около нас продължават да кипят?

Сблъскваме се с различни изследвания. Не просто на обекти, но и на начина, по който им влияем. Собствените ни очи и случващото се с тях не само при работа, но и при възникнали проблеми. Въздухът и това, с което го запълваме: не, не смог, а нашата комуникация и нейният дистанционен пренос. Земята и георадарният метод, който освен чисто научни данни, може да ни даде и насока към справяне с проблемите на околната

среда, за които понякога дори не можем да подозираме без него.

Това е и един от основните акценти на тази Нощ – не просто чистата и суха наука, а нейната връзка с обществото: ползи, представи и нови възможности. Именно с представата на най-малките за учените загаряваме за тяхната поява. И не случайно веднага след официалното откриване пред нас застава заместник-кметът Тодор Чобанов. Неговата лекция за археологията и нейните открития в столицата не е откъсната от нас. Тя се завърта в кръг, където се намираме и ние – та нали точно до нас – в зала 19, където се намираме в момента, снимащи с мобилни телефони картината на дигитален прожектор, стои древна каменна гробница.

Далеч по-голямо е пътуването при следващата лекция, но дори то не успява съвсем да ни откъсне от нашата Земя. Каква друга Земя може да има ли? Това ни обяснява главният редактор на сп. „ВВС Знание“, астрофизикът д-р Владимир Божилов. Само думата, която поставих тук пред името му, е достатъчна да препълни зала 19. За

щастие, титлата не е единственото, което Владимир Божилов притежава. Най-новите открития за Вселената се разкриват пред нас с невероятно умение. Как би могъл да разбере това един лаик? Твърде просто – от най-малките и усмихнати, до най-възрастните и сериозни, няма човек, който да не се изкачва по стълбите, обогатен и подготвен за предстоящото голямо откритие на НАСА. Дали Влади Божилов знаеше нещо (освен всичко останало) повече от нас и ни зареди с жажда за далечното и непонятно преди още да сме чули, че пред нас съвсем скоро ще бъде разкрито едно от най-големите достижения на науката през последното десетилетие?

Може би ще научим това, ако той се появи отново – като лектор, а със сигурност и като посетител – на следващата Европейска нощ на учените. За него не знам, но нея със сигурност ще я има и отново ще бъде в последния петък на деветия месец от годината. Многого любознателни хора също не са неизвестен фактор – без съмнение те отново ще са там и отново няма да съжаляват за това.

ЖИВОТЪТ Е СКУЧЕН, НАУКАТА Е ВЪЛНУВАЩА!

За десетата юбилейна европейска „Нощ на учените“, която се провежда в цяла Европа с подкрепата на Европейската комисия, Нов български университет подготви три значими събития. Целта ни бе да насочим общественото внимание към ролята на изследователите и науката в нашето ежедневие, тяхната важна роля за икономическото развитие, социалното благополучие и по-нататъшната интеграция в общия европейски дом. Надяваме се да вдъхновим младите българи да поемат пътя на научната кариера и да превърнат страната във водеща научна сила.

В днешното информационно общество значението на професията на учения е от изключително значение за съвременното развитие на държавата. Много от инициативите в Нощта на учените са посветени на младите хора – тяхното представяне като бъдещите таланти на България. Всеки млад човек, който обича предизвикателствата и все още не е направил своя професионален избор, можеше да го направи през тази нощ. Кариерата в науката, образованието и иновациите е ценна възможност за реализация. Тя може да се окаже верният житейски път на много млади хора. От събитията, които организирахме през тази юбилейна Нощ на учените, искахме всеки да осъзнае, че учените са интелигентни, забавни хора с чувство за хумор, непосредствен начин на общу-

ване и приятни събеседници.

Доц. д-р **Иво Драганов**,
Нов български университет

Същевременно искахме да покажем значението и влиянието на самата наука в нашия ежедневен забързан живот чрез демонстрации, изложби и концерт, свързани с последни значими иновационни и технологични разработки в различни сектори, като енергия, нови материали, качество на живот.

Водещо събитие бе **концертът „Космически кръговрат“**, който се състоя в концертната зала на Националното музикално училище „Любомир Пипков“. Главна фигура в този концерт бе проф. д.н. Симо Лазаров. Той е завършил инженерство, но после се отдава на електронната музика, завършва в Прага, специализира във Франция. Проф. Лазаров в първата част изнесе увлекателна и забавна въвеждаща лекция за връзката между електронната музика, физиката и математиката (това бе темата на концерта). Той я онагледил с различни музикални творби, като център бе неговата романтична, поетична и направо изящна „Пиееса за синт-пиано и двама влюбени“, както и пиесата „Космически кръговрат“. Втората част бе кульминацията. Проф. Симо Лазаров представи за първи път своя интерпретация със средствата на

електронната музика с вокални изпълнения, хор, богата перкусионна част, роял и два синтезатора на прочутото произведение на Густав Холст „Планетите“. С проф. Лазаров участваха неговите колеги д-р Росица Белчева, д-р Стела Атанасова, доц. Димитър Василев, Белчо Христов, Розалина Касабова, Юли Анков, Мартин Андреев, Илиана П. Саласар, Студентският смесен хор „Фолк-джаз формация“ при НБУ и деца от НМУ под диригентството на доц. Георги Петков.

През деня в продължение на 6 часа **един ретро-трамвай** от 1910 г. пътуваше из централната част на столицата и возеше пътници безплатно. Четирима студенти от НБУ раздаваха брошури за Нощта на учените и обясняваха нейните смисъл и цели.

Същият ден в НБУ бе открита за трети път **фотографска изложба „Светът през погледа на учените“**. Свои творби представиха учените от Департамент „Телекомуникации“ проф. Антони Славински, доц. д-р Елисавета Гурова, доц. д-р Иван Богомилов. Една част от нея бе тематична. Видният и авторитетен политолог и социален антрополог доц. д-р Васил Гарнизов представи тематична линия фотографии от Близкия изток „Общият език на Йерусалим: Молитвата“. Гл.ас. д-р Филип Андонов показва заснети по метода HDR фотоси, съставени от три снимки с различно ISO и обработени със софтуера с отворен код Luminance HDR. Доц. д-р Ралица Берберова, и.д. ръководител на Департамент „Природни науки“ в Нов български университет и директор на Ла-

боратория по природни бедствия и рискове, също представи свои фотоси.

От тази изложба бяха селектирани 12 фотоса, които да бъдат илюстрации на годишен календар, издаден специално за юбилея.

Организираният от НБУ **конкурс „Светлината в картини и слово“** се превърна в място за обмен на знания, умения и нови идеи, технологии под формата на мултимедийни продукти, колажи, модели, рисунки, картини, постери, които излъчените от журито 14 финалисти представиха по изключително атрактивен начин в зала 19 на „Квадрат 500“. В конкурса участваха с проектите си, свързани със светлината и светлинните технологии, 58 ученици и студенти, разделени на четири състезателни групи (6 – 11 години; 12 – 15 години; 16 – 19 години; студенти във висши училища).

За втора поредна година в Европейската нощ на учените **Start It Smart** – предприемаческа организация, създадена да разпространява и развива предприемаческия начин на мислене в подкрепа стартирането на собствен бизнес от младите хора, организира успоредно три събития в София, Пловдив и Бургас. Във Виваком Артхол директорът на регионалния център на Европейския софтуерен институт Георги Шарков разказа интересни истории от първа ръка за изкуствен интелект, роботика, научни изследвания и иновации. С кратки презентации на иновативни и технологични стартапи от предприемаческата екосистема в България се представиха фирмите: „Melissa Climate“, „CarLungs“, „Make Bulgaria“, „Dronamics“ и др.

БИС ЗА МАЕСТРО КАМДЖАЛОВ И ИЗЧЕРПАН ТИРАЖ НА КНИГАТА „ХОРА НА НАУКАТА“. СВЕТЛИНА В ДЕТСКИТЕ ОЧИ – ФИЗИЦИ ГОВОРЯТ ЗА СВЕТЛИНА

Световноизвестният диригент Йордан Камджалов беше изпратен с бис като на концерт след срещата си със студенти, преподаватели и почитатели в препълнената аудитория 6 на **Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“**. Разговорът с него тип „открита катедра“ беше един от акцентите в десетото юбилейно издание на Нощта на учените в Пловдив. В рамките на нощта беше изчерпан и тиражът на книгата „Хора на науката. Университетът като убежище на мисълта“,

Д-р **Весела Казашка**,
доц. д-р **Петя Бъркалова**,
ПУ „Паисий Хилендарски“,
Милена Илиева,
МУ – Пловдив

чиято премиера беше точно преди беседата с Камджалов.

„Въпроси – отговори – пълноценен диалог, който оставя следи, но не може да се опише. Само може да се почувства...“ и „Срещата с Йордан

Камджалов наистина беше изключителна: един Човек, целунат от Бога!“; коментираха хората след докосването си до младия диригент, изкушен едновременно от музиката, науката и философията. Камджалов сподели, че е престъпление, ако не търсим и не развиваме талантите си, а университетът е мястото, от което тръгват всички нови, прогресивни идеи, които движат човешкото развитие напред. „През XXI век ние работим не йерархично, а между отделните хора има създадени мостове и на тях се крепи всеки един успех. Поставянето на високи цели и постоянство са индикаторите за успех на всеки човек“.

Маестро се представи лаконично: „Аз съм търсач на симетрии. Не представлявам абсолютно нищо без моя оркестър, представям се като типичен пример за колективен успех. Учебниците по физика и химия са книгите, които нося винаги с мен. Трябва да си поставяме високи идеали и с постоянство да ги следваме.“ Това са част от акцентите, които маестро Камджалов постави на срещата разговор.

След тази среща Йордан Камджалов отговори на въпросите, отправени към учените, интервюирани в книгата „Хора на науката. Университетът като убежище на мисълта“. И сам пожела на даде отговорите два пъти – веднъж, развивайки мисълта си, и втори път – кратко, с по една-две думи.

Началото на събитията в Нощта на учените беше поставено от ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарки“ проф. д-р Запрян Козлуджов, а доц. Петя Бъркалова представи книгата „Хора на науката“. „С тази книга се опитахме да разберем как изглеждат хората, които откриват себе си и света чрез знанието. Те са университетски преподаватели. Актът на преподаване е акт, проникнат от цивилизационни послания и приобщаване към търсенето на истината. А търсенето на истината е общочовешка ценност... Всички представени в книгата мъже и жени са изпълнени с благодарност и обич към попрището си и знаят, че няма по-сложно удоволствие от мисленето. Те ни убеждават, че човешката мисъл не тъне нито в блаженства, нито в печал, тя е само едно отворено сетиво за проявленията на Материята и Духа...“ – пише доц. Бъркалова в предговора на книгата, в която е разкрито човешкото лице на учения, кои са учителите на интервюираните учени, за какво мечтаят, каква е частта на учения в тяхната личност... Интервютата бяха направени от журналистката Ваня Драганова, също възпитаник на Пловдивския университет. Критикът Младен Влашки я определи като „готина и четивна, постигнала е целта – учените се показват като хора, но и с определено надреден светоусет“.

Юбилейното десето издание на Нощта на учените е посветено на Годината на светлината. В зала „Компас“ на Пловдивския университет доц.

д-р Тодорка Димитрова раздвижи въображението на любопитната публика с две презентации: „Светлината – позната и непозната“ и „Защо и как виждаме“. Ученици, студенти и техните родители посетиха лекциите и отнесоха със себе си отпечатъка на отворения университет.

Координаторите организираха и изложба с любителски фотографии от Националния фотоконкурс „Когато има светлина“. Във фотоконкурса се включиха хора от всички възрасти. 20-те фотографии, оформящи изложбата, бяха предварително избрани след гласуване в социалната мрежа Фейсбук (<https://www.facebook.com/FizikataOkoloNas>). Постерите са изложени на открито в западния двор на университета. Публиката видя светлината през погледа на фотографите, които са ученици, студенти, преподаватели, лекари, юристи, мениджъри, мъже и жени на различна възраст. Географията на посещенията във Фейсбук е от цял свят. Фотоконкурсът е достигнал до 17 000 потребители, които са гласували за своите фаворити. Страницата на фотоконкурса е посетена 169 000 пъти. Участниците във фотоконкурса ни убедиха, че най-сложното удоволствие е мисленето, че умът и сърцето „гледат“ заедно!

Традиционна за Европейската нощ на учените е и книгата със стихове на български учени – поети. В рамките на тазгодишните събития беше представена книгата „Стъпки 8“, а д-р Канелия Божилова рецитира свое стихотворение, посветено на любимия мъж. Проф. Балабанов, един истински човек на светлината, едновременно физик и лирик, цитира само едно изречение, което разтълкува за широката публика с дълбоко съдържание на време, пространство, живот и неодошевен предмет:

„Калдъръм, кокиче. Февруари.“

Студенти и преподаватели от **Академията за музикално, танцово и изобразително изкуство** (АМТИИ) дефилираха от Стария град до Римския стадион и подариха на пловдивчани фолклорния концерт „Нека искри светлина“ с шедьоврите на българския музикален и танцов фолклор. Академичният ансамбъл на АМТИИ с ръководител проф. акад. Милчо Василев представи в нова светлина традиционния фолклор – в крак с времето и с младежта.

Финалът на Нощта беше озарен от демонстрационното шоу „Еволюция на светлинните технологии“. След фолклорния концерт на Римския стадион преподаватели и студенти от Физическия факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“ демонстрираха удивителните лица на светлината. Проф. Тинко Евтимов, физикът Георги Иванов и студенти от факултета представиха пред любопитната публика от ученици и граждани еволюцията на светлината от сътворението на света, през голямата тъмнина до съвременните светлинни технологии.

Широката публика се среща с университетската картина за света и разбира, че според съвременната физика светлината има корпускуларно-вълнов характер, едновременно се проявява като поток от частици (фотони), които могат например да избиват електрони (фотоелектричен ефект), а в друг случай се държат като вълна — наблюдават се явленията дифракция, интерференция и дисперсия. Разбрахме също по достъпен начин, че според квантовата механика фотоните нямат маса, което следва непосредствено от теорията на относителността. Демонстраторите успяха да задоволят любопитството на зрителите и, надяваме се, да ги запалят по тази интересна наука – физиката.

Програмата на **Медицинския университет** (МУ) – Пловдив включваше срещи, разговори, дискусии, представяне на книги, дебати, изпълнения на фолклорния състав. Чуждестранните студенти се включиха с изпълнения на госпъл хора и индивидуални музикални изпълнители.

Старт на нощта там даде срещата на поколенията под надслов „Мисия преподавател в МУ–Пловдив“. На нея беше представен сборникът със спомени на преподаватели от университета – едно изключително интересно издание с неочаквано богатство на факти и събития, дело на поколения преподаватели в университета. Сборникът „Посветени на хуманността“ е посветен и на 70-годишнината на университета.

Централно събитие на Нощта беше дебатът „Книжката или мишката – традиционен или виртуален университет“, който тази година противопостави отборите на д-р Петър Димов и д-р Мариян Тополов в спор за предимствата на онлайн обучението и присъствената форма на обучение в университетите през XXI век.

Финалът на множеството събития в МУ беше благотворителният кулинарен базар в подкрепа на новосформирания академичен танцов фолклорен ансамбъл.

Университетът по хранителни технологии участва в Нощта с изложба на фирмите на свои бивши студенти. Фокусът тази година беше туристическият бранш с иновативни туристически продукти и услуги, предлагани от 18 фирми, участнички в изложението. Докторанти от катедра „Хранене и туризъм“ се включиха в „Пътуваща академия“ с лекции в шест пловдивски училища.

Юбилейната Нощ на учените беше истински празник за гражданите на Пловдив, преподавателите и студентите на пловдивските университети.

За поредна шеста година **Регионален музей Бургас** беше домакин на събитията в Нощта на учените. Научното кафене беше посветено на „Ролята на музеите в неформалното образование – вдъхновение и мотивация за учени и преподаватели“. Експертите на музея представиха експозицията „История на образованието в Бургас“, както и своя нов проект – „Културата и изкуството в помощ на образованието: кросдисциплинарните лекции – нов метод за професионална ориентация на младите хора“. Проф. д-р Маргарита Терзиева, доктор на педагогическите науки от БУ „Проф. Асен Златаров“, изнесе лекция на тема: „Музейната педагогика и българското училище“. Освен новите познания, посетителите преоткриха познатото чрез различните гледни точки, дори и спорове... Както всеки път организаторите се бяха постарали Нощта да бъде не само научна, но и забавна.

НОЩ НА УЧЕНИТЕ В СТАРА ЗАГОРА

За десета поредна година Тракийският университет – Стара Загора чрез Департамента за информация и повишаване квалификацията на учителите е участник в Европейската нощ на учените.

Основни партньори и съорганизатори на събитията са община Стара Загора и Регионална библиотека „Захарий Княжески“.

По традиция събитието съвпадна с празничната, станала традиционна, Нощ на изкуствата в града на липите. В тази нощ отварят вратите си Градска художествена галерия, Регионален исторически музей, музей „Неолитни жилища“, Архитектурен комплекс „Музей на религиите“, Къща-

Проф. д-р **Галя Кожухарова,**
Ангел Славчев,
ДИПКУ при Тракийски
университет – Стара Загора

музей „Градски бит XIX в.“, Къща-музей „Гео Милев“, Оперен театър, Драмагичен театър „Гео Милев“, Държавен куклен театър, Народна астрономическа обсерватория и планетариум „Юрий Гагарин“ и др.

В общия афиш на събитията в Стара Загора Тракийският университет участва с Нощта на учените наред със споменатите културни обекти. През

тази година акцент на Нощта беше СВЕТЛИНАТА.

Традиция стана през последните няколко години Тракийският университет да отваря вратите си за ученици, преподаватели и общественост чрез научноизследователските лаборатории. През тази година врати отвориха лабораториите и музея по анатомия в Медицински факултет (МФ) на университета.

Две от лабораториите в Катедрата по обща и клинична патология на МФ взеха участие в отбелязването на Европейската нощ на учените. Ученици основно от професионални гимназии в града бяха посрещнати от експерт-химика Екатерина Георгиева и доц. д-р Юлиан Ананиев и посетиха обучителните лаборатории по патохистология и молекулярна патология, където се запознаха с мястото на светлинната, флуоресцентната и електронната микроскопия в работата на лекаря учен и патолога. Всички заедно имаха възможността да разгледат по какъв начин изглеждат под микроскоп някои от най-честите заболявания при човека и да дискутират как това може да бъде от помощ при лечението и създаването на нови лекарства.

Малките учени – възпитаници на гимназиите, свободно разгледаха препаратите и настроиха своите микроскопи, а с това успяха да се докоснат до един по-различен свят на науката и светлината в лабораториите.

Доц. Мирослав Карабалиев заедно с колеги и студенти беше домакин в Лабораторията по биофизика и нанотехнологии. Там бяха наблюдавани физични явления, свързани с изменението на пътищата на светлинните лъчи, преминаващи през различни среди и различни по големина процепи.

Основните събития се проведоха в Регионална библиотека „Захарий Княжески“. Началото се постави с откриване на фотоизложба *„Светлината в полет“* – любителска изложба на ученици и граждани. Акцентът беше върху приложението на електромагнитните вълни от видимия, инфрачервения и ултравиолетовия спектър в различни технологии, подобряващи качеството на живот на човека.

През тази година бяха обявени три конкурса за мултимедийни продукти на тема *„Светлината е живот“* (2 – 7 кл.); мултимедийни продукти на тема *„Светлината в технологиите“* (8 – 12 кл.) и есе на тема: *„Живот без светлина“*. В конкурсите участваха над 100 деца от различни възрастови групи от Стара Загора, Кърджали, Дряново и Белово. Те имаха възможност да представят своите презентации и есета, като получиха много награди, грамоти и сертификати.

Подготвената викторина, проверяваща знанията на аудиторията за развитието на познанието

на човечеството за светлината, предизвика интерес не само у учениците, но и у останалите присъстващи в залата.

Интерес за участници от различни възрастови групи предизвикаха ателието *„Да създадем цветове“* и *„Работилница за съзвездия“*.

Ателието *„Да създадем цветове“* се проведе под ръководството на доц. д-р Ани Златева и студенти от Педагогическия факултет при Тракийския университет. Предварително студентите подготвиха нагледни материали, свързани със знания за смесването на цветовете и влиянието на светлината при различните материали във визуалните изкуства. Участниците изработиха собствени творби, прилагайки наученото и получиха различни награди.

„Работилница за съзвездия“ беше организирана от г-жа Пенка Ганева с участието на ученици от кръжоците, които води. Децата рисуваха и изработиха собствени рисунки и постери, свързани със съзвездията и планетите от Слънчевата система.

Научното кафене „От реликтовото излъчване до тъмната материя“ беше с участие на студенти, учени и граждани, представители на различни социални групи. Бяха дискутирани съвременните схващания за възникването, строежа и развитието на Вселената. Интерес предизвика и разглеждането на светлинни и гравитационни ефекти, предсказани от Общата теория на относителността, възможността за съществуване на антиматерия и антивселена. Предмет на дискусията беше и изследването на поведението на елементарните частици в Адронния колайдер на ЦЕРН.

Специално място беше отделено на Европейските проекти, в които участват различните структурни звена на Тракийския университет. Доц. д-р Дарина Заимова представи водещите проекти на университета, както и мрежата EUROAXESS.

На специален плазмен екран от началото до края на събитието се представяха предварително разработените филми за десетгодишнината на Нощта в България и за десетгодишното участие на Тракийския университет – ДИПКУ в международната Нощ на учените.

Нощта завърши с *Веселие под звездите* с участия на студенти от художествени формации на Тракийския университет, поетични четения, актьорски етюди и изпълнения на ученици от НУМСИ „Христина Морфова“, Стара Загора.

Нощта стана възможна благодарение на експертната организация на екипа от Департамента за информация и повишаване квалификацията на учителите при Тракийски университет, Стара Загора и основно на проф. д-р Галя Кожухарова, доц. д-р Димитрина Брънекова, Маргарита Славова, Ангел Славчев, Виолета Георгиева и колегиата на ДИПКУ при Тракийския университет.

ЕВРОПЕЙСКА НОЩ НА УЧЕНИТЕ 2015 В РУСЕНСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ

На 25 септември 2015 г. в редица градове в България, сред които и Русе, се състоя десетото издание на Европейската нощ на учените – събитието, което отваря вратите на университетите и научните институти за гражданството и популяризира „човешкото“ лице на науката, нейния принос в живота на хората и предизвикателните страни от живота на учения.

Русенският университет участва в този проект от 2006 г. като част от консорциум, координиран от Нов български университет и включващ още Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, Медицинския университет – Пловдив, Тракийския университет – Стара Загора, Медицинския университет – Варна, Британския съвет в България, Единния център за иновации към БАН и други институции

Програмата на тазгодишното издание на Нощта на учените в Русенския университет беше изпълнена със събития, посветени на Международната година на светлината.

Поредицата от инициативи в университета започна с откриването на **изложбата „От свещите до фотоволтаиците“**, където бяха подредени постери за еволюцията на осветителните тела, авангардни разработки на преподаватели и докторанти от Русенския университет и изделия на фирма за осветителна техника. Ректорът на университета обяви и награди за призьорите в конкурса **„Светлината в картини, образи и слово“** в три категории – иновативна разработка, поезия и проза и художествена фотография

Програмата на следващото събитие – **Научно кафене „Светлината в науката и практиката“**, предизвика сериозен интерес сред академичната общност на Русенския университет. Въвеждащият доклад на проф. д.ф.н. Иван Лалов от Физическия факултет на Софийския университет – председател на Организационния комитет на програмата „Оптиката и науката за светлината в Годишната на светлината“, постави началото на съдържателна дискусия, в която със свои презентации се включиха преподаватели от Русенския университет, Техническият университет – Варна, докторанти и специалисти от практиката.

По традиция в програмата на Нощта на учените със следващото събитие – **„Ателие на младите таланти“**, Русенският университет отвори своите лаборатории за ученици от професионалните гимназии в град Русе с открити уроци за приложението на светлината. Във фотоволтаичната лаборатория на университета доц. Ивайло Стоянов посрещ-

Чл.-кор. **Христо Белоев** –
ректор,
проф. д-р **Юлиана Попова** –
заместник-ректор,
РУ „Ангел Кънчев“

на ученици от Професионалната гимназия по електротехника, а доц. Петко Машков представи потенциала на Лабораторията по физика пред ученици от Математическата гимназия в града.

Програмата на Нощта на учените 2015 в Русенския университет продължи с второто издание на **Академия на скритите таланти**, в която преподаватели от Русенския университет разкриха неподозирани страни от личността на учения – талантиви изяви в областта на поезията, прозата, художествената фотография, приложното изкуство, музиката и танца.

Събитието **Панаир на идеите** в програмата на Нощта се проведе съвместно с русенския клуб по предприемачество Start up Factory. В него ученици от русенски гимназии, участници в университетския клуб по роботика и докторанти представиха свои иновативни разработки, базирани на приложението на светлината. Заслужен интерес предизвика изобретението на докторанта Явор Стефанов – сензорно устройство за незрящи хора. Разработката получи и широк медиен отзвук.

Кулминация на събитията в Европейската нощ на учените в Русенския университет беше **концертът „Светлинен калейдоскоп“** в Канев Център на университета, организиран за академичната общност, гражданите и гостите на Русе. В музикалния празник със звездното участие на русенци от три поколения – Тереза Тодорова, Дивна Станчева и Валди Тотев – се включиха и студентски самодейни състави.

Тазгодишното издание на Европейската нощ на учените в Русенския университет беше уникално по характер, тъй като то постигна и трансграничен ефект. В инициативите се включиха докторанти и постдокторанти от Румъния, участващи в проект на Румънската академия на науките. По този начин в програмата на Нощта бяха интегрирани на практика целите на Европейската платформа за мобилност на учените EURAXESS.

За поредна година Русенският университет превърна събитията от Европейската нощ на учените в значимо послание към обществеността – послание за социалната отговорност на учения,

за неговата роля като двигател на общественото развитие, както и за светлите и предизвикателни

страни на мисията за посветеност на научна и академична кариера.

ПОД ЗНАКА НА СВЕТЛИНАТА ПРЕМИНА X-ТО ЮБИЛЕЙНО ИЗДАНИЕ НА НОЩТА НА УЧЕНИТЕ В МЕДИЦИНСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ – ВАРНА

Светещи магически колби, заря в епруветка, изригващ вулкан и множество загадки, познати и непознати свойства на светлината представиха учените от Медицинския университет – Варна по време на X-то юбилейно издание на Европейската нощ на учените, което се състоя на 25 септември 2015 г. в двора на висшето училище.

Млади изследователи и учени с дългогодишен опит накараха гостите на събитието – студенти, ученици и граждани – да се замислят за огромната роля на светлината в нашия живот и нашето ежедневие, да научат за въздействието ѝ върху зрението и възприятията ни, да разберат за влиянието ѝ върху нашия мозък и физиологията ни. За бъдещето на новата наука, оптогенетика, при която с помощта на светлината медицината би могла да се справи с болестта на Паркинсон и дори с рака, разказа заместник-деканът на Факултета по медицина проф. Златислав Стоянов. „Ако някога срещнете такива хора, не ги мислете за луди, въпреки че от тях може да чуете думи, като: „телешкото е със син цвят“ или „не харесвам цвета на този човек“, призова ас. д-р Марин Железов от Катедрата по анатомия, който представи по най-забавния и интересен начин един от най-странните психо-физиологични феномени при 2-4% от хората на планетата, а и именно *синестезията*. Той разказа защо синестетите биха могли да виждат в съзнанието си музиката в цветове или форми или пък представите им за числата и буквите да са оцветени в различни цветове. Заместник-ректорът по иновации и транслационна медицина проф. д-р Христина Групчева представи светлината през погледа на офталмолог с дългогоди-

шен професионален опит и познания.

„Не правете това вкъщи!“ призоваха учените от Катедрата по химия, които с помощта на няколко колби, епруветки и разноцветни химически вещества показаха на най-малките как се прави „слонска паста“, „заря в бутилка“ и миниатюрен вариант на вулкана Везувий. Десетокласници от варненското СОУ „Димчо Дебелянов“ заедно с преподаватели от Катедрата по физика към МУ – Варна разкриха пред широко отворените очи на малчуганите цял един свят от лещи, огледала, калейдоскопи, перископи и телескопи.

По време на събитието бяха обявени и имената на победителите от фотоконкурса „Светлината – извор на здраве и живот“, който Медицинският университет – Варна организира по повод Европейската нощ на учените. Своите снимки изпратиха общо 20 участници. 35 бяха снимките, които се състезаваха за първите три места: I място – Николай Димитров Димитров – магистър по Валутен митнически и данъчен контрол от Стопанска академия „Д. А. Ценов“, гр. Свищов, 28 год.; II място – Ани Кирилова Райкова – студентка от 4-и курс, Факултет по фармация в Медицинския университет – Варна, 23 год.; III място – Васил Йорданов Димитров – студент от 3-и курс, Факултет по дентална медицина в Медицинския университет – Варна, 22 год.

Учените медици показаха на публиката, че не само науката може да им бъде хоби, но и музиката, танците и поезията. В края на вечерта всички приковаха поглед в магическите форми на светлината, които сътвори танцьор от формация „Пертито“.

Списание „НАУКА“ се публикува от началото на 2011 г. в сайта на
НАЦИОНАЛНАТА МРЕЖА ОТ ВИРТУАЛНИ БИБЛИОТЕКИ

на адрес: <http://www.bvu-bg.eu/nmnb/index.php?Clip=nauka>

Сайтът се поддържа от доц. д-р Галина Иванова от Русенския университет,
на която редакцията изказва благодарност!

ФУНКЦИОНАЛНИ ОСОБЕНОСТИ НА АКАДЕМИЧНАТА ЕТИКА*

Проф. д-р **Стефка Наумова**,
Институт за държавата
и правото – БАН

„Има две неща, които винаги изпълват душата ми с ново и все по-ново удивление и благоговение колкото и продължително да размишлявам върху тях – това са звездното небе над мен и моралният закон вътре в мен.“

Имануел Кант

1. Влияние на глобализацията върху социалната структура: криза на етиката в науката или криза на науката за морала (етиката)

Проблемът за етиката въобще и за академичната етика, в частност, сам по себе си не е нов, но придобива особена актуалност на фона на бързо извършващите се социални промени в глобален мащаб, при което връзката между науката и морала все повече се поставя в контекста на едно по-общо, дори прагматично разбиране за съвременното значение на ценностите и преди всичко за ценността на самата наука.

Обикновено размишленията в тази насока започват от Кант, който се смята за основоположник на една нова етична система, намираща приложение в духовната сфера и в частност в академичната общност. В заключението на своя гениален труд „Критика на практическия разум“ Кант записва своето кратко изповедно изречение за съотношението между необозримия свят и морала „вътре в нас“, в което като че ли в синтезиран вид е събран целият стремеж на човечеството да опознае света, да намери своето място в него, да разгадае смисъла на живота, да преоткрие ценността на морала, заложен вътре в същността на човешкия род.

Всъщност началото на етическите размишления ни отнася 26 века назад във времето на индийската и китайската философия и особено във философията на Древна Гърция (Сократ, Платон, Аристотел, Епикур, Протагор¹ и др.). От тогава

до сега няма единно разбиране за същността и значението на етиката. Самият термин „етика“ е въведен от Аристотел като название на науката за нравствеността. Задачата ѝ в онова време се е свеждала до това да отговори на редица практически въпроси от нравствено естество, възникващи в ежедневно общуване между хората – как трябва да се постъпва в социалните отношения, кое е добро и кое е зло, какво е предназначението на моралните принципи и норми, що е справедливост и т.н. От теоретичните анализи постепенно се преминава към **функционалната** същност на етиката като част от общото философско познание. Не случайно Цицерон посочва, че първият, който спуска философията от небето към земята и я въвежда в къщите на хората, е Сократ. По-късно самият Аристотел в своите анализи свързва етиката с държавата и с политиката². В противоположност на неговото разбиране Платон се опитва да обясни как може чрез разпространение на добродетелите да се обоснове не само благотворното им влияние върху отделната личност, но и върху обществото като цяло.

У Хегел, например, етиката е тясно свързана с правото. В края на XIX и началото на XX в. широко разпространение получава натуралистичното (еволюционно) направление в етиката. Етиката е лебедовата песен на хуманиста-учен П. А. Кропоткин [3].

Всъщност началото на прагматично ориентираната етика и търсенето на нейните функционални особености се поставя едва с отделянето на социологията от философията (края на XIX и началото на XX в.) в едно самостоятелно научно поз-

* Текстът на статията се базира на доклад, четен на колоквиум „Наука и съвест“, организиран от Френския институт в България в сътрудничество с БАН (8 юни 2015 г., Големия салон на Академията).

¹ Всички те се смятат за основоположници на науката за нравствеността – етиката.

² Интересна в разглеждания контекст е теорията за добродетелта на Аристотел, изложена в неговата *Никомахова етика* и виждането му за „златната среда“ като критерий за постигане на баланс между морал и справедливост. Според Аристотел моралът на човека следва да се търси в неговата двойствена природа, а неговите добродетели са разположени между двете крайности, защото те са нещо средно („средина“). „Между крайностите на гневливостта и безчувствеността, казва Аристотел се намира средната кротост; между наглостта и страхливостта – храбростта; между разюздаността и безразличието – умереността; между разточителството и скъперничеството – щедростта; между самохвалството и престореността – прямотата; между сервилността и своенравието – достойнството; между грандоманията и дребнавостта – великодушието; между хитростта и простоватостта – благоразумието“. [1, с. 46 и сл.] По-късно неговата теория се използва при формирането на т.нар. етически **стереотипи**, чието философско обобщение е теорията за добродетелта. По своеобразен начин схемата на Аристотел е преобразувана от Паскал, който, търсейки да обхване и крайностите, се обръща за помощ именно към Аристотел. Според него те (крайностите) не са злини или пороци, а са също блага и достойнства, но критерият за това е трудно откриваем. „Човек е само човек – посочва Паскал – тоест годен за малко и за много, нито ангел, нито звяр, а човек. Увелича ли се по животинското, трябва да му се напомни за ангелското у него, въобрази ли си, че е ангел, трябва да се предупреди за животинското“ [2].

нание за обществото, неговата структура и закономерните процеси на развитие на различните човешки общности със специфичните за тях основни нормативни регулатори – религията, морала, обичаите и правото.

Новото разбиране за етиката възприема основните идеи, заложен в Кантовата етична система:

- идеята, че етиката е нещо независимо от теологията и че основата на нейния произход е в практическата природа на човека;

- идеята, че нравствеността може да произлиза само от нашата воля, упражнена свободно, т.е. идеята за независимостта на дълга от всякакъв вид цели, основани върху интереса;

- идеята, че моралният закон се простира извън индивидуалните граници на човека и изисква той да гледа на себе си като на гражданин в едно общество от личности, следователно да смята човешката личност за цел и никога за средство.

Идеите на Кант пронизват целия духовен живот на човечеството и му придават нов облик. Въз основа на тях се създава и понятието за индивидуалната нравственост, те стават причина ударението да се постави върху социалната страна и функционалните особености на етиката, а не тя да се разглежда само като един кодифициран сборник от задължения към себе си и към Бога. Със своята етична система всъщност Кант си осигури почетно място, почти несравнимо в етичната история на човечеството.

Обособяването на социологията в самостоятелно познание за обществото доведе до симптоматична промяна. Тогава именно се формира и концепцията за социологическата структура на обществото, **елемент от която е и научната област** със специфичните ѝ особености. Постепенно научното познание започва да се анализира не само като система от индивидуализирана разнопосочна енергия (израз на Макс Вебер), а по-скоро като колективистично ориентирана дейност, при която нормите на нравствеността играят особена насочваща роля.

В съвременното глобално общество много от принципите на класиците на социологическото интерпретиране на връзката наука – морал претърпяха чувствителна метаморфоза в резултат на това, че днешният свят е твърде противоречив, а установените от векове добродетели (нормите на морала) някак си се загубват в общия дисфункционален водовъртеж от разнопосочни ценности, модели на поведение и конкретни нравствени или безнравствени мотиви за действие.

Риторичният въпрос, който днес ни занимава, е дали общата етична криза в глобалното общество намира същото отрицателно приложение и в една специфична общност, каквато е научната (академичната) общност? Можем ли със сигурност да твърдим, че днешният учен е по-малко

или повече морален в смисъл такъв, че науката и нейните носители (създатели) са своеобразни корективи на главоломната промяна на ценностите в обществото. Може ли да бъдат установени някакви етични стандарти в науката, които категорично да се противопоставят на крайния утилитаризъм, на войнстващия прагматизъм, на популистките нагласи на големи социални групи, че науката е безплодна работа, а нейните представители – безнравствени жреци на също такова безнравствено съществуване. Общата тенденция на нарастване на такива форми на социална девиация като клиентелизъм, корупция, престъпност, насилие и т.н. засяга ли и в каква степен самата наука. Или пък науката се задоволява само да ги изследва, а учените не могат да останат чисти и недосегаеми от техните пипала. В какво се състои днешната функционална зависимост между наука и морал? Може ли да се измери емпирично и да се създадат универсални етични кодекси? За да се отговори на тези въпроси, е необходимо да се разкрият особеностите на академичната общност и мястото на етиката сред останалите нормативни системи.

2. Функционални особености на академичната етика и влиянието ѝ в науката

Необходимо е най-напред да се направят няколко терминологични уточнения, които биха дали по-конкретна ориентация на общия анализ на връзката наука – морал (нравственост).

На първо място, следва да се изясни съдържанието на основното понятие „етика“. Напоследък то се използва твърде свободно както в научните изследвания, така и в ежедневно общуване. Без да се впускаме в подробен анализ, следва само да поясним, че философията определя етиката като наука за нравствеността. Социологическото разбиране е по-операционализирано. То не се занимава с въпроса за етиката (метаetikата) като най-общата теория за морала, а извежда по-скоро емпиричните характеристики на този социален феномен, изследвайки функционалните му особености и най-вече приложимостта им в различни сфери на социалния живот. Обикновено моралът се разглежда в тясна връзка с останалите нормативни системи – правото, религията и обичаите. Много са изследванията в тази насока, но най-плътното до темата на настоящия анализ се доближава разбирането, споделяно от Макс Вебер. То може да служи и като отправна точка за сегашния анализ, тъй като самият Макс Вебер е един от първите социолози, който обръща внимание на функционалната зависимост между религията, морала и научната дейност [4].

Понятието академична етика е сравнително ново. В съвременната теория и практика то се появява наред с други подобни термини, като профе-

сионална етика, административна етика, биоетика, съдебна етика и т.н. Всички те имат за цел да опишат и подредят в сравнително стройна и практически приложима система определени правила и норми, които да очертават принципите на поведение на сравнително обособени социални общности, обединени най-вече на професионален принцип, но не чрез налагане на институционални санкции отвън, а чрез балансирано използване на моралните принципи и стимулиращите оценки с цел постигане на определено поведение, което да е мерило за оценяване на дейността на съответната общност (отделните нейни членове) в категориите на социалните добродетели. Такова едно най-общо определение на съвременното понятие „етика“ в различните му варианти е приложимо и по отношение на академичната (научната общност).

Под академична етика следва най-общо да се разбира системата от правила, норми и морални принципи, които да очертават общата рамка на поведение в научна общност с цел съхраняване на ценността на научното познание и полезността му за общественото развитие от гледна точка на универсалната роля на науката като цяло. Тук следва да се направи следната уговорка. Щом съвременният свят стремително изгражда новата си цивилизация въз основа на науката, то и академичната етика следва да стане водеща сред всички останали нравствени системи на обществото.

На свой ред под функционални особености на **академичната етика** следва да се разбира съотношението между общите (универсални) нравствени правила на поведение в научната общност и тяхното специфично приложение в различните научни области или общности.

Тук стигаме до най-важния и може би най-дълбок принципен въпрос – този за морала на научната дейност. Какво е отношението между наука и морал, между универсални морални критерии и конкретни нравствени критерии на научната дейност? Дали те винаги се намират във функционална зависимост или пък могат взаимно да се изключат?

Етичните проблеми в науката естествено се пораждат поради факта, че тя по дефиниция има за цел да допринася за напредъка в обществото. Основното ѝ средство е не властта, не бюрократичните правила, а системата от научни методи и средства, чрез които се достига до определени теоретични или практически постижения, служещи на обществения прогрес в най-общ смисъл. Всяка научно откритие би следвало да тласка общественото развитие напред. Следователно между науката и социалната практика винаги съществува пряка, емпирично измерима връзка. По-точно науката може да изясни какви средства трябва да бъдат приложени, за да се постигнат определени

предварително зададени цели. Тя може да предвиди и страничните нежелани последици от прилагането на едни или други средства. Но дали самата наука (при цялата условност на това обобщено определение) може да реши нравствения въпрос за прилагането на определени средства, т.е. да вземе етичното решение дали целта оправдава средствата? Нерешен остава и въпросът за критериите, въз основа на които могат да се определят такива правила и норми, които да играят ролята на своеобразен етичен кодекс в областта на науката. Сложността е в това, че самите представители на научното познание – учените, от една страна, носят в себе си (съзнателно или не) онова мерило на собствената си дейност, което се нарича морал, а от друга – те са тези, които следва да изработят критериите, в които да се вместят отделните дейности, абстрахирайки се от индивидуалистично ориентираната етика, а по-скоро да ги насочат към колективно ориентираната етика.

3. От теоретичен анализ към изработването на етичен кодекс в науката

Още от времето на Аристотел, който енциклопедично излага цялото съществуващо тогава научно-теоретично познание, въпросът за критериите при определяне на поведението в духовната сфера се поставя на основата на морално оценими и реално приложими критерии за добро и зло, за цел и средство, за добродетели и „средина“ (чист конформизъм).

Отново в края на XIX и началото на XX в. въпросът придобива по-скоро социологически измерения и се правят опити за въвеждане на емпирично измерими критерии за оценка на научната дейност. Като основополагаща база се приема съотношението между „материалната страна на занятието“ с наука (Макс Вебер) и организацията на академичната дейност. Самият Вебер например прави емпиричен анализ между учените в Европа и тези в САЩ [4, с. 105-111]. Към основните функционални особености на академичната етика той отнася следните:

- науката като призвание;
- бюрократизирането на научното дело (в университетите и още повече в природонаучни и медицински институти и лаборатории);
- зависимост на науката от държавна субсидия;
- ролята на ценностите в научното познание;
- деидеологизиране на преподаването;
- връзка между наука и социална практика;
- възпитателна роля на науката.

Особено съвременно звучи възгледът на Вебер, че етиката в науката означава преди всичко протест срещу такава наука, която е приела за своя задача да оправдава идеологии и идеали, пред-

ставяйки ги за резултат от научно познание и обективно разбиране на факти. Науката не бива да залага своя авторитет, за да легитимира една или друга (по дефиниция партикуларистична) политическа позиция и партийна сила. Тя не бива да лишава човека от възможността за лична преценка и решение, като му внушава фалшивата увереност, че той, действайки по определен начин, защитава „право дело“. Тази позиция на Вебер със своята дълбочина и принципност е своеобразна и основателна визия за съвременната епоха и за мястото на учения в нея.

Социалното значение на науката в съвременното общество е безспорно. Нещо повече – с развитието на цивилизацията все по-тясна става връзката между теоретична наука и конкретни резултати. Освен това характерът на съвременното научно познание има трансгранични измерения. От тук следва да се тръгне при изработването на един модел на етично поведение (етичен кодекс) или пък на конкретни правила, някои от които могат и да са станали част от други нормативни системи (правото например) при регулирането на такива специфични дейности, каквито са **плагиатството, пропагандирането на идеи, застрашаващи основни човешки права, медицински опити и практики и т.н.**

Към критериите в тази насока могат да бъдат отнесени такива показатели като:

- обективност на научното познание;
- непредубеденост;
- критичност в анализите;
- свобода от идеологии;
- зачитане на достойнството на останалите представители на научната общност;
- колегиалност;
- търпимост към чуждото мнение;
- интелектуална честност;
- последователност в позициите;
- отговорност;
- плурализъм на мненията;
- неприемане на авторитарен стил в научната организация;
- неподкупност;
- свободно и открито изразяване на научните истини.

4. Наука, етика, морал, право – емпирични характеристики на академичната етика

Безспорно, когато става въпрос за изработването на етичен кодекс, който да е валиден за всички представители (отрасли) на научното познание, следва да се имат предвид особеностите на всяка научна област. Развитието на съвременната наука поставя правото и на деонтологията пред дилемата до каква степен определено поведение в областта на научното познание може да се постави в определена институционална рамка. Особено в об-

ластта на новите технологии въпросът е много актуален. Известни са различни практики в тази насока. Например преди около 30 години в САЩ се поставя определен мораториум върху научните изследвания в областта на молекулярната биология. Известни са също така опасенията на научната общност относно използването на атомното оръжие например. В същата степен се поставят ограничения и в области като генетика, молекулярна биология, медицина и т.н. В правото съществуват вече такива норми, които регламентират отношения, намиращи се на границата между правонарушения и нарушения на етични норми.

Следователно изработването на етичен кодекс изисква да се намери разграничителната линия между институционалния подход (правните забрани) и онази възможна девиация в поведението, която би била морално укорима. Не случайно първите морални забрани, които по-късно получават своя институционалност, са забраните в областта на медицинската практика и микробиологията. Особено развити са етичните кодекси в областта на биоетиката. Очевидно е, че в области като правото, например, или социологията, биха важали други етични забрани и оттам – други етични кодекси. Напоследък риторично се поставя и въпросът дали учените могат да се ползват с някаква морална привилегия в областта на откритията или при тяхното внедряване. Може ли да се намери баланс между свободата на личността на учения и евентуалната безопасност за човешкия род при внедряване на определени научни постижения. Все по-силен става и търговският натиск, а това поставя учения в положение да избира между моралната съвест и материалното благодетелстване.

Трудно е да се изработят универсални модели. Не са много и данните за това какъв е международният опит в тази насока. Обикновено се посочват Лисабонската конвенция, Бонската декларация, Европейската директива за регулираните професии. Един най-общ анализ сочи, че може би академичната етика е най-близко до етичните кодекси на отделните професии. В тази насока особено известни са: Мадагаскарският кодекс за поведение на съдиите; Законът за реформа на етиката в САЩ от 1989 г., който до голяма степен замества няколко издадени преди това щатски етични кодекси. В Европа например въпросите на професионалната етика се поставят в контекста на общата антикорупционна политика на ЕС. С други думи няма (поне засега) универсални стандарти и критерии.

В този контекст внимание заслужава Европейската харта на изследователите и Кодексът за поведение при подбор на изследователи, чиято 10-годишнина отбелязваме тази година [5].

Европейската харта на изследователите е свъкупност от общи принципи и основни условия,

която уточнява ролите, отговорностите и прерогативите на изследователите и техните работодатели и/или инвеститори. Тя има за цел да гарантира, че отношенията между изследователите и работодателите или инвеститорите благоприятстват за успеха при създаването, трансфера, споделянето и разпространението на знанията и на технологичното развитие, както и за кариерното развитие на изследователите. Хартата представлява рамка за изследователите, работодателите и инвеститорите, която ги приканва да работят отговорно и като професионалисти на своето работно място и да се признават взаимно като такива.

Хартата изхожда от принципа, че изследователите, както и техните работодатели и/или инвеститори, имат за първостепенно задължение да гарантират спазването на изискванията на съответното национално, регионално или отраслово законодателство. Изследователите, както и работодателите и инвеститорите, които приемат хартата, трябва също така да спазват основните права и да съблюдават принципите, признати от хартата на основните права на Европейския съюз.

В Доклад на ЕК от 20 декември 2012 г. [6] относно предложението за регламент на Европейския парламент и на Съвета за установяване на „Хоризонт 2020“ – Рамкова програма за научни изследвания и иновации (2014–2020), ясно се посочва, че „.....Хоризонт 2020“ следва да допринесе за привлекателността на изследователската професия в Съюза, като насърчава подходящи условия на труд за научните изследователи. Следва изцяло да се обърне пълно внимание на Европейската харта на научните работници и Етичния кодекс за наемане на научни работници, както и на други референтни рамки, определени в контекста на европейското

научноизследователско пространство, за да се преодолее феноменът на непрекъснато „изтичане на мозъци“ и той да бъде превърнат в „привличане на мозъци“ (чл. 22).

Вместо заключение

Въпросът за етиката в науката става все по-интересен от гледна точка на бързия напредък на технологиите, на развитието на информационните системи и на включването на неправителствения сектор в регулирането на определен тип поведение особено, в публичната сфера. Изработването на единен етичен кодекс би могло да се осъществи на базата на следния принцип: На най-високо ниво да се включат изисквания за поведение, съизмерими с общочовешките ценности. На едно второ ниво да се обособят норми, които да са приложими с оглед на функционалните особености на академичната общност по отделни отрасли на науката. С това може да се постави добро начало за запазване на особения характер на науката – преди всичко нейния ценностен заряд и целите, на които да служи – благоденствие на човечеството и запазване на честта и достойнството на учения.

Литература

1. Аристотел. Никомахова етика. С., Изд. ГАЛИКО, 1993.
2. Паскал, Б. Мисли. С., 1972.
3. Кропоткин, П. Етика. Том. I. Произход и развитие на нравствеността. С., АВФ, 1923.
4. Вебер, М. Ученият и политикът. Изд. „Миско PRINT“, С., 1993.
5. //Наука, год. XV, 5, с. 42, с. 46.
6. (COM(2011)0809 – C7-0466/2011 – 2011/0401(COD)).

ЗА ВЪЗМОЖНОСТИТЕ И ОГРАНИЧЕНИЯТА НА ЕТИЧЕСКИТЕ КОДЕКСИ В НАУКАТА*

1.

В настоящото изложение ще се опитам да скицирам накратко опорните точки в разглеждането на въпроса за етическите кодекси в науката. Това ще стане чрез двойната задача за теоретично и практическо формулиране на основните моменти при анализа на техния характер и въздействие.

Етическите кодекси не са просто модерен каприз или последен вик на модата, въпреки масови-

Гл. ас. д-р **Иван Миков**,
Институт за изследване
на обществата и знанието – БАН

те тенденции за кодификация на морала в последните десетилетия. Напротив, историята на тяхното развитие е дълга, макар и не винаги така последователна. Съвсем естествено те търпят различни трансформации по форма и съдържание, от

* Текстът на статията се базира на доклад, изнесен на колоквиум, организиран от Френския институт в България в сътрудничество с БАН (8 юни 2015 г., Големия салон на Академията).

личното ангажиране, в случая с Хипократовата клетва, до по-изчистената формална структура, копираща поне номинално правната, каквато се явява етическият кодекс на английския лекар Томас Пърсивал през XVIII век.

Въпреки широкото разпространение на кодексите днес, все пак бихме могли да се запитаме – защо е нужен етически кодекс? – Ще очертаем отговора на този въпрос, изхождайки от етическата теория. Най-напред следва да се дефинира, че кодексите са писмено формулирани ценностни механизми за саморегулация на дадена общност, насочени към удържането на нейния интегритет и цялост. Те отразяват и двете основни черти на всяка кодификация – *обективацията* и *формализацията* [1, с. 80–90], способстващи тяхното функциониране. Според нормативното им съдържание могат да бъдат изведени четири централни функции, маркиращи основните мотиви за използването и приложението на етически кодекси в практиката. Първата функция е *ориентацията*. Кодексите в този пункт функционират като ценностен ориентир за членовете на общността. Те ясно и последователно представят моралните идеи и идеали, около които се обединява общността, групата. Така метафората на Джон Стюърт Мил, използвана в защита на неговия утилитаризъм, тук може да бъде перифразирана по отношение на кодексите: както навигационният алманах дава готови изчисления на мореплавателя, така че да не трябва той всеки път да пресмята координатите, влизайки в морето [2, р. 35], така и кодексите дават готов ориентир за моралния субект в „морето на живота“. Втората функция е *координацията*. Кодексите действат като организиращи и координиращи механизми в дадена общност, спомагащи за нейната цялост и единство. Третата функция е *мотивацията*. Ако те са приети от индивида съзнателно, могат да въздействат подбуждащо, мотивиращо в ситуации на избор. Усвояването на даден кодифициран принцип може да стане подбуда за една постъпка. Четвърта е *светогледната* функция. В ядрото на всеки кодекс лежи определен възглед, който се прилага чрез кодексите към фактите, които индивидът възприема [3, р. 122]. Кодексът, изискващ определено поведение, същевременно формира и специфичен поглед към света.

2.

След това необходимо първоначално уточнение ще премина конкретното към ролята и мястото на етическите кодекси в науката. Тъй като кодексите са морални механизми за регулация на поведението, те са съобразени със специфичните морални характеристики на всяка дейност, в която са възприети. Всеки кодекс трябва да изразява морала на групата или общността, която го създава.

Следва да е съобразен с нейните локални особености, макар и да включва заедно с това общи за цялата професия норми. В сферата на науката етическите кодекси съответно трябва да отразяват моралните аспекти на онова, което е специфично за самата нея. Наред с това обаче те могат да бъдат насочени не само конкретно към дейността на учените, а да претендират за регулация и на помощните за функционирането на науката дейности. Затова в кодексите могат да намерят място норми, които се отнасят до трите общи групи на: учените и изследователите; студентите и докторантите; помощния персонал и администрацията.

Особено важно е включването на регулации по отношение на студентите и докторантите, които, освен че встъпват към теоретичното поле на науката при своето обучение, трябва да имат ясно знание и за моралните елементи в нея. Необходимостта от регулиране на дейността на помощния и административен персонал се проявява в това, че те като обслужващи управлението на науката могат да влияят както върху успешното извършване на задачите ѝ, така и върху представянето на нейния цялостен облик пред по-широката общественост. Тоест, трите посочени групи по-скоро следва да се мислят в единство, когато говорим общо за науката.

Собствено спецификата на научната дейност задава четири основни топки на етическа кодификация: междуколегиалните отношения в научната общност, моралните стандарти на научните изследвания, моралните стандарти на научната дискусия и моралните стандарти на научната публикация.

Една от първите задачи на кодифицирания морал е да се дефинират интерсубектните отношения в дадената група. Това е и ключов елемент от излагането на правилата за поведение в научната общност. В него се съдържа основата за създаването на добра етична атмосфера, регламентира се толерантното и колегиално отношение, които са база за интегритета на общността и за успешното ѝ всекидневно функциониране. Наред с това обаче се нареждат регулациите на основните научни дейности. От една страна, на тези, свързани с изследванията, включително параметрите за тяхната допустимост, обективност и дори финансиране. От друга страна, правилата за добра практика на научната дискусия, която често е основно поле за разработване и апробация на дадени научни тези и хипотези. И на трето, но не на последно място, за нормите на публикационната дейност на учения, която представя, обективира резултата от неговите изследвания. Именно тук е и може би най-конфликтната зона, свързана с проблема за плагиатството, която следва да бъде регулирана във всеки етически кодекс, макар пряко да препраща най-вече към индивидуалната научна съ-

вест.

Контролът върху функционирането и ефективността на етическите кодекси в посочените четири основни полета е свързан с дейността на етическите комисии. Тяхното съществуване се утвърждава в етическия кодекс на съответната научна организация, макар и не винаги да е задължително налично. Основната им функция е да съблюдават спазването на общностните норми и правила, както и да се произнасят по казуси, свързани с тяхното нарушаване. До това най-вече се свеждат правомощията им. Становищата и решенията на комисииите са в сферата на морала, като обикновено се изявяват под формата на препоръка и предупреждение. При тях обаче липсва прилагането на принудителната административна власт. Затова в отделни случаи, за да придобият правна наказателна тежест, те биват отнасяни към съответния институционален властови център, притежаващ реалната административна власт да налага предложените санкции. Така се напуска моралната сфера на въздействие и се навлиза изцяло в юридическата, с нейните собствени институти и механизми за регулация. В това се заключава и главният проблем при действието на етическите комисии. Те следват квазиюридически процедури, които обаче са лишени от правната система за санкциониране и контрол.

Наред с тези комисии в областта на науката се създават, от държавата или от дадени обществени групи, етически комитети, съвети или *комисии по етически въпроси*. Най-често те действат във връзка с опитите за морално регулиране в областта на биотехнологиите и принадлежат към проблемното поле на биоетиката. Ролята им може да бъде свързана както с иницирирането на широки обществени дебати по наболели теми и въпроси [4], така например и със създаването на кодекс, като работни групи. Освен това те могат да дават и становища за моралната допустимост на определени научни практики и изследвания.

Казаното дотук може да се допълни с един аспект от технологията на етическите кодекси, който е изразен в два от най-популярните документи, задаващи определени рамки на етическата кодификация в науката – брошурата на Националната академия на науките на САЩ, наречена *Относно това да бъдеш учен* (1989) и *Резолюцията от Торонто* (1991). Те са създадени най-вече като реакция към променящите се връзки между науката и обществото, вследствие на бързото научно-техническо развитие. Докато първият има по-скоро пропедевтичен характер, насочен към младите учени [5], то вторият съдържа конкретни препоръки за кодесиране в науката, насочени към типа на принципите и ценностите, които следва да съдържа всеки кодекс в тази сфера [6].

И двата документа обаче могат да се приемат

като опит за създаване на модели за етическо кодифициране в науката. Предложените в тях ценности и норми на научната дейност могат да бъдат използвани като образци при създаването на етическите кодекси на отделните научни общности. Така може да се улесни и самият процес на кодифициране на морала в науката. Разбира се, както беше отбелязано и по-рано, всеки кодекс трябва да е съобразен с конкретната морална среда, т.е. да бъде локален, но заедно с това трябва да има и набор от общи стандарти, които, макар и да менят приоритета си в една или друга скала на ценностите, следва да присъстват в нея. Това, обаче, което и двата документа демонстрират, разкрива, че някогашната претенция за независима от етиката наука сякаш вече е съвсем избледняла.

3.

Сега вече мога да се спра на онова, което беше обещано в заглавието. Това ще означава да се определят най-общо възможните зони, в които да се търсят недостатъците и предимствата на етическите кодекси. Относно *ограниченията* им могат да се отбележат четири основни нюанса. Първо, етическите кодекси не са *правни средства* и механизми за регулация. Не притежават потенциала и силата на правото за налагане на административни санкции при установяване на нарушения на научната етика. Разбира се, при това обаче те разполагат със собствен морален регулативен инструментариум. Второ, етическите кодекси не са *универсално решение* за затрудненията и моралните проблеми в научната дейност. Самата даденост на кодекс не води до морализиране или морално нормализиране на средата. Основното тук, както винаги в моралната сфера, е индивидуалната решимост за следването на съответните морални норми. Нещо, което Ницше формулира в неговата „весела наука“ като *интелектуална съвест*, заключаваща се в търсенето, искането и „потребността от увереност“, сигурност [7, s. 373]. Именно тя следва да се разбира като основа и на научната дейност, за която кодексите могат да бъдат само един помощен механизъм, или „резервоар“ за морални предписания. Кодексът не отнема нуждата от упражняването на индивидуалната *свобода и съвестта* при вземането на решения, още повече, когато те имат потенциала да засягат цялото човечество. Трето, етическите кодекси не са *етикет* за моралност. Простото приемане или заимстване на кодекс не придава по магичен начин морален ореол на дадена научна институция. И четвърто, което по-скоро разкрива известен проблем с моралността на употребата на кодексите, те могат да бъдат *погрешно инструментализирани*, включително за оправдаването на спорни решения чрез отъждествяването на морална и научна допустимост. Това прозира, напри-

мер, в казуса с жирафа Мариус, който предизвика широк отзвук в Европа през 2014 г. Той е евтаназиран в Копенхагенския зоопарк, с цел предотвратяване на инбридинг сред популацията и при допускането, че макар и здрав, индивидът не допринася с нищо за биоразнообразието [8]. В кодекса на *Европейската асоциация на зоопарковете и аквариумите* тъкмо то обаче е изведено като най-висш идеал на дейността, което сякаш следва да оправдае факта, че жирафът е евтаназиран, въпреки постъпилите предложения да бъде откупен или преместен в друг зоопарк.

Срещу тези възражения и паралелно с тях могат да се набележат и добрите възможности за употребата на кодексите. Чрез прилагането им се *препотвърждава* социалната отговорност на учения и науката като цяло пред обществото. Предлага се *ръководство* в конфликтни ситуации, подпомагащо вземането на решения от изследователите и учените, посредством ясно изведени правила за поведение. Заявява се *еднакъв стандарт* за очаквано поведение от всички членове на една научна общност. И не на последно място кодексите могат да бъдат използвани успешно в дейности по *мениджирането* на науката. Пример за това е прокарваната в последните години стратегия на Европейската комисия в сферата на развитието на човешките ресурси, с която се цели подобряването на условията за наемане и работа на изследователи в Европейския съюз (известна като HRS4R). Тя е тясно обвързана с два конкретни документа, насочени към моралните аспекти на научната дейност – *Европейската харта за изследователите* и с *Кодекса за поведение при подбор на изследователи* (2005) [9]. Всяка институция, желаеща да се включи в програмата, следва да подпише и приеме тези документи, а и да разработи своя стратегия в съответствие с тях, за да бъде сертифицирана. Ключовият момент е, че в процедурата се предполага като условие наличието на вече функциониращ етически кодекс на съ-

ответната организация, който става част от общата стратегия за развитие на човешките ресурси за изследователите.

Накрая може да се добави, че историята на масовото разпространение на етическите кодекси днес сочи пътя за развитието и разгръщането на етическата регулация като адекватна, не само добавка, допълнение на правната, но дори и *алтернатива*, изискваща единствено собствените, вътрешни *усилия* и *воля* на индивида и общността.

Литература

1. Бурдийо, П. Кодификацията. В: *Казани неща*, УИ „Св. Кл. Охридски“, София, 1993.
2. Mill, J. S. 1863. *Utilitarianism*. Parker, Son and Bourn, London.
3. Lippmann, W. 1998. *Public Opinion*. Transaction Publishers, New Brunswick/NJ.
4. Петкова, К., П. Бояджиева, Г. Горнев. 2006. Институционализация на (био)етиката в научната политика: очертаване на проблема. В: *Социологически проблеми*, 1-2/2006, 210–228.
5. National Academy of Sciences (USA). 1989. On being a Scientist. In: *Proceedings of the National Academy of Sciences*, USA 86, National Academy Press, Washington, 9053–9074.
6. Fawcett, E. 1993. Working Group on Ethical Considerations in Science and Scholarship. In: *Accountability in Research*, Vol. 3/1, 1993, 69–72.
7. Nietzsche, F. 1988. *Die fröhliche Wissenschaft*. In: *Kritische Studienausgabe*, Bd. 3, dtv/de Gruyter, Berlin/New York.
8. Rincon, P. 2014. Why did Copenhagen Zoo Kill its Giraffe? In: *BBC News Website*, 10.02.2014, from: <http://www.bbc.com/news/science-environment-26118748>.
9. European Commission. 2005. *The European Charter for Researchers. The Code of Conduct for Recruitment of Researchers*. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.

ПЛАГИАТСТВОТО В ТОЧНИТЕ НАУКИ*

Съществуват многобройни определения на плагиатството. Същината се съдържа в дефиницията на Речника на чуждите думи в българския език (1993): плагиатството е „заимстване на откъси, части, идеи, мисли от чужд литературен или научен труд, без да се посочи източника“ [1]. В

Проф. д.ф.н. **Димитър Бакалов**,
*Институт за ядрени изследвания
и ядрена енергетика – БАН*

популярен онлайн тълковен речник нещата са направо наречени „кражба на чужд литературен или научен труд, мисли, идеи и представянето им ка-

* Доклад, изнесен на на колоквиума „Наука и съвест“, организиран от Френския институт в България в сътрудничество с БАН (8 юни 2015 г., Големия салон на Академията).

то свои“, което е почти буквален превод на определението в Petit Larousse (1996). Заради зачестилите напоследък случаи на плагиатство много световни университети са създали собствени етични кодекси, които включват по-подробни и съобразени със спецификата им дефиниции на плагиатството, напр. „преписване или парафразиране на произведения или идеи на други хора без пълно признаване“ (Оксфордски университет), или „използване, без да се посочва по разумен и подходящ начин или признава автора или източника на оригинално произведение на друг човек, независимо дали то се състои от кодове, формули, идеи, език, изследвания, стратегии и дали е в писмена или друга форма“ (Станфордски университет) [2]. Тук ще се ограничи с примери на плагиатство на научни трудове, и то – предимно в областта на точните науки. Това е областта, в която работя и познавам най-добре; тя позволява и прилагането на относително най-точни критерии и на най-ефективни методи за разпознаване на плагиатството.

Независимо от различията в подробностите, всички цитирани по-горе определения съдържат два ключови момента: плагиаторът „представя като свои“ заимстваните трудове и „не посочва произхода им“. Би било несправедливо да обявим за плагиатство всяко научно (или художествено) произведение с тези характеристики. Историята на науката познава не малко примери на важни открития – дело на изследователи, които изглежда, че не са познавали трудовете на колегите си. От този дълъг списък ще спомена само създаването на диференциалното смятане независимо и практически едновременно от Лайбниц и Нютон, откриването на кислорода от Лавоазие, Пристли и Шееле, разработването на неевклидовата геометрия от Лобачевски и Бояи, и т.н. – счита се, че във всички тези случаи споменатите учени не са знаели за изследванията на колегите си. Аналогично, ред научни резултати са били „преоткривани“ без техните „преоткриватели“ да познават трудовете на предшествениците си, тъй че да могат да ги цитират. В далечното минало тези случаи най-често са се дължали на неразвитите комуникации между учените, а в по-близкото минало причината често е била в затруднените контакти между учените на запад и на изток. В наши дни свръхизобилието от научни списания също затруднява подробното проследяване на всички научни новини и се появява рискът стойностни резултати, публикувани в периферни издания, да останат незабелязани от мнозинството изследователи в областта и след време да бъдат „преоткрити“. Всички тези случаи не представляват плагиатство. Можем да заключим, че публикуването като свои на резултати, получени от другото, не следва да бъде окачествено като плагиатство, ако

има доказателства, че (1) авторът не е познавал оригиналните публикации и (2) авторът притежава познанията и способностите да достигне до тях по собствен път. Всички останали случаи обаче най-вероятно са примери на стопроцентово плагиатство.

В преобладаващото мнозинство от случаи мотивите на плагиаторите са свързани с личната им кариера. Най-често те участват в конкурс за заемането на (по-висока) длъжност, в който броят на публикациите и на цитиранията е измежду критериите за оценка, но понякога става дума просто за печалбата от публикацията. Обикновено плагиаторите подбират източниците си тъй, че разпознаването им да е максимално затруднено. Преписват се текстове от книги, което са трудно достъпни, защото се отпечатани в ограничен тираж, или от малко познати издатели, или пък в далечни страни. Преписват се статии от периферни научни списания или пък части от трудове, публикувани неофициално като „предварителни публикации“ в архиви от вида на популярния сред представителите на точните науки *arXiv.org*; най-сетне, копират се текстове от интернет. За да затруднят допълнително откриването на първоизточника, плагиаторите понякога прибегват до леки граматични изменения (например замяна на трето с първо лице), а при чуждоезични източници правят по-свободен превод. Най-често обаче, изпълнени с чувството за недосегаемост, плагиаторите не си дават никакъв труд да прикрият кражбата и преписват от източника буквално, разчитайки, че издателите (когато става дума за даден за печат труд) или членовете на журито (когато става дума за защита или конкурс) няма да забележат плагиатството или просто ще замълчат съучастнически, заради страх от репресии или ... просто за да не си усложняват живота.

През последните години няколко нашумели случая на плагиатство привлякоха вниманието на нашата научна общност. Примерите, на които се спирам накратко по-долу, са подбрани да илюстрират най-съществените характеристики на това явление у нас. Доколкото официалното становище на държавните институции по тях в повечето случаи няма, позовавам се на лични наблюдения и информация в медиите, и в частност – на публикации в списание „Наука“ (което в края на 2014 г. организира кръгла маса по проблема) и на специализирания интернет сайт *bulgarianscienceproblems*. Макар и непълни, приведените примери ясно показват липсата на адекватни средства за борба с плагиатството у нас.

1. Г-н Х е откраднал текста на цяла една монография на известен френски автор и я е публикувал като своя, и то – два пъти, с леко променени заглавия! Измина десетилетие преди този широко известен факт да има някакво отражение вър-

ху блестящата кариера на г-н X, който към момента на доклада остава почетен пенсионер на университета си.

2. Г-жа Y е издала като единствен автор учебници и учебни пособия, излезли от печат няколко години по-рано със свършено други автори, и е извлякла значителна печалба от това.

3. Г-н Z е представил в хабилитационна процедура като свои публикации на друг автор със същото фамилно име и същата начална буква на малкото име, което по правило се съкращава, без журито да си направи труда да провери дали авторът от списъка с автори е кандидатът или друг човек. В резултат на политическата подкрепа за г-н Z, разкриването на тази измама с нищо не повлиява на възходящата му кариера.

4. Г-н J, като не успял да намери подходящ съименник по примера на г-н Z, просто добавил в ксерокопирето на няколко стойностни статии на други учени към списъка на съавторите и своето име и ги представил за процедура, възползвайки се от това, че у нас е възприето в конкурси да се представят именно ксерокопия, и никой да не проверява достоверността им.

5. Броят на цитиранията на трудовете е критерий, на който журитата дават голяма тежест. За да впечатли журито в един от най-авторитетните конкурси у нас, г-н K добавил към скромния брой работи, които цитират неговите трудове, и работите, които цитират на свой ред тези работи (!) и увеличавайки по този начин показателите си с цял порядък, достигнал впечатляващи стойности. Всички, чието задължение е да оценяват данните, твърдят, че не са забелязали уловката, а по закон процедурата не подлежи на ревизия.

6. Един пример от собствената ми практика. В текста на дисертацията си (на която бях рецензент), г-н L е включил цели глави от трудове, публикувани в *arXiv.org*. Открих това, тъй като ми направи впечатление, че качеството на английския език, на който беше представена дисертацията, се променя много рязко от пасаж в пасаж. Това ми позволи да определя доста точно границите на преписаните пасаж, а след това, възползвайки се от инструмента *Experimental full text search*, предоставен от сайта *arXiv.org* – да открия и източника на плагиатството. Защитата пропадна, без това да има ефект върху кариерата на г-н L.

По-горният списък може да бъде допълнен и с примери от чужбина, за които се говори доста в последните години. Това обстоятелство показва, че проблемът е универсален, а плагиатството безспорно представлява тежка форма на научна измама.

Най-важното за възпирането на този тип измами е научната колегия и обществото като цяло да поддържат нулева толерантност към тях. За съжаление, това далеч не е така. Вместо да се про-

тивопоставят на плагиатството, ръководителите на замесените институции предпочитат да се борят за „запазване на престижа си“ на всяка цена и правят всичко възможно да тласнат случката към пълна заборава. От изброените по-горе шест примера само в първия оторизираните институции реагираха на случилото се, и то – с повече от 10-годишно закъснение; в останалите случаи ръководителите на съответните институции положили всички усилия да потулят плагиатството.

Трябва да се подчертае, че законовите и подзаконовите разпоредби, регулиращи материята, силно ограничават кръга от хора, които имат достъп до пълната информация относно процедурите на хабилитация, придобиване на научна степен и друго професионално израстване, както и до конкурсите за научноизследователски проекти и с това възпрепятстват мобилизацията на общественото мнение срещу измамите в науката. Разбира се, и това не е проблем само на българските учени. Малко са страните по света, които имат подробна регулация, насочена срещу измамите в науката, а там, където тя съществува, ограничената давност за този тип нарушения (напр. в Русия – от 3 години) съществено намалява резултата.

Въпреки че очевидно няма прости рецепти с гарантиран успех, някои мерки могат да бъдат много полезни и трябва непременно да бъдат използвани в борбата с плагиатството. Съществуват технически средства, които позволяват да се определят „подозрителни пасаж“ във всеки даден за публикация ръкопис и да се намери евентуалният им източник, ако става дума наистина за плагиатство (вж. например [3, 4]). Издателите на реномираните научни списания притежават и използват високопроизводителен софтуер за тази цел и затова случаите на плагиатство в статии, публикувани в тези списания, са изключително редки. За съжаление, поради високата си цена, подобен софтуер едва ли ще стане широкодостъпен в близко бъдеще.

Членовете на научните журита у нас разполагат с много по-скромни средства. Достъпът до библиографските бази данни е ограничен и непостоянен, а достъпът до пълния текст на списанията и монографиите по темата на конкурса е рядко изключение, ако въобще го има. За отбелязване е също, че и мотивацията на членовете на журита е слаба пред вид евентуалните усложнения в професионалните взаимоотношения.

При тези предпоставки, усилията в борбата с плагиатството би трябвало да са насочени към:

1. Усъвършенстване на законовите разпоредби, засягащи материята.

Няколко алтернативни законопроекта (внесени в Парламента към датата на колоквиума) имат за цел да създадат механизми за ограничаване на измамите в науката. Предвижда се да бъде създа-

дена Национална агенция за академична апелация, която – освен всичко останало – ще се занимава и със случаите на плагиатство; правомощията на тази агенция обаче предстои да бъдат очертани. Съществува риск от злоупотреба с академичната автономия на научните институции за създаване на допълнителни препятствия пред прилагането на мерките срещу измамите в науката.

2. Максимална прозрачност

Пълната прозрачност на всички процедури за научно израстване може да се окаже толкова ефективна, колкото и създаването на Националната агенция за академична апелация. Хиляда чифта очи виждат повече от петте или седемте члена на едно научно жури. Ще отбележа само, че вероятно повечето от описаните по-горе случаи на плагиатство щяха да останат неизвестни за научната общност, ако се разчиташе съответните отговорни институции да ги разгласят.

3. Обучение в принципите и правилата за ползване на информация на студентите и бъдещите изследователи много преди началото на професионалната им активност. Особено важно е те

да се научат за си служат коректно с информацията от интернет – област, в която въпросът за защитането на авторските права е повече от деликатен. Статията [2] предлага задълбочено изследване на проблема.

Всички тези законодателни, информационни и образователни мерки обаче биха могли да имат успех само в среда, в която научното познание е оценявано и уважавано от обществото. Заслужава си да посветим усилията си преди всичко за достигането на тази висока цел.

Литература:

1. Пресиянов, Д. Проблемът за публичната видимост на плагиатството //Наука, 2015, № 2, с.32.
2. Василева, И., М. Чанкова. Плагиатството от интернет. //Наука, 2015, № 2, с.34.
3. Немскоезичен сайт, специализиран по проблемите на плагиатското: <http://de.vroniplag.wikia.com/wiki/Home>
4. Специализиран софтуер за откриване на плагиатство във френскоезични текстове: <http://www.plagramme.fr/>

ПОКАНА

КОМИСИЯТА ПО ЕТИКА КЪМ СУБ

организира

КРЪГЛА МАСА НА ТЕМА:

СЪСТОЯНИЕ НА КРИТИКАТА В НАУЧНАТА СФЕРА

(ПРОБЛЕМИ НА ОЦЕНЯВАНЕТО И
РЕЦЕНЗИРАНЕТО)

(18 ноември 2015 г., СУ „Св. Климент Охридски“)

Основен тематичен кръг – акценти:

- Фактори и парафактори, които влияят върху научната критика.
- Отношението на академичните среди към състоянието на научната критика (как се реагира на спекулации с науката, на външен натиск и др.).
- Актуалният чужд опит – възможности за приложение в български условия.
- Критични точки, които трябва да се преодолеят и недостатъци, които трябва да се премахнат: при рецензии за кариерно израстване и оценки на проекти; при рецензии за научни трудове в специализираната периодика; при отзиви и презентации в масовите медии.

Материалите в рубриката са от Тържествено събрание по повод 100 години от рождението на академик Христо Янков Христов – един от пионерите на теоретичната и математичната физика в България, организирано от БАН, ИЯИЯЕ, СУ „Св. Климент Охридски“, Съюза на учените в България и Съюза на физиците в България (12 юни 2015 г., Големия салон на БАН)

100 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА АКАД. ХРИСТО Я. ХРИСТОВ

Академик Христо Янков Христов е роден на 12 юни 1915 г. във Варна в учителско семейство. На 4-годишна възраст загубва баща си и заедно с по-големия си брат подпомагат майка си в трудните следвоенни години. Учи в реалния отдел на Варненската мъжка гимназия „Фердинанд I“. Там прави първите си стъпки във висшата математика и публикува в списанието на Физико-математическото дружество решението на две задачи, поставени от югославския математик проф. Карамата.

Христо Христов симпатизира на левите идеи, вярва и се бори за едно ново, справедливо общество – убеждения, които той отстоява през целия си живот. Неговите възгледи и участието му в ученическа стачка са причина за изключването му от Варненската гимназия. Така той е принуден да завърши средно образование в Разград през 1934 г. Постъпва във Физико-математическия факултет на Софийския университет, като се дипломира през 1938 г. с пълно отличие, полагайки едновременно изпитите по специалностите физика и математика.

Способностите и талантът му са оценени от утвърдените математици по време на неговото студентство. Именно по препоръка на проф. Любомир Чакалов и проф. Кирил Попов той получава стипендия за специализация в Сорбоната, Париж. Там започва работа при Жан Перен, но започналата Втора световна война осуетява завършването на специализацията в областта на квантовата механика. През 1942 г. Христов е назначен за асистент в Катедрата по специална (атомна) физика, метеорология и геофизика към Физико-математическия факултет на Софийския университет.

По пътя на академичното израстване той заема последователно длъжностите асистент, доцент, професор, член-кореспондент, академик, декан на Физико-математическия факултет, за да достигне ръководни позиции в българската и световна наука като вицедиректор на Обединения институт за ядрени изследвания (ОИЯИ) в Дубна, директор на Института за ядрени изследвания и ядрена енергетика (ИЯИЯЕ) при БАН, ректор на Софий-

Доц. д-р **Нели Стоилова,**
доц. д-р **Димитър Тонев,**
ИЯИЯЕ – БАН

ския университет, заместник-председател на БАН. Животът му е наситен с интензивна научна и преподавателска работа, преплетен е с нарастваща административна дейност.

Ранните изследвания на акад. Христов са в областта на чистата математика. Той работи съвместно с един от най-добрите български математици Ярослав Тагамлицки по теореми за сходимост в Лебегов смисъл на определен вид интеграли и техни обобщения [1], тематика, която изисква владение на най-съвременните математични методи, използвани в теоретичната физика и в частност на тънкостите на квантовата механика.

Изследванията на Христов са посветени главно на проблема за аксиоматизиране на физичните теории и приложение на групите на Ли във физиката на елементарните частици. Възгледите му за аксиоматиката във физиката са ясно представени в работата „Понятието енергия в съвременната физика“ [2]: „...във всеки етап от своето развитие физиката, както и всяка природна наука, притежава едно повече или по-малко строго изграждане, при което всяко физично понятие и всеки закон имат места, определени от законите на логиката. Това систематично изграждане на физиката почива върху известен брой понятия и величини, смисълът и методите за измерване на които се считат по начало ясни от опита и наблюдението, и върху известен брой основни твърдения (аксиоми, принципи или хипотези), които се приемат, без да се доказват. Тогава въз основа на тия понятия и твърдения по законите на дедуктивната логика се дефинира съдържанието и измерителните методи на всички други понятия и величини и се извеждат всички други закони и следствия. С тая схема се характеризира аксиоматичният метод за изграждане на физиката и изобщо на всяка природна наука.“

Много активен творчески период на акад. Христов са петдесетте години на миналия век. То-

гава той публикува серия от статии в *Доклади на Академията на науките на СССР* [3–7], посветени на взаимодействие на електромагнитното излъчване с веществото. Те са представени от световноизвестните академици М. А. Леонтович и Н. Н. Боголюбов. В същия период са публикувани и няколко поредни статии в *Журнал экспериментальной и теоретической физики (ЖЭТФ)* [8–10], посветени на образуване на лавини в космичните лъчи, по това време актуална и бързоразвиваща се област.

В част от последните си изследвания акад. Христов се връща на проблема за аксиоматизиране на квантовомеханичната теория на разсейване и нейния математичен апарат. Полетата в квантовата теория са обобщени функции, които обаче не винаги могат да се умножават. Това води до неопределености и въпреки че има процедури за тяхното отстраняване, те не винаги са приложими. В тази връзка Христов дефинира т.нар. асимптотични функции и асимптотични числа.

Общоприет подход в квантовата теория е полетата да са функции на четирите координати на пространството на Минковски, което означава, че полетата са функции на част от параметрите на групата на Поанкаре. Христов разглежда полетата като функции на всички десет параметъра на групата на Поанкаре [11] с цел да се намерят нови нетривиални модели в квантовата теория на взаимодействащите полета. Така той намира нелинейни представяния на групи на Ли, класифицира ги и въвежда многозначни представяния на групата на Лоренц.

В серия от работи акад. Христов изследва движението на молекули, йони и други микрочастици с методите на статистическата физика. Намира точната стойност на коефициента на триене във формулата на Ланжвен за Брауновото движение. В друга група работи изследва модел на развитие на лавини в нееднородна и изменяща се среда. Приноси на акад. Христов откриваме в почти всички области на съвременната физика: математическа физика, теория на твърдото тяло, ядрена физика, физика на елементарните частици, космология и др.

Акад. Хр. Христов е крупен деец и организатор на науката. Той, заедно с акад. Георги Наджаков и акад. Емил Джаков, е сред учредителите на Обединения институт за ядрени изследвания (ОИЯИ), Дубна, на 26 март 1956 г. По-късно, в периода 1968–1970 г., Хр. Я. Христов е негов вицепредседател, а от 1972 г. до 1990 г. е пълномощен представител на България в ОИЯИ.

Във Физическия институт на БАН акад. Хр. Христов ръководи Секцията по космическо лъчение със станция на връх Мусала от 1962 до 1968 г. и Секцията по теория на полето и елементарните частици от 1963 г. до 1972 г. Той е основопо-

ложник на Института за ядрени изследвания и ядрена енергетика (ИЯИЯЕ) при БАН и негов пръв директор от 1972 г. до пенсионирането си през 1988 г., като едновременно ръководи Секцията по теория на ядрото и елементарните частици през същия период. Акад. Христов е свързан с Ядрения институт не само професионално, той живее с проблемите и радостите на всички негови сътрудници. Административното ръководство на институт като ядрения изисква уникални качества на ръководител и администратор, както и огромни усилия на волята.

Акад. Христов е прекрасен лектор и университетски преподавател, който с лекота завладява аудиторията. В Софийския университет той въвежда курс по „Математически методи на физиката“ (1947–1990). В продължение на две десетилетия – от 1947 г., чете курса по електродинамика. Води и специален курс по физика на елементарните частици (1959–1975).

Акад. Христов отдава голямо значение на дейността на Дружеството на физиците в България. Той е избран за негов председател през 1971 г. след разделяне на Физико-математическото дружество. Многогранна е работата на акад. Христов по тази линия. Тук ще споменем само, че той е инициатор на Първия национален конгрес по физика и на първите Национални конференции, посветени на обучението по физика, които се провеждат ежегодно и до днес.

Акад. Хр. Христов проявява възрожденски ентузиазъм в популяризирането на физиката сред най-младите. Той знае, че трябва да спечели бъдещи учени и специалисти още от училищната скамейка. Затова, следвайки трудния път на нашите будители безсребърници, работи неуморно сред учители и ученици, в столицата и в далечната провинция, разпръсквайки щедро светлината на модерната наука. Колко е важна тази дейност и как болезнено ни липсват учени ентузиастични като акад. Христов, проличава днес, когато интересът към природните науки е достигал опасен минимум!

Като известен обществен деятел той е активен и дългогодишен член на Президиума на Съюза на научните работници в България (днешния Съюз на учените в България – СУБ). Като такъв той допринася физическите науки и тематика да имат традиционно място в структурата и проявите на съюза. През този период редица аспекти на физическата наука са свързани с актуални проблеми на националното и международното развитие, както и с представляващата значителен обществен интерес физическа проблематика. Неоченимо е съдействието на акад. Христов в особено популярната за времето си лекционна дейност, свързана с популяризирането на научни постижения, новости и основни проблеми на физиката, чествания на годишнини от рождението на извест-

ни учени или годишнини от събития със значителен обществен отзвук, както и чрез образователни рубрики по националното радио.

Той не се задоволява само с беседи и популярни статии и макар че е учен-теоретик проявява жив интерес и подкрепя всеотдайно физическия експеримент. Още като ученик и студент конструира химически и физически прибори. По-късно, вече академик, участва в инженерно-физически експерименти в дълбочинни сондажи и е съавтор на изобретение в тази област – „Метод и устройство за определяне дълбочината на прихващане на сондажен лост“. Изобретението е приложимо в геологопроучвателното и добивното сондиране, като се изучава от студентите от съответните университети и днес.

Колко прозорлив е бил акад. Христов, може да се разбере от едно негово интервю във вестник „Народна младеж“ от 08.06.1965 г. – „Наука на мечтите“: „Периодът на индивидуалното творчество отстъпва място на колективния метод на работа. Създават се международни организации за специални физични изследвания като ОИЯИ – Дубна, ЦЕРН – Женева. Известно е многостранното сътрудничество между експедициите в Антарктида, започнало в Международната геофизична година. Най-перспективни изглеждат междинните области като астрофизика, геофизика, биофизика, физикохимия, математична физика.“ Прозрение, което времето потвърди.

И накрая ще цитираме акад. Чавдар Палев [12]: „Акад. Христов беше човек с богата душевност. Той беше любим преподавател, общественик с чувство за висок граждански дълг, един от основоположниците на ядрената физика у нас и първ директор на Института за ядрени изследвания и ядрена енергетика. И все пак, и на първо място, той беше учен-изследовател... Акад. Христов беше щастлив човек. Щастлив, защото беше вечно влюбен – всеотдайно и безгранично влюбен в науката. Сутринта на 20 март 1990 г., последната негова сутрин, той разпалено разказваше за една нова работа по обща теория на относителността, която в основни линии вече била написана. Нея той

не успя да завърши. Остава обаче неговото огромно научно наследство, което ще продължава да се развива и да плодоноси“.

Литература

1. Христов, Хр., Я. Тагамлици. Върху сходимостта на интеграли с безкрайна горна интеграционна граница. В: Год. СУ, Физ.-мат. фак., 42, №1, 1946, с. 289-310.
2. Христов, Хр. Понятието енергия в съвременната физика. В: Год. СУ, Прир.-мат. фак., 44, 1, 1948, с. 175-200.
3. Христов, Хр. О прохождении электромагнитных волн через плоско-параллельную кристаллическую пластинку. //ДАН СССР, 81, №1, 1951, с. 553-556.
4. Христов, Хр. О прохождении лучей Рентгена через плоско-параллельную кристаллическую пластинку кристалла. //ДАН СССР, 81, №5, 1951, с.799-802.
5. Христов, Хр. О прохождении лучей света через плоско-параллельную кристаллическую пластинку. // ДАН СССР, 85, №6, 1952, с. 1269-1272.
6. Христов, Хр. О функции Грина кинетического уравнения нейтронов. //ДАН СССР, 111, № 5, 1956, с. 981-984.
7. Христов, Хр. Приближенное выражение для функции Грина кинетического уравнения нейтронов. //ДАН СССР, 111, №6, 1956, с. 1107-1200.
8. Христов, Хр. О функции Грина кинетических уравнений лавины. //ЖЭТФ, 33, 1957, с. 683-695.
9. Христов, Хр. О разпространении лавины в многослойной среде. //ЖЭТФ, 33, 1957, с. 683-695.
10. Христов, Хр. О корреляции в распределении лавинных частиц. //ЖЭТФ, 33, 1957, с. 883-888.
11. Христов, Хр. Квантовая теория на группе Пуанкаре. Сообщение ОИЯИ, Дубна, P2-5513, 1970, 1-55.
12. Палев, Ч., М. Матеев и С. Теодорова, Хр. Я. Христов. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, С., 1995.

СЛОВО ЗА ЧОВЕКА, УЧЕНИЯ И ПРЕПОДАВАТЕЛЯ АКАД. ХРИСТО Я. ХРИСТОВ

За мене е чест да бъда поканен да говоря при честването на стогодишнината от рождението на проф. Христов – един високоуважаван от мене човек, мой професор и учител (в житейския смисъл на тази дума), един от строителите на българска-

Проф. дфн **Иван Лалов,**
Физически факултет на
СУ „Св. Климент Охридски“

та физика и виден член на научната и физическа колегия. Такъв доклад аз произнесох точно пре-

ди двадесет години, в деня на 80-годишния му юбилей. Времето не е поколебало моите впечатления и оценки, затова ще използвам части от тогавашното ми слово. Макар да си давам ясно сметка, че преди двадесет години почти всички бяхме под непосредствените впечатления за учения, човека и колегата, а сега са се появили нови випуски, за които акад. Хр. Христов е непознат и неговият образ се нуждае от допълнително осветляване.

Първите ми най-силни впечатления за проф. Христов са от моите студентски години. През следващите 32 години (до неговата смърт през 1990 г.) тези мои впечатления само се усилиха, обогатиха и задълбочиха. Ние помним приветливия и ясен преподавател по математични методи на физиката и електродинамика, който се стремеше да ни приобщи към физиката и математиката, като демонстрира привлекателността на физиката при описание и обяснение на природния свят, а също – мощта и строгостта на математиката.

За мен математичните методи формираха алтернативен модел за математичен курс (първия модел, който видях, бе на проф. Я. Тагамлици по диференциално и интегрално смятане). При подхода на проф. Христов се разчита на интуицията на физика при формулиране на теоремите и конструиране на доказателствата им, а също – подбират се части от математичните науки, които ще имат непосредствено значение за теоретичната физика и за бъдещата професионална дейност на физиците. Върх на лекционните курсове на проф. Христов е електродинамиката – със своето изграждане по пътя на последователните обобщения, с ясното изложение на основните проблеми и резултати, вкл. до оптиката, с цялата красота на тази толкова важна и развита част на физиката. По-нататък в моите лекции по електромагнитни явления аз следвах същата линия, макар курсът по електродинамика да е теоретичен курс, а в моя курс по електромагнитни явления да има важен раздел по електромагнитни процеси във веществото.

Ние помним академика като човек, пълен с енергия, жизненост, с интерес и любопитство към живота, към света, към новостите и развитието на физиката и към живота на физическата колега. Като ръководител акад. Христов бе също така приветлив, но и умерено строг и възискателен. Тази негова възискателност се основаваше на не по-малка самовозискателност при изпълнение на поетия дълг.

Не смятам да повтарям хронологично неговата биография, макар нейните етапи да са характерни за поколенията българи и български учени през миналия век. Ще отбележа, че проф. Хр. Христов остава свързан със Софийския университет почти през целия си живот, макар през 1963

г. да преминава на основна работа във Физическия институт на БАН. През 1941 г. той постъпва като асистент в Катедрата по специална физика, метеорология и геофизика при първата жена, хабилитирана в Софийския университет – доц. Е. Карамихайлова. За своята работа като асистент и за своята ръководителка акад. Хр. Христов говореше с любов и респект. През следващите години неговият интерес към математиката и начинът му на мислене го насочват към теоретичната физика. През 1947 г. той е избран за доцент по теоретична физика, през 1951 г. (отново заедно с проф. Асен Дацев) е избран за професор по теоретична физика и за член-кореспондент, а през 1961 г. – за академик. В периода 1948–56 год. е зам.-декан, а през 1958–60 г. е декан на Физико-математическия факултет, през 1960–62 г. е зам.-ректор на университета, през 1963–67 г. е ръководител на Катедрата по атомна физика. За връх в своята кариера самият акад. Хр. Христов смята периода 1972–73 г., когато е ректор на Софийския университет. Ще отбележим неговите енергични действия за започване на строителството на 6-ти блок, последния по време от сградата на Ректората. При получаването Почетния знак на университета със синя лента, в дните на 100-годишнината на университета, акад. Хр. Христов казва, че най-голямата чест и отговорност за българския учен е да бъде начело на университета и той е благодарен на съдбата, че е избрала него. На университетската общност не бе обяснено нито през 1973 г., нито по-късно, защо мандатът на акад. Христов като ректор бе прекъснат (говореше се за някакви „прегрешения“ по т.нар. „македонски въпрос“, за пропуски в кандидат-студентската кампания). Акад. Христов бе човек с чувство за отговорност и дисциплина към БКП, в която членува от 1945 г. Толкова по-неразбираемо е отношението на висшите партийни инстанции към един изтъкнат български интелектуалец – ректор на университета, незаслужил дори обяснение за свалянето си.

Акад. Христов бе пряк и достъпен в отношенията си с нас, неговите студенти, винаги загрижен да ни предаде знанията си, да откликне на нашите нужди и молби. Тази достъпност и обществена грижа за обучението по физика се прояви и в годините, когато акад. Христов бе председател на Дружеството на физиците в България (ДФБ – днешния Съюз на физиците в България) – от началото на самостоятелното съществуване на ДФБ през 1971 г. до 1986 г. (общо 5 мандата). Умерено консервативен, акад. Христов не прие с възторг разделянето на Дружеството на физиците и Дружеството на математиците. Но задълженията на председател на ДФБ той изпълняваше с желание и отговорност, като търсеше нови идеи за работата на физиците, нови пътища за издигане престижа и ролята на физиката, за намиране ефективни-

те крачки, които ще ни доведат до успеха. Спомням си радостта му по време на Първата национална конференция по обучението по физика – Габрово-73 – национален форум, събрал физиците от средните и висшите училища, за да си кажат проблемите, болките и по човешки и колегиално да се срещнат. На следващата година за конференцията „Физика–производство“ – Казанлък-74, той с усмивка казваше: „Ние правим черква, то излиза манастир“. Голяма и постоянна грижа бе възстановяването на кандидатстудентския изпит по физика за инженерни и други специалности (премахнат през 1972 г.). Акад. Хр. Христов с болка преживяваше неуспешните стъпки на ДФБ и на физическата колегия за възстановяването на конкурс. Под ръководството на акад. Христов за няколко години ДФБ активизира своята работа и се превърна в едно от полетата за успешни обществени изяви на преподавателите по физика, на учените физици и на физиците от производството. Особено полезни станаха ежегодните конференции за обучението по физика. Ще отбележа и мащабния Конгрес на физиците през 1983 г., който неминуемо носеше чертите на своето време, като организация, като цели и провеждане. Този конгрес, чийто председател бе акад. Христов, демонстрира пред българската общественост, а частично и пред международни научни организации – силата на науката физика в България, постиженията и проблемите пред обучението по физика, а също пред българските физици в научноприложните дейности.

Именно от работата в ДФБ са най-важните за мен уроци и положителни последици от съвместната работа с акад. Христо Христов. Нашите отношения бяха колегиални и делови, ние винаги търсехме конструктивния и полезен стил за „успеха на делото“. Аз бих ги характеризирал като отношения на съмишленици – колеги и физици (независимо от служебната иерархия). Ние сме имали различия и спорове, защото решавахме реални, а не измислени проблеми. В главата ми са останали някои важни принципи на акад. Христов, които аз се старая да следвам и сега. Така непременно условие за успеха на всяко дело е да има „герой на делото“, който ще свърже своята професионална и лична съдба с добрия край. За значението на документацията, за отговорността при изказване на едно или друго становище акад. Христов подчертаваше: „Важно е не само какво е казано, още по-важно е какво е написано.“ Досега смятам това правило за добър ориентир в научната и обществената работа. Акад. Христов бе прогивник на „движението заради самото движение“ и неведнъж е подчертавал ролята на настойчивостта за постигане на реален успех „да протръби тръбата на успеха“. От акад. Христов ние можем да се поучим на самоотверженост и вт-

решна дисциплина при неуморната работа всеки ден и много часове всекидневно като преподавател, учен, председател на ДФБ, директор на Института за ядрени изследвания и ядрена енергетика (ИЯИЯЕ) – от 1973 до 1988 г., като ректор и зам.-председател на БАН (1974–76). Бих искал да отбележа неговия стремеж лично да участва в научната и преподавателската работа, даже с цената на собственото си здраве. Така през 1974 г., когато предстоеше отчетно-изборната конференция на ДФБ и няколко души го убеждавахме да остане председател на дружеството за втори мандат, той отговори, че наред с многобройните си длъжности (за които ние знаехме) има неизпълненото задължение да участва в написването на сборник от задачи по математични методи на физиката.

В редакционната колегия на „Bulgarian Journal of Physics“, на която бях научен секретар, акад. Христов бе председател на редакционната комисиция по атомна физика. Тя отговаряше за рецензирането, оценяването и препоръките за отпечатване на около една трета от всички статии. Академикът изпълняваше своите задължения, както винаги, с чувство за отговорност, такт и възискателност.

Не е в моята компетентност да оценявам научното творчество на акад. Христов. Ще подчертая това, което ми правеше силно впечатление: огромната му любознателност за новостите във физиката (не само в теоретичната физика!) и дейността му като дългогодишен ръководител на студентски кръжоци и научни семинари. Не смятам, че самото администриране на науката бе неговата сила. Но той осигуряваше условия за научна дейност на поколения от таланти физици във Физическия факултет и ИЯИЯЕ, като вицедиректор на Обединения институт за ядрени изследвания (ОИЯИ) в Дубна (1968–70) и член на редакционни колегии. Акад. Христов притежаваше способности да създава това, което се нарича „климат за работа“ – той бе отговорен за развитието на науката, толерантен към идеите и тематиката на своите сътрудници и към учените от институтите, които ръководеше, готов да се радва на техните успехи. Вероятно акад. Христов е смятал, че няма право да налага тематика с оглед на личните си предпочитания и интереси, а трябва да остави научните групи сами да намерят своя път в науката.

Ще припомня също, че акад. Христов поемаше отговорност за местоработата и съдбата на свои сътрудници, които оценяваше като перспективни (като назначаването в ИЯИЯЕ на бъдещия проф. Петър Райчев след неговото отстраняване от Физическия факултет на Софийския университет по политически причини).

Акад. Христов е един от организаторите на международното сътрудничество на българските

физици с техните колеги от Източна Европа, а също от Западна Европа и САЩ. Той е една от основните действащи фигури по участието на България в ОИЯИ в Дубна – от основаването на института през 1956 г. почти до последните дни на академика, като дълги години той е пълномощник на България в Съвета на ОИЯИ.

Бих искал това слово по възможност неформално да представи учения и човека Хр. Христов, със своите предпочитания, страсти, любов към науката и хората и – естествено, със своите силни и слаби страни. Пред нас е един силен интелект и характер, един учен, който се реализира и чрез своите собствени научни резултати, и чрез създаването на условия за реализиране на тези, които идваха след него. Най-сетне, ние виждаме

един син на своето време, понякога движещ света около себе си, често ограничаван в действията си от съществуващата система. Акад. Христов е една светла личност, която оставя диря след себе си и чието място между нас досега е празно. Акад. Христов изживя един живот в стремление и с това остави пример на следващите поколения. Като си спомняме в днешния ден за него, ние отдаваме дължимото на един от българските учени, извели науката ни на съвременни позиции. А почитта към мъртвите се отдава заради живите, които в своето време трябва да продължат по вечните пътища на науката и живота.

Поклон пред делото и личността на акад. Христо Янков Христов!

EURAXESS – Researchers in Motion е една от инициативите, създадена за вас от ЕИП, осигурявайки на европейски и неевропейски изследователи цялостна информация и услуги в подкрепа на тяхната международна изследователска кариера – рамките на Европа и извън нея. От достъп до предложенията за работа и работодатели до съвети и съдействие преместване, EURAXESS предлага всичко това и повече.

www.EURAXESS.org

EURAXESS Roadshow беше на турне в градове близо до вас! Посещение на 34 града в 16 страни, пътуващото изложение осигури на студенти и млади учени от цяла Европа възможност да „**мобилизират**“ своята научноизследователска кариера чрез контакта си с EURAXESS.

Варна - 29 октомври и Русе - 02 ноември, 2015!

Във Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“ (29 октомври, 10:00 ч.) Русенски университет „Ангел Кънчев“ (02 ноември, 10:00 ч.) имавте директен достъп до информационни терминали и EURAXESS професионалисти, готови да ви покажат услугите ни и как да ги използвате, за да „**мобилизирате**“ вашата кариера.

Интерактивният автобус беше мястото, където изследователите могат да разгледат уебсайта на EURAXESS и да качат своите автобиографии. Специалисти от EURAXESS бяха на разположение, за да дават обясняват как могат да бъдат използвани за намиране на работа и развиване на научноизследователска кариера. Професионален фотограф предостави на посетителите снимки за автобиографии.

Какво EURAXESS може да направи за вас:

- Намиране на работа! Публикувайте вашата автобиография **НА МЯСТО** на портала EURAXESS Jobs така над **7500 изследователски организации**, финансиращи организации и фирми могат да го видят.
- Получете съдействие! Има повече от 260 EURAXESS центрове в 40 страни, които знаят всичко, което ви е необходимо за данъци, социална осигуряване, намиране на жилище и достъп до местните здравни грижи.
- Междувременно EURAXESS подпомага подобряването на условията на труд на изследователите, където и да работят в Европа. Проверете за "HR Excellence in Research" **лого**, когато си търсите работа!

НОВИ ДАННИ ЗА ТРАКИЙСКИТЕ ПОГРЕБАЛНИ ОБРЕДИ ПРЕЗ РИМСКАТА ЕПОХА В ЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ

През лятото и есента на 2014 г. бяха проведени разкопки на тракийска надгробна могила в землището на с. Драгоил, община Драгоман. В екипа участваха: Диана Димитрова от НАИМ – БАН (ръководител), Мирослав Марков от РИМ – Монтана като заместник-ръководител, доц. д-р Георги Мавров – СУ „Св. Климент Охридски“, Петър Петров от РИМ – Сливен, д-р Олег Александров от ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, Дорина Минковска – НБУ и Николай Радионов, Александър Кръстевич, Христомир Христов, Веселина Миткова, Димитър Иванов. Спасителните разкопки бяха извършени във връзка с освобождяване на трасето на „Междусистемна газова връзка България – Сърбия“ по договор между Министерството на икономиката и енергетиката и Националния археологически институт с музей при БАН.

Фотос 1. Дупна могила преди началото на разкопките. Сн. М. Марков.

Дупна могила (Фотос 1) е разположена на висок рид от Чепън планина, видим от всички страни. Тя отстои на около 1,4 км югозападно от с. Драгоил. Има височина между 4,90 и 5,50 м от различните страни и диаметър 48 (изток – запад) x 40 (север – юг) м [1, с. 25]. В нея в различни периоди са направени четири големи иманярски изкопи, от които единият със земекопна техника. При тези нерегламентирани интервенции са били разрушени тухлени гробове, а вероятно и други съоръжения, като огнища и тризни.

В могилата са открити (Фотос 2) общо 41 гроба, 5 ями и 1 разрушено тухлено съоръжение, което най-вероятно също е било гроб. Със сигур-

Диана Димитрова,
НАИМ – БАН

ност е имало още разрушени гробове, от които в насипа се откриваха фрагменти от строителна и битова керамика и от други материали. Някои от гробовете са били затрупани с камъни, които ние сме регистрирали като камени струпвания в югозападната, южната и източната периферия на могилата (Фотос 3). В две от струпванията, на различни места в насипа, бяха открити два преотложени фрагмента от един и същ каменен саркофаг с украса от гирлянди и бръшлянови листа, който се датира през II – началото на III в. [2, с. 104,

Фотос 2. План на Дупна могила с откритите съоръжения. Автор М. Марков.

Фотос 3. Част от съоръженията в Дупна могила в югоизточния сектор. Сн. М. Марков.

Ил. № 114
ТЕММ 2014
Дупна могила
рис. П. Петров

Фотос 4.
Фрагмент от
каменен
саркофаг.

Рис.

П. Петров

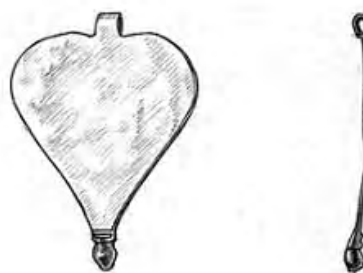
обр. 73]. Единият от тях е ъгъл на саркофаг с изображение на глава на овен (Фотос 4) с прецизно предадени черти и подробности. Материалът, от който е изработен, е местен варовит камък с прожилвания с бял до сиво-бял цвят.

Тъй като гробовете и ямите си приличат по изработка – небрежно издълбани в материковата скала ями, разграничаването между тях сме направили по това дали съдържат или не съдържат остатъци от кости. Първоначално бяха направени 23 сондажа на ръка с размери 0,50 x 5,00 м и дълбочина от 0,90 до 1,60 м, чиято цел е да се добият стратиграфски наблюдения за могилния насип и да се провери повърхността на могилата за вторични структури. Непосредствено под повърхността ѝ са открити 5 средновековни гроба без археологически материали в тях. Ритуалът е трупополагане по гръб в направление изток – запад. Някои от тях са нарушени от иманярските изкопи. Липсата на гробни дарове не позволява тяхното прецизно датироване. Това, което със сигурност може да се твърди, е, че погребаните са били християни. По добрата запазеност на структурата на костния материал може да се предположи, че погребенията са били извършени по-скоро през по-късните векове на Средновековието.

На дълбочина 0,60 м под повърхността и на изток от центъра на Дупна могила беше открита яма № 1, в която са депонирани бронзови апликации за украса на конска амуниция (Фотос 5), които се датират във втората половина на II – до средата на III в. Бръшляновият лист (Фотос 6) намира паралели с висулки от колективна находка при с. Неново, Дългополско [3, с. 41-42, кат. № 71,72], ажурните мотиви за украса – в коланни апликации от Нове [4, р. 17-18, кат. №15, 16, 18]. Подобни, но не съвсем аналогични паралели са открити в югозападната сръбска провинция Вой-

Фотос 5. Яма № 1 с апликации за конска сбруя.
Сн. М. Марков.

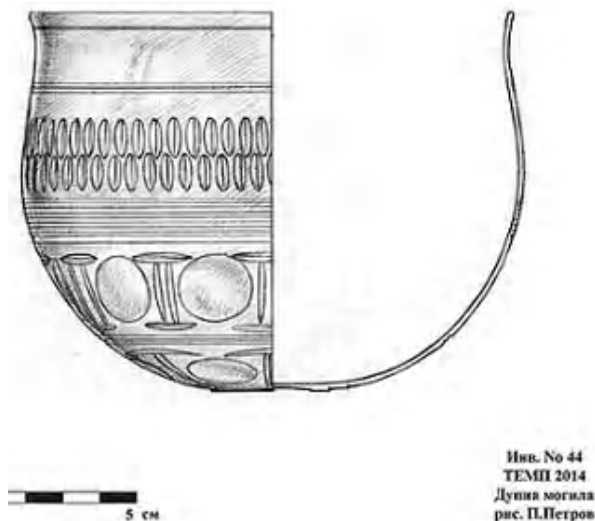
Ил. № 10
ТЕММ 2014
Дупна могила
рис. П. Петров

Фотос 6. Апликация – висулка от яма № 1. Рис.
П. Петров.

водина и произхождат от римския кастел *Burgenae* [5, fig. 7, 78] и от други места по р. Дунав. Най-близък паралел на гарнитурата е част от сбруя на кон от яма № 1 от могилен некропол при с. Кортен, Новозагорско [6, табло 4, № 33,45, 48].

Според практикувания ритуал, откритите от нас първични гробове, заради които е насипана Дупна могила, се разпределят както следва: 24 гроба са примитивни ями с неправилна правоъгълна форма, небрежно изкопани в материковата скала. Гробните ями са с размери между 0,45 x 1,20 м и 1,40 x 1,60 м. Дълбочините им варират 0,03 м до 0,30 м. Практикуваният в тях ритуал е трупозгаряне на място. Четири гроба (№12, 13, 15, 32) са покрити допълнително с тухли и извити керемиди, които се наричат калиптери (имбрици). Сред тях се откроява гроб № 12, в който като гробен дар е поставена красива стъклена купа (Фотос 7) тип VII по Минчев, която се датира в III-IV в. [7, с. 10, табл. 1-11]. В гроб № 15 са поставени 2 глинени лампи, стъклена купа и глинена купичка. Сред гробните дарове на гроб № 24 се откроява глинена лампа с еротична сцена (Фотос 8) от края на I-II в. Почти

пълнен аналог на долния персонаж, който поради ясно изявените копита на вдигнатите крайници тълкуваме като животно – магаре, има в музея за цикладско изкуство в Никозия, който е датиран от 150 до 250 г. [8, fig. 8]. Гроб № 28 вероятно е на бебе, тъй като сред гробните дарове се откроява цял отлично запазен стъклен гутос (биберон) от II–III в. Предполагаме, че в гроб № 29 е била изгорена жена, тъй като след загасване на кладата е била поставена и златна обица от III в. (Фотос 9). Обици с подобно щитче с форма на мида *Шел* са открити в Друмева могила при Старо село, Сливенско [9, с. 39, фот. 5], което значително разширява ареала на разпространение в Тракия през римската епоха на този рядък тип обици, но поставя въпроса за ателието, в което са изработени.

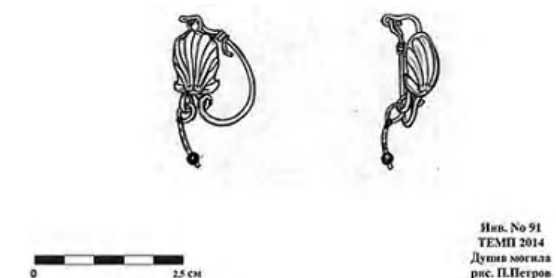
Фотос 7. Стъклена купа от Дупна могила. Рис. П. Петров.

В Дупна могила бяха открити 7 гроба с трупозгаряне извън могилния насип, след което недогорелите кости са събрани в глинени урни (6 броя) (Фотос 10) и един в яма. Между урни с № 20 и 21 са поставени 2 глинени керноса (свещници) – с правоъгълна форма (Фотос 11), които се срещат в планински некрополи от Западна България – с. Драшан, Врачанско [10, с. 44, обр. 6в, 6г], Гела в Родопите [11, р. 153, fig. 10] и Североизточна Сърбия [12, р. 41–42], както и в античната вила при Кралев дол, Пернишко [13, с. 41]. Датират се през II–IV в. [12, р. 49, 51].

В пет гроба е било извършено трупополагане в грубо издялани ями в материка, доизградени от тухли и покрити с калиптери/имбрици (извити керемиди). Тези съоръжения са концентрирани в югоизточния сектор на Дупна могила. Гроб № 36 (Фотос 12) е детски. Черепът е открит в зоната на долните крайници, въпреки че гробът беше непо-

Фотос 8. Глинена лампа от Дупна могила. Рис. П. Петров.

Фотос 9. Златна обица от Дупна могила. Рис. П. Петров.

Фотос 10. Глинени урни от Дупна могила. Сн. М. Марков.

0 5 см

Ил. № 71
ТЕМП 2014
Дупна могила
рис. П. Петров

Фотос 11.
Глинен кернос
(свещник) от
Дупна могила.
Рис.
П. Петров

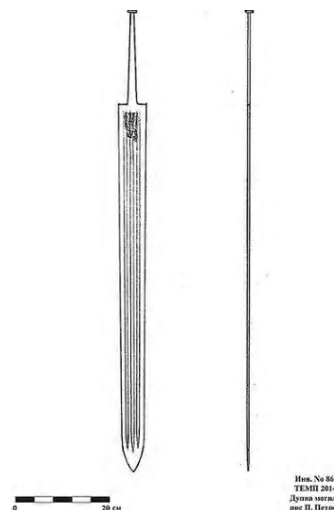
Фотос 12. Гроб № 36 в Дупна могила. Сн. М. Марков

кътнат. Вероятно някакво животно е успяло да го премести до там.

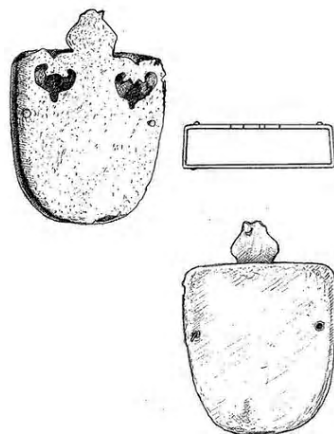
Гробните дарове от Дупна могила са представени главно от глинени и стъклени съдове, лампи, накити, железни ножове. Глинените съдове са стомни, кантаросовидни съдчета, такива с форма на обърнат пресечен конус, купички със завит навътре устен ръб – форми, характерни за римската епоха в Тракия, които се датират в хронологичес-

[†] Благодаря на колегите Методи Златков от НАИМ-БАН и доц. д-р Валери Йотов от Археологически музей във Варна за предоставената ми литература.

Фотос 13.
Железен меч от
Дупна могила.
Рис. П. Петров

Ил. № 86
ТЕМП 2014
Дупна могила
рис. П. Петров

Ил. № 85
ТЕМП 2014
Дупна могила
рис. П. Петров

Фотос 14.
Бронзов накрай-
ник на меч от
Дупна могила.
Рис. П. Петров

ките граници II–IV в. Почти всички форми от Дупна могила намират пряк аналог с такива от античната вила при Кралев дол, Пернишко [13, с. 27-40]. Някои от лампите със закръглен фитилник са местни подражания на атически модели, тип XXI по Кузманов, и се разполагат от края на I до края на III в. [14, с. 31]. Единият от стъклените лакримарии, тип III D по Чернева-Тилкиян, се датира през II – началото на III в. [15, с. 54].

В северозападната периферия на могилата беше открит извън гробен контекст железен меч от типа спата (Фотос 13) и бронзов накрайник (Фотос 14) на дървена ножница, която е изгнила и от нея няма запазени части, освен много малки фрагменти в накрайника. Върху острието му е инкрустирана медна фигурка на Марс (Фотос 15). Мечът е за две ръце. Дълъг е 98 см и тежи в момента след реставрация 700 грама. Датира се в III в. [16, р. 126, fig. 88-1][†]. Най-близо до меча, но все пак

Фотос. 15. Фигурка на Марс – медна инкрустация върху острието на железен меч от Дупна могила. *Сн. М. Марков*

на около 3,50 м североизточно, е разположена урната на гроб № 11, което ни възпира да свържем категорично оръжието с него. Вътрешността на глинения съд е запълнена само с почва и недогорели кости без гробни дарове.

Останалите 4 ями съдържат единични нехарактерни фрагменти от глинени и стъклени съдове и железни гвоздеи. Изключение прави яма № 5, разположена в югоизточния сектор на Дупна могила, в която са открити 14 пулчета от стъклена паста със зелен и син цвят. И в четирите има следи от огън, но няма кости. Най-вероятно са използвани за кремация и костите са отлично изметени и погребани другаде.

Дупна могила е насипвана многократно. Тя представлява сама по себе си могилен некропол, съставен от множество по-малки могили. Неговото насипване е започнало след средата на I в., което се документира от една бронзова монета на император Нерон (54–68), сечена от Македонския съюз, открита върху материка почти в геометричния център, извън гробен контекст². Въз основа на откритите артефакти в гробовете

² Благодаря на доц. Бистра Божкова от НАИМ–БАН за определянето ѝ.

може да се твърди, че използването на Дупна могила е продължило до края на IV в. В нея е констатирано практикуването на три ритуала – трупозгаряне на място (най-често), трупозгаряне извън могиления насип и погребване на недогорелите кости и евентуални дарове в глинени урни и трупополагане в примитивни ями, доизградени от тухли и калиптери (имбрици), голяма част от които са вторично използвани. Дългият период на използване на некропола е причина някои от по-късните гробни ями да нарушават по-ранни. От характера на гробните дарове може да се заключи, че в Дупна могила са погребвани мъже, жени, деца и дори бебета, което я прави селищен некропол. Може да се каже, че местното население не е особено богато, тъй като даровете са сравнително еднотипни, а накитите и скъпите предмети са по-скоро изключения. Впоследствие всички гробове са обединени с общ насип, като в средата на могилата запълващата почва изглежда в профила като иманярски изкоп. Централен гроб не е имало. През Средновековието повърхността на Дупна могила е използвана за вторични погребения.

След приключване на проучването Дупна могила е възстановена в първоначалния ѝ вид, доколкото това е възможно, тъй като тя се явява част от ландшафта и силуетът ѝ е характерен за високия рид, на който е разположена.

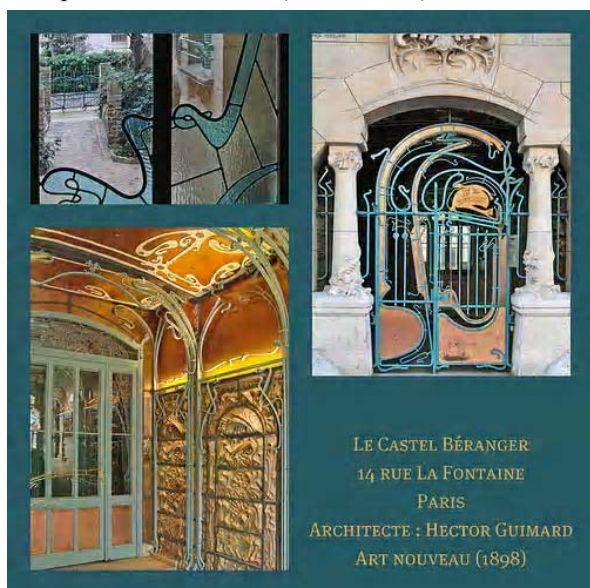
Литература

1. Димитрова, Д. Дупна могила при с. Драгоил, Драгоманско. – В: Българска археология 2014. Каталог към изложба, 2015, 25-26.
2. Иванов, Т., Иванов, Р. Улпия Ескус. Римски и ранновизантийски град. София, I, 1998.
3. Лазаров, Л. Древен бронз. Исторически музей Дългопол (каталог). Варна, 2001.
4. Gencheva, E. Armaments of the Roman Army. – In: The Everyday Life of the Roman Legionary on the Lower Danube. The Catalogue of the Exhibition, Sofia, 2013, 14-18.
5. Radman-Livaja, I. Roman belt-fittings from Burgena. – In: JRMES 16, 2008, 295-308.
6. Игнатов, В. Спасителни археологически проучвания на погребения на колесници и коне в могилен некропол край с. Корген, Новопазарско, от римската епоха. – В: Проблеми и изследвания на тракийската култура, Казанлък, 2014, 200-253.
7. Минчев, А. Антично стъкло от Западното Черноморие (I-VI в.). – В: Известия на Народния музей Варна, 1984, 20 (35), 5-21.
8. www.pia-journal.co.uk/article, fig. 8, cat. No

- CS1506/28.
9. Марков, М. Римски накити от могилни гробове в Сливенско. //Наука, 2010, 1, 37-41.
 10. Машов, С. Тракийски некропол от римската епоха при с. Драшан, Врачански окръг. //Археология, 1975, 1, 41-56.
 11. Najdenova, V. Une necropole Thrace de l'epoque romaine dans les Rhodopre. – In: Thracia, 1972, I, 145-157.
 12. Bulatoviж, A. Horizon of the Late Roman Necropolies with Rectangular and Circular Kernoj in Southeastern Serbia, Eastern Macedonia and Weatern Bulgaria. //Archaeologia Bulgarica, 2015, 1, 33-51.
 13. Найденова, В. Римската вила в с. Кралев дол, Пернишки окръг. – Разкопки и проучвания, XIV, 1985.
 14. Кузманов, Г. Антични лампи. София, 1992.
 15. Чернева-Тилкиян, С. Типология и хронология на стъклените балсамарии от Филипопол. //Годишник на Археологически музей – Пловдив, VIII, 1997, 42-57.
 16. Bishop, M., Coulson, J. Roman Military Equipment. Lomdan, 1993.

БЪЛГАРСКИЯТ СЕЦЕСИОН С НАЦИОНАЛНО-РОМАНТИЧЕН ПРИВКУС

Отличителна черта на градската среда е нейното архитектурно многообразие. Като реакция на академичното изкуство на XIX в. стилът *Ар нуво* достига своя връх през 90-те години на XIX в. (особено през периода 1890–1905 г.). Отличава се с изобразяване на плоски декоративни форми, преплетени фигури на камшиковидната крива, асиметрия, изтъкване на ръчно изработените предмети, като опозиция на фабричното производство, широка употреба на нови и често скъпи материали, внимание към детайла и изработката, отхвърляне на предишните стилове в изкуството. Особено характерни за *Ар нуво* са всевъзможните вълнообразни елементи – ластари, пламъци, вълни, буйни, развяващи се стилизирани женски коси. (Фотоси 1, 2).

Фотос. 1. Композиция по кастел Беранже, Ектор Гимар, Париж, 1898

Доц. д-р Цвета Тодорова

Ар нуво също като стиловете модерн и японизъм покровителства украсителството преди всичко в архитектурно отношение. Засилено е присъствието на пълзящите флорални мотиви. Балконите и еркерите се подкрепят не само от атланти (вместо класическите конзоли), но и от клони

Фотос 2. Ар нуво, женски образ

на дървета, изработени от камък, цимент, гипс. Растителни и животински мотиви украсяват сводевете и рамките на прозорци и врати, подобно на един доста по-ранен пример – Мануелинската архитектура (португалска късна готика от последните десетилетия на XVI в.; пишно орнаментиран стил с характерна комбинация от сложна декорация с морски мотиви, свързана с Великите географски открития по море и името на крал Мануел I (управлявал 1495–1521); характерни примери за мануелин са манастирът и църквата „Санта Мария“ в Белен, както и манастирът на Христос в гр. Томар; придобива популярност още в Испания, Мексико и Индия).

Много архитекти като Гауди утвърждават този стил на претрупана украса в архитектурния пластичен декор. Ар нуво обхваща всички форми на изкуството и дизайна: архитектура, мебелиерство, художествено стъкло, графичен дизайн, бижутерия, живопис, керамика, металопластика и художествен текстил. Така стилът създава ярък контраст между себе си и дотогавашните разбирания за разделение на изкуствата на изящни и приложни. Основният стремеж е пълното скъсване с предишното наследство и оформянето на новия архитектурен образ на века.

Терминът *ар нуво* идва от името на парижката художествена галерия, наречена *Maison de l'Art Nouveau* (Дом на Новото изкуство), ръководена от френския търговец Зигфрид Бинг (Фотос 3). В своята галерия Бинг излага не само картини и скулптури, но така също и керамика, мебели, произведения от метал и японско изкуство. Помещенията на галерията са с индивидуален външен вид, дело на художниците и архитектите на стила. До края на първото десетилетие на XX в. *Ар нуво* е вече разпространен из цяла Европа. Във Франция става известен още като „стил Гимар“, по името на архитекта Ектор Гимар, както и с името *Ар нуво*; в Белгия като брюкселският кръг около Виктор Орта; в Италия – стиле флореале (*Stile Floreale*) или стил *Либерти* (*Style Liberty*); в Австрия – сецесион, означаващ буквално от латински език „оттегляне“ или „отделяне“, около школата на Ото Вагнер; в Германия – Югендстил (*Jugendstil*, „стил на младите“) със своите разновидности в творчеството на Мартин Дюлфер, Йозеф Олбрих и др.; в Испания – Каталански модернизъм (*Modernismo catalan*) в лицето на емблематичния самотник Антони Гауди; в Англия – *New Art*; в САЩ – *Tiffany Style*; в Чехия – *Secese*, представен от Ян Котера и др.; в Русия (а и в България) – *Модерн*. Макар с настъпването на XX в. *Ар нуво* да преживява своя упадък и залез и да излиза от мода, днес на него се гледа като на изключително съществен мост между историцизма на неокласицизма и модернизма.

Фотос 3. Домът на Новото изкуство, Париж

Сградите в стил *Ар нуво* са изящни акценти в урбанистичните пейзажи. Сред суровия класицизъм, пищния барок или геометричния минимализъм стилът *Ар нуво* притежава нежността на извитата линия, изящността на детайла и винаги изненадващото третиране на формата и материала: хоризонтални прозорци, съчетание на метал, керамика, тухла и камък. И като резултат – неизменната изтънченост, декор на открито, не намерил широко приложение, но безспорен акцент в градската среда [1].

Появата и развитието на българския архитектурен сецесион са принципно идентични с процесите в Западна Европа. Влиянията са безспорни, а културните граници са отворени за един стил колкото витален, толкова и демократичен. (Фотос 4)

[...] *Психологизмът и сантиментализмът заливат духовната ни култура в началото на века. Ехо от европейския сецесион, следите им откриваме навсякъде: в декоративните орнаменти по стените на сградите, оживени от атланти, амурчета и маскарони, в книжните винетки с умили есенни пейзажи и меланхолични женски образи, в репродукциите по списания и пощенски картички, в театралния репертоар и мелодраматичните вносни филми на прохаждащото кино, в позите и мечтателния израз на студийните фотографии, в пицната дамска мода на „хайлайфа“, в илагерите и песнопойките, в епистоларните излияния, дори в пожълтелите сухи цветя, грижливо затиснати в книги и писма, които и днес още продължаваме да откриваме...* Една прочута картина на живописеца Стефан Иванов от 1906 г. илюстрира по много характерен за вре-

мето начин сецесионовото настроение – млада жена, наметната с голям плетен шал в тъжен размисъл в тишината на вътрешен софийски двор, над нея клони с пожълтели листа, в краката ѝ – есенни цветя. Названието – *Капят есенни листа*. [...] [2] (Фотос 5)

Фотос 4. Архитектурен детайл. Русе

Фотос 5. Капят есенни листа, акад. Ст. Иванов. 1906

В същото време къщата на арх. П. Момчилов от 1899 г. показва, че и в България творческото мислене е аналогично на духа на епохата. Тук сецесионът е различим в два нюанса: историко-романтичен и универсален. (Фотос 6)

Историко-романтичният нюанс, в духа на който експериментира с променлив успех група архитекти от първата архитектурна генерация – Петко Момчилов, в някаква степен Йордан Миланов, Антон Торньов, Пенчо Койчев, Наум Торбов, Фридрих Грюнангер, е опит да се интерпретира неовизантийската стилова лексика в светлината на внушенията от Виоле-ле-Дюк схващания на Е. Гимар. Според П. Йокимов Гимар е *творец с изключителен нюх към екстравагантност и новаторство при конструирането и моделирането на пространството*. . . При него доминират *логиката, хармонията и чувствата*, характеризиращи новото изкуство [4, с. 28]. През 1898 г. Гимар проектира Castel Беранже, където демонстрира противоречието между средновековния смисъл на геометричните обеми и органичните линии на т.нар. *камшичен удар*. Независимо от спечеления конкурс за фасада обаче, критиката обявява Гимар за луд и заявява, че това може да бъде само дело на сатаната.

В българския контекст на новия стил минералната баня в София е безспорно най-емблематичният пример (Фотос 7). Преминала през няколко

Фотос 6. Детайл от интериора на къщата на арх. П. Момчилов

Фотос 7. Керамика (майолика) - детайл от Софийската минерална баня.

мъчителни етапа на проектиране, носеща в себе си нотки от австрийския неокласицизъм и френския неоренесанс, сградата е забележителна с новите „динамични“ принципи на взаимодействие между архитектурните елементи, романтичните ранносредновековни нотки в декорацията и новата стилистична лексика. П. Момчилов, Й. Миланов, А. Торньов (в ранното му творчество) са близки до внушенията на Атон, Епир и Несебър, което поражда представата за някакъв закъснял български архитектурен историцизъм, в който доминира декоративното. Но романтичното тук не е архаизирано, а е в еволюция, преведено е на универсалния език на сецесиона. (Фотос 7) В друг случай националният романтизъм в контекста на местни особености регистрира интерпретаторски решения по линията на възрожденската архитектура. Пример за такъв подход са създадените от арх. Антон Торньов (1868–1942) български павилиони на световните изложения в Лиеж, Белгия (1905); Милано, Италия (1906) (Фотос 8); Лондон, Англия (1907). С дървената си конструкция първите два образа напомнят кинодекор. Изпълнителят е инж. Христо Станишев, възпитаник на университета в Гент, Белгия. По фасадите авторът вплита характерни елементи от възрожден-

Фотос 8. Българският павилион на световното изложение в Милано, 1906, арх. А. Торньов

Фотос 9. Централните софийски хали, фасада.

ските къщи във В. Търново и Свищов. Къшкоче, еркери, парапети, рамки на прозорци, стенописна орнаментика отразяват отличното познаване на регионалните типове и различните времеви пластове. Третият – Лондонският павилион е сецесионна интерпретация на българската средновековна архитектура. [3, 4, 5]

Една от най-ярките сгради, в които национално-романтичната идея се среща органично със сецесиона, е сградата на Софийските централни хали. (Фотос 9) Архитект Н. Торбов изгражда обширното ѝ хале в мащабна метална конструкция, с онова чувство към спецификата на материала, присъщи на В. Орта и Е. Гимар (Фотос 10).

Показателно е и творческото поведение на австриец Фридрих Грюнангер, както със знаменитата Софийска синагога – най-голямата на Балканите, в която дъхът на Алхамбра носи екзотични послание от родината на Гауди, така и с опитите му да интерпретира местната традиция. (Фотос 11)

Фр. Грюнангер е забележителен творец, който диктува архитектурната мода в България повече от двадесет години. Националромантичните му

Фотос 10. Вътрешната метална конструкция в интериора на Софийските централни хали, 1911.

Фотос 11. Софийската синагога, арх. Фр. Грюнангер

увлечения обаче не загатват еволюция на основополагащите елементи на националния стил и остават по-близо до историцизма. Те са доказателство, че не всичко, пресъздаващо националното в някакъв романтичен контекст, е в руслото на новия стил.

Духът на сецесиона за скъсване със старото прониква в средите на художествената интелигенция, която по примера на европейската предприема стъпки за създаване на своеобразни духовни сдружения за противодействие на доминиращия академизъм. През 1903 г. в България се създава кръгът *Съвременно изкуство*, което обединява представители от различни области на изкуството – съмишленици на свободната естетика. Негови основатели са арх. Пенчо Койчев, Кирило Маричков и художник-декораторът Хараламби Тачев, негов пръв председател. Сред основните му цели е въвеждането и популяризирането на новото изкуство и новата стилистика, за да се постигне освобождаването от шаблона на академичния формализъм. *Съвременно изкуство* се обособява като формация от сецесионов тип, напълно сходно като философия с Белгийското архитектурно общество, близко до рационализма на ле-Дюк, виенския сецесион на Густав Климт, Коломан Мозер, Ото Вагнер и Йозеф Вагнер, който пък по-късно основава и Дармщатското сецесионово общество. *Съвременно изкуство* много бързо обединява съмишленици, сред които художници и декоратори, изкуствоведи, теоретици, критици и архитекти, чието творчество оставя забележителни следи в развитието на българската архитектура през първата четвърт на XX век.

Г. Фингов и К. Маричков са сред най-активните представители на *Съвременно изкуство*. Съвместното им участие в две поредни изложби на Съюза на южнославянските художници *Лада* през 1904 и 1908 г. прераста в активно професионално сътрудничество, плод на което са десетки сгради – ярки представители на новата естетика. Възпитаници на различни архитектурни школи, имащи и различни естетико-философски пристрастия (К. Маричков – към по-фриволния виенски стил, а Г. Фингов – към смълчаната интровертност на севера), те извяват своята индивидуалност в съвместното творчество, превърнало се в забележителен паноптикум на универсалния сецесион в България.

В същото време има нещо енигматично и противоречиво в творчеството на Никола Лазаров (1870–1942). Възпитаник е на френската класическа школа от края на XIX в. и е склонен към съвършенство в неостилового стилизиране на барока с френски привкус [6].

В две от многобройните си творения Лазаров моделира архитектурните форми с изключителна

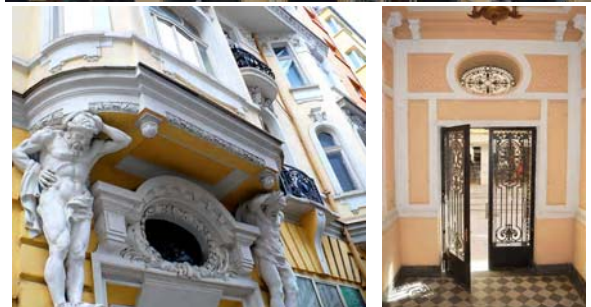

Фотос 12. Домът на д-р В. Моллов на пл. „Народно събрание“, арх. Н. Лазаров

вещина, близка до тази на Гимар. Едното от тях е къщата на д-р В. Моллов (сега офис на френска банка) на пл. *Народно събрание* 11, строена през 1909 г. (Фотос 12). Внутрешната фасада от френски дворецов тип прави впечатление с пропорциите си, с характерния извит еркер, с модерните за времето си барокови форми, с покритата с красива маркиза тераса и обшит с метал купол, напоящ Часовниковия павилион в Лувъра, с изобилието от пластична декорация от растителни орнаменти, с оформянето на входа с художествено изработени желязна врата и маска. Макар във фасадата да доминират бароковите внушения, според арх. П. Йокимов *еркерът сякаш е моделиран с ръце. Меки са овалите на прозорците, мека и пластична е плътта, носеща еркера и голямата дъга, и балдахинът под нея! Лазаров овладява тази мекота по същия великолепен начин, по който прави това и Гимар* [6, с. 88]. Интериорът представлява интерес с многогълните и елипсовидните си помещения.

Другото е къщата на предприемача Коста Балабанов на ул. *Граф Игнатиев* 2, строена през 1914 г. за жилище и доходно здание (Фотос 13). Архитектурата ѝ е изключително пластична, решена в духа на барока, с три обемни еркера, открити и покрити тераси, балюстради, йонийски колони, богата пластична декорация от картуши, спирали, маски. Особено представително е решен входът, фланкиран от две скулптурни фигури на атланти. Интериорът представлява интерес с красивото стълбище от полиран гранит с парапет от ковано желязо, оригинална дограма с дърворезба, колони, гипсови тавани и орнаменти.

Пример за по-сложна историческа интерпретация на византийския стил, обогатен със силното влияние на възрожденската манастирска архитектура и барокова планова композиция е проектът на арх. Н. Лазаров за двореца *Врана* до София (Фотос 14).

Фотос 13. Къщата на Коста Балабанов на ул. „Граф Игнатиев” с атлантите и входа в къщата, арх. Н. Лазаров

Фотос 14. Дворецът Врана, арх. Н. Лазаров

Безспорни оригинални образци на сецесиона в София са творенията на архитектите К. Маричков и Г. Фингов – къщите на Лаос Функ (1903) на ъгъла на бул. *В. Левски* и бул. *Княз Дондуков* (Фотос 15) и на арх. Г. Фингов на ул. *Шипка* 38 (1907), която понастоящ е оставена да се саморазрушава (Фотоси 16). При тези образи на софийската елитна къща се наблюдава характерното за модерното течение в България преплитане на художествената концепция и елементи на сецесиона с оригиналните решения на възрожденската строителна традиция – еркери и чардаци.

Подчертано сецесионов образ на своите творби постига родеият в Трявна и работил като архитект и окръжен инженер във Варна Дабко Дабков (1875–1945). Луксозният дом на адвокатата Димитър Попов (1906), Морската зоологическа станция с аквариум (1911) (Фотос 16), хотел Лондон (1912) и др. отразяват талантливия почерк на завършилия през 1899 г. архитектура в Мюнхен Д. Дабков.

Фотос 15. Къщата на Лаос Функ, бул. „Дондуков“, арх. Кирил Маричков.

Сецесионов уют и топлина с асиметрични форми, капризно виещи се линии на цветя, стъбла, листа, гирлянди, женски фигури присъства и в интериора. Стилизираният растителен орнамент се откроява в декоративната украса на предметите на бита. Наред с вносните сецесионов образци на сервизи, чинии, вази, рамки, пана и пр. се нареждат и произведенията на българското приложно изкуство. Особена почит в този аспект е отда-

Фотос 16. Къщата на арх. Г. Фингов на ул. „Шипка” 38 – откъм ул. „В. Априлов” (горе) и откъм ул. „Шипка” (вляво). Каменната глава на входа с лице към ул. „Шипка” (вдясно) е дело на скулптора Андрей Николов.

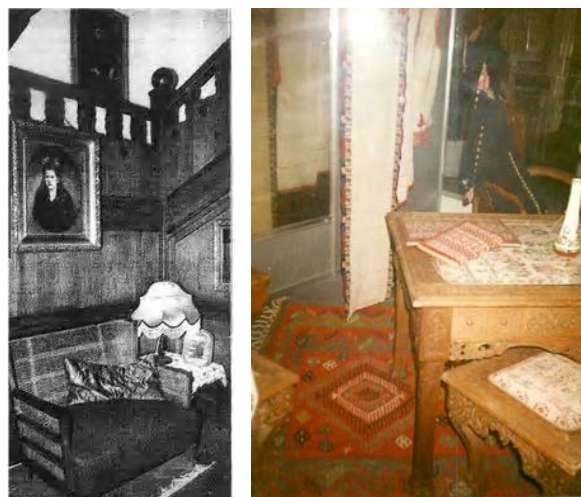
Фотос 16. Аквариумът във Варна и архитектурен детайл, арх. Д. Дабков

дена на дърворезбата и старата народна шевица, претворена по пердета, покривки, килими и тапицерии, намерили място в елитния български дом, включително и в царския дворец (Фотоси 17, а, б, в).

Интерес в този смисъл представлява творчеството на Анна Хен-Йосифова (1872 –1931), учила живопис и художествени занаяти в родния си Брауншвайг, Германия и при специализацията си в Холандия. Омъжена от 1899 г. за българина Петър Йосифов, студент в Брауншвайгската политехника, тя се включва активно в художествения модернистичен кръг *Съвременно изкуство* и твори близо 30 години в българска духовна среда. Близки приятели на семейството са изтъкнатите членове на кръга и българския културен елит – Хараламби Тачев, Константин Величков, Гошка Дацов, Никола Петров, Елена Карамихайлова, Андрей Прогич, арх. Георги Фингов, Киро Маричков, Пенчо Койчев и много други. Плод на артистичната четка на Н. Петров през 1911 г. са двете забележителни платна – *Лъвовият мост в София* (Фотос 18), откупено в Рим от Музея на съвременното изкуство, и *Църквата Св. София* – първата държавна откупка в България.

Изключително талантливият архитект П. Койчев, завършил архитектура и инженерство в Гент, Белгия, реализира като пръв свой проект през 1903 г. строителството на красивия частен дом на

Фотос 17. а) Интериор от дома на Г. Фингов; б) мебели с дърворезба и шевица; в) български мебели в стил национален романтизъм, 1910–1920.

Фотос 18. Н. Петров. Лъвовият мост в София, 1911

семейство Йосифови на бул. *Македония* № 36 до Руски паметник (Фотос 19). Къщата е един от първите образци на сецесиона в България със своите оригинални начупени скатни покриви, тухлени пояси и плитка пластична декорация в духа на българския национален романтизъм. Самата Анна Йосифова пък го обзавежда с мебели и битови предмети по свои проекти, обединяващи идеите на Мюнхенската школа, холандските живописни традиции и национално-романтичните нюанси на българското художествено наследство (Фотос 20). Особен акцент в творчеството на Анна Йосифова представлява жанрът на флоралния натюрморт,

Фотос 19. Домът на семейство Йосифови на бул. „Македония“ 36, арх. П. Койчев

Фотос 20. Анна Хен-Йосифова. Масичка

характерен за европейското изкуство от XVII в. нататък с по-специалния привкус на холандския натюрморт, оставил трайни следи в развитието на българското изкуство от началото на XX в. и съчетал някои емблематични черти на импресионизма, югендстила и сецесионовата естетика на основата на академичната класика. Нейните творби се превръщат в своеобразен пример за избора на път в изкуството на по-младите жени-художнички, като Елисавета Консулова-Вазова, една от първите жени-художнички в България, Наталия Футекова, Цветана Гатева-Симеонова, Цветана Щилянова, преминали също през специализации в Европа, респективно в Париж, през 30-те години

на XX в. и др. (Фотоси 21) [7].

Къщата на Йосифови се превръща в място за организираните от художничката изложби и курсове по пирография и интарзия. Сред учениците ѝ са княгините Евдокия и Надежда. Княгиня Евдокия става известна впоследствие като талантлива художничка и меценатка. Тя проектира и изработва бойните знамена на дивизиите и полковете на българската царска армия.

Литература

1. Ар нуво. <http://bg.wikipedia.org>.
2. Д. Аврамов. Диалог между две изкуства. С., 1993, 106, 108.
3. Арх. Я. Банков. „Св. Параскева“ съперници на Пантеона в Рим. *Творбите на Антон Торньов са сред световните архитектурни образци*, в. Стандарт, 16. 07. 2005.
4. Хр. Ганчев. Национален романтизъм. – В: България 1900. Европейски влияния в българското градоустройство, архитектура, паркове и градини. 1878–1918. Арх&Арт, С., 2002.
5. 66–76; Exposition Universelle Internationale – 1905, Liege, Belgium <http://dianakolarova.blogspot.com/2010/06/1905.html>.
6. П. Йокимов. Сецесионът и българската архитектура. Арх&Арт. С. 2005. Л. Стоилова. 20.05. 2006, Cult. Bg; Българският национално-романтичен сецесион – В: София – 127 години столица. <http://www.sofia.bg/history.asp?lines=1854&nxt=1&update=all>
7. М. Георгиева. Говорът на цветята. Анна Хен-Йосифова (1872–1931) в художествения живот и живописиста в България. С., 2010.

Фотос 21. Рози, худ. Анна Хен-Йосифова (вляво) и худ. Цв. Щилянова (вдясно)

ЗА ГОДИШНИТЕ ПРОЯВИ НА ВЕЛИКОТЪРНОВСКИЯ КЛОН НА СУБ

Под обичайния надслов „Дни на науката“ СУБ – клон Велико Търново проведе на 4 юни 2015 г. традиционните си майски четения. В тях взеха участие над 50 учени и преподаватели, специалисти от повече от 10 научни звена и организации. Внушително беше участието на преподаватели от СУ „Климент Охридски“, БАН, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, НВУ „Васил Левски“.

С приветствие към участниците и встъпително слово за първоучителите и 24 май – празник, на който са посветени и четенията, се обърна проф. д-р Петко Петков, председател на Великотърновския клон на СУБ. Той връчи членски карти на новоизбраните членове на СУБ и почетни грамоти на членове, навършили кръгли годишнини, което стана традиция през последните няколко години.

Четенията започнаха с пленарен доклад от доц. д-р Георги Чиллев, преподавател по политология в Национален военен университет „Васил Левски“ на тема „Националният дух като основа на националната сигурност“. Чрез основната теза на доклада авторът се опитва да внуши, че развиващата се глобализация води до кризи в националната идентичност, което заплашва националната сигурност, че различните кризи в модерния свят водят до дехуманизация в човешките отношения, че само националната идентичност показва какво е необходимо за сигурността и прогреса на нацията в различните периоди на нейното съществуване и развитие.

Това предизвика силен интерес, съпроводен с изказване на различни мнения, които противоречаха на тезата или се съгласяваха с нея, или я до-

Проф. д-р **Валентина Стоянова**,
СУБ – клон Велико Търново

пълваха в една или друга степен.

Докладът беше стойностен и постигна целта да предизвика аудиторията към отношение и дебат.

Тематичната насоченост на докладите даде възможност за формиране на четири секции: „Хуманитарни и педагогически науки“ с председател на секцията чл.-кор. Стоян Буров; „Военни, технически и математически науки“ с председател доц. д-р Марко Златев; „Социални, стопански и правни науки“ с председател доц. д-р Илиян Матеев и „Богословие“ с председател проф. д.б.н. Емил Стоянов.

Работата на секциите премина в добрия тон на колегиалност, взаимно зачитане и уважение. Участниците изразиха задоволство от организацията, от творческата атмосфера и приятните мигове в неповторимия старопрестолен Търновград.

До края на годината предстои още едно значимо мероприятие – честване Деня на будителите. По традиция на него се обсъждат стойностни трудове на великотърновски учени, съпроводено е с представяне на авторите, с изложби на новоизлезли трудове, с поздравление към юбиляри, т.е. на празник като на празник.

Преминалите и предстоящи празници в СУБ във Велико Търново през тази година провеждаме под знака на двата характерни за нашия град юбилея – 830 години от въстанието на Асен и Петър и 215 години от рождението на Кольо Фичето.

МАЙСТОР КОЛЮ ФИЧЕТО И БЪЛГАРСКАТА ПАМЕТ*

(По случай 215-годишнината от рождението
на възрожденския архитект)

Сред най-вещите майстори на уникални черковни и светски сгради през Възраждането се откроява Никола Фичев. Освен с доказаните си качества на архитект и майстор-строител, Кольо Фичето впечатлява и с ненаатрапчивото на пръв поглед, но значимо присъствие в основните възро-

Проф. д-р **Петко Ст. Петков**,
председател на
Великотърновския клон на СУБ

денски процеси, подготвени през осемнадесетото, но развили се в пълнота през деветнадесетото столетие – едновременно с годините на неговата

* Встъпителен доклад, представен на научната конференция „Велико Търново – минало, настояще и бъдеще“, организирана от Великотърновския клон на СУБ на 19.03.2015 г.

житейска зрелост.

Една виртуална разходка по някои от неговите обекти дори само в Търновския край дава сравнително пълна представа за основните възрожденски процеси, протичащи в българското общество през XIX век.

По негов проект, с неговото активно участие или под прякото му ръководство са построени над двадесет черкви в Търновско и Габровско: съборната черква „Св. Преображение Господне“ в Преображенския манастир (1835), „Св. Николай“ в Търново (1836, завършена от Н. Фичев), „Рождество на Пресвета Богородица“ в Търново (1842–1844), съборната черква „Възнесение на пророк Илия“ в Плаковския манастир (1841–1845), „Успение Богородично“ в село Присово, Търновско (1845–1846), съборната черква „Св. Троица“ в манастира „Св. Троица“ около Търново (1846–1847), „Св. Димитър“ в Лясковец (1848–1849), „Св. Марина“ в Търново (1849–1850), „Св. Никола“ в Горна Оряховица (1849–1852), „Св. Никола“ в Дряново (1850–1851), „Св. Спас“ в Търново (1858–1859), „Св. св. Кирил и Методий“ в Търново (1860–1861), „Св. Димитър“ в с. Горна Липница, Търновско (1863), „Св. Троица“ в с. Овча Могила, Търновско (1864), „Св. Троица“ в Свищов (1865–1867), „Св. Архангел Михаил“ в с. Лесичери, Търновско (1870–1873), „Св. св. Константин и Елена“ в Търново (1872–1873), „Св. Параскева“ в с. Беляковец, Търновско (1873–1874) и др.

Втъкавайки в църковните обеми конструктивни елементи, присъщи на жилищната архитектура, възрожденският архитект постига съвършени пропорции на изключително раздвижените си и хармонични църковни сгради. Забележително творение на легендарния майстор в областта на храмовото строителство е черквата „Св. Троица“ в Свищов (1867). Освен с високите си куполи и с разчупената си фасада, свищовската черква впечатлява с художествената си изтънченост и създава чувство за извисеност. А храмът „Св. св. Константин и Елена“ в Търново – дело на знаменития майстор, специалистите определят като „завършек на монументалната архитектура от епохата на Възраждането“.

Никола Фичев е изключително добре школуван строител, получил архитектурната си подготовка за период от над две десетилетия при водещи майстори от Търновската и Корчанската (респективно Брациговската) школа. Той е запознат със съвременната европейска архитектура от изявите ѝ в Румъния, Истанбул и Одрин, където по това време са работели някои западноевропейски архитекти и каменоделци. Добре е познавал и старата българска доосманска архитектура, както е видно от собствените му реализации. Отлично и с голяма точност се е справял с изработването на количествени и стойностни сметки. Сам и с вещина е избирал строителните си материали ка-

мък, дърво, тухли, ковано желязо. Изработвал е проекти и много добри макети за своите сгради и съоръжения. Владеел е резбарство и каменоделство. Ползвал се е от три чужди езика, необходими за договаряне на сгради при работата му извън българските земи [1].

Започваме нашата въображаема историческа разходка от Преображенския манастир, където в началото на 30-те години на XIX в. Н. Фичев помага на прочутия майстор Димитър Софийнлията в строителството на новия храм „Св. Преображение Господне“ (Фотос 1).

Фотос 1. Преображенският манастир край В. Търново

Залавянето и обесването на майстора заради активното му участие в Българската завера от 1835 г. [2] е причина именно Колю Фичето да довърши обекта. По този начин един знаков паметник от края на Второто българско царство (Сариният или Шишмановият манастир) става начална точка в дългия майсторски и житейски път на Н. Фичев, който по един изключително впечатляващ начин съвпада с историческото пробуждане, съзряване и еманципиране на българите през XIX в.

Следващият паметник от нашата разходка по местата, свързани с Н. Фичев и Българското възраждане, е Плаковският манастир „Св. Пророк Илия“ (Фотос 2). След разкриването на Заверата от 1835 г., чиито организатори се събирали в светата обител, манастирът отново е разрушен. Възстановяването му започва през 1845 г., когато е построена манастирската църква „Св. Илия“ – рядко явление на българската архитектура от т. нар. атонски тип, характерен за епохата на Втората българска държава.

През 1865 г. майстор Колю Фичето изгражда и величествена 26-метрова камбанария с красива декоративна зидария, каменна чешма и двуетажни жилищни крила в П-образна форма [3].

През 1836 г. младият строител Н. Фичев завършва най-новия православен храм в Търново – „Св. Николай“ (Фотос 3), който тържествено е осветен в деня на патрона си 6 декември [4, с. 43].

Фотос 2. Плаковският манастир „Св. Пророк Илия“

За това ново архитектурно постижение Колю Фичето получава майсторско звание. Мястото е избрано така, че храмът да доминира над съществуващите тогава над тридесет джамии в града.

Фотос 3. Храм „Св. Николай“, В. Търново

Фотос 4. Храм „Св. Николай“, В. Търново. Паметна плоча за неофициалните заседания на депутатите през 1879 г.

Църквата „Св. Николай“ има дълга история, вплетена в общия ритъм на възрожденските об-

ществени вълнения и борби, но повечето съвременници, а и историците я свързват с водените тук разгорещени дебати за съдбата на разпокъсаното Отечество по време на заседанията на Учредителното събрание през 1879 г. [5].

През 1849 г. Колю Фичето построява една от най-забележителните сгради в старата столица – дом, поръчан му от търговеца Никола Коюв, станал известен като Къщата с маймунката (Фотос 5).

Фотос 5. Къщата с маймунката, В. Търново

Както останалите търновски къщи, и тя е разположена на две улици. Помещенията откъм долната улица са на по-високо ниво, оттам се влиза в двата жилищни етажa. Външното оформление е с тухлена облицовка с изпъкнали фигури. Този начин за украсяване на външните фасади се среща рядко у нас. Подобна украса има и в други къщи в Търново, Горна Оряховица, Преображенския и Плаковския манастир, където е работил Колю Фичето.

Фотос 6. Дом на учените във В. Търново (Къщата с маймунката)

Къщата с маймунката е реставрирана по проект на арх. Теофил Теофилов и от 1979 г. до днес е Дом на Съюза на учените във Велико Търново** (Фотос 6).

През 1861 г. майстор Колю Фичето завършва строителството на нов търновски храм – църквата „Св. св. Кирил и Методий“ (Фотос 7), която се намира в най-високата част на старата престолнина – в квартала Варуша. През есента на 1872 г. храмът е осветен повторно от първия български екзархийски митрополит на Търново Иларион (бивш епископ Макариополски). Тъй като историята на църквата е свързана с преселниците, чийто покровител е Св. Атанасий, един от олтарите е посветен на него. Иконостасът е дело на резбарите Тодор Несторов и Иван Димитров Стрелухов – ученици на даскал Ботю Петков и активни участници в националноосвободителните борби [6, с. 312 – 321; 7, с. 196].

Фотос 7. Храм „Св. св. Кирил и Методий“, В. Търново

Този храм е първият в търновската духовна околия, посветен на светите братя Кирил и Методий и освен поредно доказателство за гения на майстор Колю Фичето, е ярко потвърждение за нарастващите размери на почитта към равнопостолното и просветителското дело на двамата книжовници. В него се служи на български език още през 60-те години на XIX век, доста преди учредяването на автономната Българска екзархия. Храмът в Търново, посветен на светите Кирил и Методий, както и известната икона в църквата „Св. Архангел Михаил“ в Трявна (Светите Кирил и Методий пред Преслав), рисувана през 1866 г. от зографа Цоню Симеонов, потвърждават предположението ми, че установяването на традицията за честване на делото и заслугите на двамата първоучители от началото на 50-те години на XIX в. налетне като светски празник на българската просвета и култура повлиява благотворно и съживява религиозната почит към тях.

** Вж. Теофилов, Т. „Къщата с маймунката“ – 35 години Дом на търновските учени”. //Наука, 2014, бр. 4, с.35.

Катедралната църква „Св. Троица“ в Свищов (Фотос 8), издигната през 1867 г., и църквата „Св. Константин и Елена“, построена през 1872 г. във В. Търново, са своеобразен апотеоз в храмовото строителство през Възраждането и завършек на дългогодишните усилия на големия майстор на възрожденското строителство Никола Фичев да свърже трикорабната надлъжно решена сграда с купол, който да играе ролята на централен елемент във вътрешното ѝ пространство [8].

Фотос 8. Храм „Св. Троица“, Свищов

За построяването на църквата „Св. Троица“ свищовските енорияши заплатили 461 613 гроша, но резултатът е поразителен – над града се извисява величествен трикорабен, четирикуполен храм с камбанария-кула над предверието. За първи път в църковното строителство майсторът превръща цялата източна фасада в огромна апсида с огъната вълнообразна форма. Иконостасът на храма е дело на майстор Антон Пешев, родом от Крушево, Македония, и е изработен в периода 1870–1872 г. Дължината му е 16 м., а височината – средно над 10 м. Върху близо 100 кв.м., при безупречна симетрия, А. Пешев поставя обширни плоскости, на които знаменитият свищовски художник Николай Павлович рисува своите 73 икони.

През 1872 г. първият български екзарх Антим I посещава храма и служи в него. Същата година в Свищов пристига търновският екзархийски митрополит Иларион и отслужва тук Света литургия. На 28 юни 1877 г., след освобождението на града, руският император Александър II присъства на молебен в църквата „Св. Троица“ в памет на падналите жертви за Освобождението. Той подарява шест камбани, които са монтирани на построената през 80-те години на XIX век от майстор Генчо Новаков камбанария.

Фотос 9. Храм „Св. св. Константин и Елена“, В. Търново

Църквата „Св. св. Константин и Елена“ (Фотос 9) в Търново е завършена през 1872 г. върху един много труден за застрояване терен между три улици, разположени сред жилищни сгради. Тук за пореден път Колю Фичето проявява своя уникален талант и изгражда една изключително красива и открояваща се и досега сред постройките църква. През XIX век тя се е вписвала много добре в общата панорама на красивите възрожденски къщи, които са я заобикаляли [9]. Църквата е висока, а отвътре – светла, при изграждането ѝ Колю Фичето успява умело да съчетае разнообразни архитектурни форми и елементи. Това, което е характерно и я отличава от останалите постройки на Колю Фичето, са двете въртящи се колони, поставени пред главния ѝ вход. Църквата е осветена тържествено на 7 октомври 1873 г. от митрополит Иларион Търновски (бивш Макариополски епископ).

Пет години преди началото на Освободителната Руско-турска война майстор Колю Фичето построява нова сграда на мястото на стария конак (Фотос 10, 11) в Търново.

Фотос 10. Конакът в Търново

Конакът е дълъг 60 метра и висок 27 метра.

Поради неравния терен има различия в етажите – от юг те са четири, а от север са два. Първи и втори сутерен са под нивото на основния етаж и терен към север, но всъщност са открити и използвани откъм южната страна. Помещенията вероятно са имали спомагателни и складови функции. Те нямат вътрешна връзка със сградата. Първи и втори етаж са най-богато и артистично решени. Главният вход на конака се намира в средата на северната фасада и се подчертава посредством петостепенен начупен портик, завършващ при главния корниз с двойно огънат „кобиличен“ корниз – любим похват на Колю Фичето. Каменните колони и капители от този портик са запазени в оригиналния си вид [10].

Фотос 11. Музеят „Възраждане и Учредително събрание“ в сградата на конака във В. Търново

През първите месеци на 1879 г. в тази сграда заседават депутатите от Учредителното и Първото Велико народно събрание на Княжество България. Тук на 16 април 1879 г. е приета първата българска конституция, а на 17 април с.г. е избран първият княз Александър I [11, с. 230]. Парламентарните дебати се водят както в сградата на конака, така и в училището при храма „Св. Николай“ в Търново – и двете дело на прочутия майстор Колю Фичето, който доживява да види България свободна и да изпита заслужено удовлетворение от това, че началото на българския държавен живот започва в знакови обекти на неговия архитектурен гений.

Литература

1. Тулешков, Н. Първомайстор Никола Фичев – живот и творчество. // http://www.pravoslaviето.com/history/19/1800_K_Ficheto/index.htm
2. Петков, П. Ст. Капитан Георги Мамарчев и Българската завета от 1835 година. // Електронно списание LiterNet, 23.04.2004, № 4 (53) <http://litenet.bg/publish11/petko_petkov/gmamarchev.htm> (23.04.2004).
3. Плаковски манастир „Св. Пророк Илия“. //

- <http://www.pravoslavieto.com/manastiri/plakovski/index.htm>
4. Радев, Ив., Прашков, Л., Кенанов, Д., Радев, Р. Храмът „Св. Николай“ Велико Търново. В. Търново, 2003.
 5. Спомени за Учредителното народно събрание през 1879 г. С., 1979.
 6. Радев, Ив. История на Велико Търново XVIII – XIX век, Велико Търново, 2000.
 7. Темелски, Хр. Великотърновски манастири в националноосвободителната борба. София, 1992.
 8. Коева, М. Завършващ етап на възрожденската архитектура. – Във: Въведение в архитектурната теория и история. // <http://liternet.bg/publish9/mkoeva/teoria/zavvrshvasht.htm>.
 9. Недева, Т. [За църквата „Св. св. Константин и Елена“] // <http://www.focus-news.net/opinion/0000/00/00/14892/>.
 10. Манастирска, П. Учредителното събрание заседава в конака, строен от Уста Колю Фичето. // http://www.bolgari.net/uchreditelnoto_sybranie_zasedava_v_konaka__stroen_ot_usta_kolyu_ficheto-h-100.html
 11. Важни дати от историческия календар на българите. – В: П. Ст. Петков, Преди сто и повече години. Изследвания и очерци по нова история на България. В. Търново, 2009.

НАЦИОНАЛНАТА ИДЕНТИЧНОСТ КАТО ОСНОВА НА НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ*

Доцент д-р **Георги Дянков Чилев**,
катедра „Национална и регионална сигурност“,
НВУ „Васил Левски“, гр. В.Търново

Светът е в онтологична криза: криза на съществуването. Нейните разрушителни последици са най-видими в човешката култура. Проявява се в дехуманизация на човешките взаимоотношения. Човечеството очакваше от новото столетие мир и просперитет. Това не се случи. Никога светът не е бил по-несигурен, а човекът – разколебан и лишен от категорични нравствени постулати на живот. Свидетели сме на самоускоряващо се духовно деградиране. Днес нещата от живота се свеждат до физически форми на съществуване и консумативни подходи на възприятие. В такъв модел на живот няма място за морал, дълг и хуманизъм.

Преходността на етапа, в който се намира съвременният свят, се проявява в нови измерения на човеколюбието, принадлежността, обществения разум, отговорност и престиж. Формират се нови инстинкти за ред и целенасоченост. Фундаменталният въпрос е могат ли те пълноценно да заместят познатите групи, етнически и национални рамки за единство, цел и отговорност? Навлезли в информационната ера, нашите съвременници ще могат ли да изградят хармонични връзки помежду си, или ще се самоунищожат с научно-техническите достижения на своя гений?

Всяко време си има своите конфликти. Противоположността глобализация поражда два типа войни: „глобализиращи войни“ и „войни, породени от глобализацията“ (по Зигмунт Бауман) [1]. Те избухват вследствие на липсата на разбирателство, комуникация и доверие между народите и главно за ресурси, доминация и пазари. Ежедневно в раз-

лични краища по света, а периодично и в нашата страна, избухват етнически и религиозни спорове, част от които вече прерастват в улични сблъсъци (Катуница, Орландовци, Сърница, Гърмен и др.). При тези условия сигурността се утвърждава като приоритетна задача, която все по-трудно се реализира както в международен аспект, така и във вътрешнонационален план.

Традиционно „сигурността“ се свързва с две ключови понятия: „интерес“ и „заплаха“. Заплаха има когато съществуват двете състояния – „риск“ и „опасност“.

Освен индивидуалните си интереси, хората реализират определени групови и най-вече национални такива под формата на национални цели и идеали. И това е естествено, защото те като граждани са част от цялото (народ, нация). Обединяват се по различни исторически наложили се причини и фактори и най-вече от идеята за дълг, единство на съдбата, от общи спомени, сходство на характери и общност на националната воля. Усвояването им като елементи на самосъзнанието ги утвърждава в норма и критерии за обществено поведение. Тяхното подреждане по значимост внася системност и адекватност във времето. Затова всеки индивид трябва да бъде в хармония със себе си, а народът – с потребностите на времето, за да постигнат желаното от тях удовлетворение от живота и пребъждане във времето (желаната ис-

* Пленарен доклад на Майските четения в Дните на науката, организирани от СУБ – Велико Търново (4 юни 2015 г.).

торичност).

По тези екзистенциални причини, нациите и държавите няма да отмрат в условията на глобализация, а националната идентичност ще бъде основа на националната сигурност дори в условията на регионализация и унификация и свързаните с тях колективни системи за сигурност. Без съобразяването с националната идентичност не може да се определи мярката за лично, национално и общочовешко осмисляне и съотнасяне на проблемите. Идентичността дава отговор на генералния въпрос: защо сме такива, а не други – дали по природа или по принуда. Тя е гравитационно поле, което формира обществото. Концептуализира неговия опит и посочва най-късия път към желани състояния в реалния живот. Залог е за стабилни връзки, за надеждни прегради за защита, за адекватна социална чувствителност.

Човекът (респективно народите) винаги се е стремил да разбере смисъла на нещата: да ги търси, открива и използва. Вечните неща, които се нуждаят от постоянно обяснение, са свързани с въпросите: кой е той, откъде идва, накъде отива, какво го свързва с другите, по какво си прилича и по какво се различава от тях. Откриването на техния смисъл позволява да се вникне в разума, в чувствата и в емоциите му. Определя се най-голямото желание на човека – възможността му за съзнателен избор. Липсата на избор винаги се приема като най-голямото историческо „зло“, което може да се случи на един човек (респ. народ). Тя е другото име на „несвободата“ и затова нейното наличие е травмиращо. Ето защо в йерархията на личностните и групови идентификации най-високо стои националната.

От казаното дотук следва базовата роля и място на националната идентификация в обществената практика на съвременното. Вградена в народопсихологията на даден народ, тя показва:

- Какъв е характерът (лицето) на този народ? Какви са оценките на неговите граждани за миналото и с кого предпочитат да вървят към бъдещето? Как виждат изобщо посоките на развитие на света?

- Какво ценят отделните народи в живота и в своите лидери (герои)? Защо определени народи (в това число българския) декларират, че обичат страните си, но с делата си реално вървят против техните интереси? Макар да не им липсва интелект, защо не разбират (или не осмислят) причините за многото неприятности, които им се случват, както и не намират верните пътища за да ги преодолеят?

- Как се формира и кой е истинският облик на българина (респ. сърбина, гърка и т.н.) днес? Как можем да обясним тяхното обществено съзнание? Кой е ключът за разбиране логиката на тяхното мислене и действие? Кое е фундаменталното в по-

литическата, икономическата и социалната действителност? Съществуват ли категорични критерии за доброто и злото? Симпатиите и антипатиите, които естествено проявяват в своето ежедневие, по принцип ли са или са неосмислени емоции? Кои са основните изводи, наблюдения и размишления, които правят като участници (свидетели) на нещата от живота? Дали „виждат“ тези неща със собствените си очи, или се доверяват на „външни“ оценки и зададени образи. Образно казано, при кои обертонове на живота реагират и как?

- Как са успели във времето да опазят това, което с борба и труд са съградили? Какъв е генетическият им код на живота? В какво вярват и не вярват? Кога и как променят своята „вяра“ (характерологични черти)?

- Доколко в семейството, дълга, отговорността, завистта, богатството, неудовлетвореността и т.н. е заложена мотивиращата енергия (сила) и в каква степен тя предопределя тяхната житейска реализация?

- Кога твърдо отстояват своите позиции и кога конюктурно подхождат към нещата? Готови ли са да платят социалната цена на всяка промяна? Как формулират собствената си историческа съдба?

- Колко „устойчиви във времето“ нации са? Притежават ли твърди критерии за оценка на всичко, което става около тях, с тях и в тях? Имат ли историческо самосъзнание за трайни постижения; за заслуги и наследство, или нещата се оценяват конюктурно? Дали са толерантни към различията или не – кога и при какви условия?

- На какво и върху кого се крепи националното им самосъзнание? Кои са техните доминиращи настроения в миналото и в настоящето; техните предпочитания и вкусове? Често ли извикват образци от миналото, за да им бъдат в помощ за решаването на съвременни проблеми?

- Кога допускат компромиси и кога са безкомпромисни? В състояние ли са да поставят разумна граница между компромиса и предателството? Какво е отношението им към условните бариери и рамки за запазване на самоличността, без да бъдат заклеявани за старомодни, за антидемократи, за определени „фили“ и „фоби“, за националисти или космополити?

- Кой може да предлага и генерира стойности и трайни ценности в тяхното самочувствие?

В обобщение на казаното може да се твърди, че има едно ядро във всеки народ, което излъчва пулсации за самозащита. В него са преплетени въздействията, интересите и очакванията на конкретното общество. Това ядро е неговата национална идентичност. Тя само може да покаже какво е необходимо и целесъобразно в краткосрочен, средносрочен и дългосрочен план, както и да ги обвърже с подобаваща ценностна система. В нея

можем да видим предпочитанията; отношението към „другия“; структурата на националния характер; формите за индивидуално и групово самоосъществяване. Чрез нея добиваме ясна представа как даденият народ мисли и действа и по-какъв начин възприема света. На какво вярва и разчита? Къде за него се крият изненадите? Самият той до каква степен може да породи изненади? Кое поддържа саморазрушителните му нагласи? Може ли да ги преодолява и как?

Следователно, стъпването на националната идентичност и на традициите при решаването на житейските проблеми не е анахронизъм в условията на глобализацията, а необходимост от най-висок ранг. Националната идентичност подхранва народното самочувствие за защита на чест, за съхраняване на съвест. Тя стимулира готовността на народа да излезе срещу неправдите, независимо от силите, които стоят зад тях. Разкрива опасностите, свързани с деградацията на социалната сфера като цяло и най-вече за разрушаването на вътрешните и външните връзки и взаимозависимости. Показва на какво се дължи хаосът в обществения живот. Само чрез нея може да се укрепи имунната система на дадения народ: духовност, образование, предпазване от нежелани черти на националния характер и подобряване на съществуващите. Да се реализират смислени социални иновации на ниво общество и да се разкрият и използват подходящи социални резерви за целта. Тук има огромно поле за разсъждения: защо българинът, който има не лоши знания за (и по повод) на политиката, не съумява да прави дългосрочна, продуктивна и адекватна политика на неговите исторически сложили се национални интереси. Какво му липсва – като познание, като позиция, като отношение и т.н. Защо се намира в перманентен исторически преход? Настоящият преход какво потвърди и какво отрече в традиционната му политическа култура: къде българинът е силен и къде слаб; къде е адекватен и къде не? Оцеляването като житейска философия до какво води в различните му обществени състояния. Как нещата от живота се транспонират в потребности, в интереси, в чувството за дълг, отговорност и дисциплина. Как българинът се съотнася към себе си, към „другите“ и към обществото. Може ли и при какви условия може да работи в екип. Как се съотнася с авторитетите. Може ли да подчини личните си възгледи и интереси на колективните (обществените). Как стои въпросът за индивидуализма и колективизма на българина днес в т.нар. „отворен“ свят и т.н.¹ В отговорите на изброените и пропуснатите подобни въпроси разкриваме житейската му философия, като набор от ценнос-

ти. Това му дава възможност да се опира на позитивните и да отстранява (или поне тушира) негативните си черти в характера, да пречи на разрушителните процеси в разпадащото се общество и да съживява фундаменталното чувство за съществуването на едно здраво и силно общество – чувството за общност.

Без чувство за общност няма любов към своята националност. То утвърждава солидарността като функция на живота. Без него всяка политика е обречена на провал, защото усложнения идентификационен проблем пречи на решаването на множество принципни постановки, свързани с динамичния и отворен характер на съвременния свят. На това се дължи масовата несигурност за настоящето и бъдещето. Всички желаят сигурност, но не всички отчитат историческата истина, че всяка страна и регион могат да бъдат сигурно място за живеене само когато прилежащите им народи градят своите взаимоотношения на принципа на коректната взаимност, тоест стъпвайки на своята национална самоличност.

Свързаният с „отворения“ характер на съвременния свят надисторически подход кара народите да градят етичен мост между дължимото и реално поведение. И тъй като етиката не може да пренебрегне утвърдените с времето правила и норми на поведение, свидетели сме как светът изпадна в обща криза на идентичност. Очакваше се нейното преодоляване да се постигне чрез единен подход на възприемане на ценностите на прогреса, демокрацията и пазара. На практика се получи обаче нещо различно – нациите и народите отговориха на кризата по най-традиционния начин: опирайки се на своя език, история, обичаи, институции, религия и други проверени от времето национално образувачи маркери [2]. Затова вместо да се преодолее, кризата все по-често прерасна в конфликти и войни. От световните „центрове на сила“ не се отчете фактът, че политиката, която градят държавно и политически организирани общности, обслужва както интересите им, така контактува и с тяхната идентичност. Все повече хора и социални групи приемат глобализацията освен като възможност за ускорение на развитието и сътрудничеството, но и като реална заплаха за националната си същност. Те отстояват все по-настоятелно националната си идентичност като контрапункт на унификацията. Нещо повече, тя утвърждава приоритетното си място в колективните системи за сигурност, защото ако ликовидираме принципите на националния суверенитет, има опасност сред човечеството да се възцарят законите на „джунглата“, тоест силата в различните ѝ проявления да властва над правото и

¹ Тук по-подробно могат да се съпоставят оценките в тази насока на З. Стоянов, на Т. Панов, на И. Хаджийски, на Н. Генчев, М. Семов и др.

морала. След кратък период на илюзорни надежди, че народите „братски ще се прегърнат“ и водени от хуманитарни подбуди ще решат общочовешките проблеми, днес националната идентификация, макар и трудно, но последователно, определя посоката на развитие на човека, а оттам и на човечеството.

Народите се убедиха, че глобална цивилизация няма. Има глобализационен процес, който засяга най-вече икономиката, телекомуникациите, финансите, световната търговия, транспортните мрежи и много други сфери. На концепцията за унифициране на народите (космополитизма) противостои мощно съпротивително движение против опитите за обезличаване, асимилиране и изобщието претопяване на по-малките и по-слабо развитите народи. Затова по необходимост днес народите търсят по-настоятелно своята идентичност. Последната се разглежда като:

Първо. Духовно-нравствена нагласа (ценност), която вдъхновява, импулсира и обединява хората по „кръв“, „земя“ и „споделяни“ ценности.

Второ. Насочен процес, който, променяйки същностно обществените отношения, задава крайните ориентири на протичащата трансформация.

Трето. Обществено-икономическа конкретност в качеството на собственост, власт, култура и прочее.

Опирайки се на своята идентичност (същност), народите правят избор от множество възможности за развитие. Доколкото от избора зависи тяхното бъдеще, той трябва да бъде компетентен и отговорен. Динамизиращото се време изисква промяна в принципите, позициите и възгледите, с които индивидите и народите променят света. За да не се превърне той в свят на мутанти, всеки индивид е длъжен да влага в житейската си философия: разумен смисъл; нравствени ценности и обществени идеали – за да преодолее засилващите се отчуждения и ксенофобии; сепарирането и конфронтацията. Нравствените (морални) регулатори се стремят да противодействат на налагащата се материализация и комерсиализация на времето и да предпазят човека от прекаленото му атомизиране и превръщането му в индивид без минало, без памет, без родови връзки и без родина.

Проблемите на националната идентичност имат не само фундаментална теоретична роля за съществуването и развитието на човечеството. Те заемат решаващо място в практическата дейност на народите в областта на сигурността и отбраната. Още древните китайски мислители сочат, че една война първо се спечели в съзнанието на хората, а после по бойните полета. Концепцията на Сун Дзъ за „постигането на победа над противника, без да се сражаваш с него“ [3] е в основата

на сегашните войни от шесто и седмо поколение – т.нар. „информационно-мрежови войни“. Фронтът на тези войни минава през менталното пространство на обществото, в което вече е осъществена замяната на фундаменталните ценности на „нацията – жертва“ с психологическите постановки, модели и митове на „нацията – агресор“. В съзнанието на първата се имплантират „ментални вируси“. Цели се преориентация или ерозия (ликвидиране) на традиционните ценности на нацията – жертва, така че евентуалната информационна атака да се възприеме от съответното общество като отговаряща на стремежа му за прогрес. Провокира се мащабна системна криза и страната се тласка към състояние на „управляван хаос“, което прави нейния политически режим уязвим за въздействия отвън.

Информацията днес е основно тактическо оръжие за ерозията на „ума и сърцето“ на противниковия народ. Провокират се негативни нагласи и реакции. В арсенала на информационните войни се използват често „информационни бомби“ и „информационни мини“. Целта на информационно-мрежовата война е същата като при класическата война – присвояването на стратегически важни ресурси на съответната страна от геополитическия агресор. Разликата между двата типа войни се състои в това, че докато резултатите от „горещите“ войни могат да бъдат оспорени и преразгледани след определен период от време (пример за което са Първата и Втората световни войни), резултатите от информационно-мрежовата война не подлежат на преразглеждане, поне докато агресорът не изгуби позициите си на манипулатор на чуждото обществено съзнание.

Ефектът от воденето на информационно-мрежови войни е по-пагубен от ефекта на използване на оръжия за масово поразяване (пето поколение войни). Духовният погром е най-страшния. Загуби ли кураж и вяра в историческата си мисия, всеки народ е обречен. Той е загубил всичко.

Доколкото във войната участва целият народ, дотолкова в новите „хибридни войни“ се отдава първостепенно значение на вътрешното състояние в дадената държава и преди всичко на вътрешнополитическото сцепление. Без да се подценява значението на „твърдата сила“ по целия аспект на нейното наличие, използване и защита, акцентът днес се поставя върху човешкия фактор – обучение и квалификация на кадрите – професионално свързани със сигурността, и главно върху мирогледно-психологическите характеристики на народа.

Затова като народ повече от всякога сме длъжни да търсим гаранции за вътрешната си и външна сигурност в силата на националния дух. И тук се сблъскваме с обезпокоителен факт, че значителна част от нашите сънародници, и най-вече

младото поколение, се срамува да се идентифицира (самоопределя) като българи. Необходимо е задълбочено изследване за да се разкрие от какво са недоволни и като какви искат да се самоопределят в глобализирания свят. Да се отговори на все по-често задавания въпрос, дали е прекършен българският дух. Да констатираме причините, поради които толкова лесно се самоопределяме като „граждани на света“, при условие, че целият свят се залива от вълни на национализъм и дори на шовинизъм. Да сме наясно как във века на парите трябва да се отнасяме към духовното. Да сме в състояние да разграничим „лустрото“ от съдържанието, за да може българинът да защити българското.

Иска или не, България вече участва в информационната война и понася удари върху историята, икономиката, природните и човешките си ресурси. За да се преодолеят разрушителните им последици, са необходими нараснали дози патриотизъм. Конституционен дълг на гражданите е да се грижат за независимостта, териториалната цялост и просперитета на своята държава. Принадлежността към европейското семейство допълнително поставя на дневен ред наболелия проблем за българския нихилизъм и българския патриотизъм. Не бива да се забравя най-важния урок на човешката история: че народ, който не обича държавата си, не заслужава да я има.

В публичното пространство все повече се срещат оценки за предизвестената историческа смърт на българската нация и държава. За доказателство се посочва демографската катастрофа, икономическите неуспехи, голямата емиграция, ниското жизнено равнище и пр. Всичко това действително прави нашата страна не много добро място за живеене. Това снижава националната ѝ мощ и сигурност, но съвсем не означава историческа смърт. Само ако умре българският дух, няма да има и България. Тя е оцелявала въпреки превратностите на историята – не толкова със силата на меча, а с писмеността, със словото, с духовността. Затова повече от всякога имаме нужда от ценности и примери, които да ни зареждат с вяра и енергия. Като всеки народ българите имаме много положителни и отрицателни качества. Крайно време е да престанем да се самоотричаме и да повярваме в положителните си качества и възможности за историческо творчество. Необходимо е да преодолеем изчислителното си мислене и навика да осчетоводяваме ценностите. Идентичност, изграждаща се върху такава философия за живота, е обречена да се люшка от хипергордост към мегасрам и обратно.

В разнообразието от характерологични черти, които формират „историческия му образ“, най-деструктивни са непостоянството в характера и бягството от отговорност. Непредвидимостта в по-

ведението на нашенеца е следствие на дилемата кое ще надделее – дали упорството и находчивостта, които са гарантирали оцеляването му в честите превратности по историческия му път, или ще се отдаде на традиционното си „хленчене“ и априорно недоволство, за да маркира само изпепелено присъствие (следи). Често се подхожда повърхностно към машабните проблеми и задачи, пред които сме изправени като нация и държава. Лекомислено се изоставят традиции в полза на пропагандирането на измислени светове. Водят се нескончаеми спорове за всичко и с всеки. Зачеркват се безотговорно патриотични подбуди с мотива, че не съответстват на духа на времето и на направения „цивилизационен избор“.

Като краен индивидуалист, българинът винаги има „свое“ тълкуване на нещата и затова всичко, поставено пред него като обществена цел и задача, е относително. Оттам той е зареден с недоверие и песимизъм към обществените дела. Неадекватната изява на националната ни психическа индивидуалност е една лишена от достойнство и себепознаване самооценка; едно осъдително равнодушно отношение към нещата, които определят съдбата ни.

Тези и други негативни особености в характера му дават своите негативни резултати в прехода към пазарна икономика и гражданско общество. Нараства озлоблението. Липсва стратегическо мислене. Всеки поотделно и всички заедно като народ се обричаме на деструктивизъм. Това е най-прекият път за разрушаването на държавата. В нещата, които правим, влагаме повече емоция, отколкото разум. Непрекъснато се „ровичкаме“ в недостатъците на „другите“, но не за да се обединим с тях и да си сътрудничим, а за докажем невъзможността за взаимност. Задействана бе старата система на българина да се спасява поединично. Съчетано с традицията българинът бързо да прегаря в своите надежди и максималистични очаквания, можем да обясним пораженческите настроения и дълбокия песимизъм, обзели големите слоеве от населението.

Големият наш поет Атанас Далчев с болка констатира, че „най-голямата слабост на българския народ, от което може и да загине, е националният нихилизъм и второто, че това се счита у нас за добродетел“. И днес опитите за културен и духовен погром над българина се пропагандират за модернизъм и приобщаване към напредналите народи: латиницата заменя с повод и без повод кирилицата; болниците се трансформираха в търговски дружества; реформата в образованието и културата се свежда до закриване и затриване на училища, музеи и театри; под лозунга за ефективност, за научни изследвания почти не се дават пари. Народът ни остарява. Доброволно даваме кръвен данък с масовата емиграция. Отричането

от българското става под предлог за критично мислене. Като основен метод се използва избирателното сравняване на нашите социално-икономически и духовни постижения с тези на най-развитите държави. Цели се унищожаването на националното самочувствие и патриотизма. Националнихилистите винаги са били активни, но днес поднасят идеите си в наукообразна форма. Нихилизмът е издигнат в ранг на национална философия. Той е причина за ширещите се гражданска пасивност и управленско своеволие.

Изключително вредна практика е да се вини държавата за неблагоприятията на българина. Тази постановка е свързана с нежеланието на повечето от нас да поемат отговорност за съдбата си и да търсят виновник за неблагоприятията извън себе си. И тъй като нямаме смелостта да наричаме нещата с истинските им имена, тотално се крием зад държавата. Държавата не може да бъде сама за себе си нито добра, нито лоша. Тя е обществен договор за съжителство на определена територия на даден народ (в случая българския). Ако ние съставим перфектен обществен договор като организация, дух, култура, съюз, система и т.н., и подчиним частно-егоистичните си интереси на общите правила, норми, закони, традиции, обичаи, символи и т.н. – ще имаме перфектна държава.

Нашият народ има и доказани положителни качества, на които можем да се опрема, за да преодолеем слабостите в своето развитие. Като любопитен народ сме ученолюбиви и готови за среща с новото и прогреса. Възприемчиви сме към новото и при определени условия – трудолюбиви. Много сме търпеливи, но и твърдоглави. Макар да не сме достатъчно обществено активни, вътрешното ни съпротивление на това, което не харесваме, няма равно на себе си. Затова българинът е силен в търпението и в толерантността, но недостатъчно последователен в отстояване на се-

бе си. Оттук обществото ни се нуждае от „лечение“ на високите нива на алчност, завист, ненавист, лицемерие, безотговорност и агресивна посредственост. Съпротивителните сили на народа, които са го съхранили през трудните изпитания са залог, че това лечение може да бъде успешно, стига да се намери подходящия лечител (лидер) и подходящата доза стимули и личен пример. Най-силното качество на нашия народ е способността му да оцелява. Макар и краен в очакванията си, той никога не прекрочва границата на безразсъдното. Затова можем да видим, че макар и със закъснение, нараства недоволството срещу политическите и глобални механизми на обезличаване на човека. Все повече българи осъзнават, че животът е в техните ръце; че притежават креативен потенциал, но им липсва постоянство; че престъпленията ще има, докато има чувство за безнаказаност; че нихилизмът ще бъде естествено състояние на духа, докато сами не си повярваме и пасивно изчакаме някой да ни „оправи“; че визия за бъдещето ще липсва, докато дребните хитрувания не престанат да са стил на мислене.

Съхранявайки своята национална идентичност, днешните българи биха могли да обърнат тежката си съдба в геополитическо преимущество. Народът ни е показвал чудеса от храброст, себеотрицание и умения за напредък. Моралният дух на войската ни, когато е воювала за собствената си родина, е доказано висок. Познаването на народопсихологията е основно средство за откриване и мобилизиране на народните резерви.

Литература

1. Бауман З. Глобализацията. Издателство „Труд“, С., 2013.
2. Проданов, В. Насилието в модерната епоха. Изд. „З. Стоянов“, С., 2012.
3. Сун Дзъ. Изкуството на войната. Изд. „Фама“, С., 2010.

УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА “СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

Адрес: 1043 София, бул. Цар Освободител № 15
Тел.: (+359 2) 846 75 84
E-mail: lsu@libsu.uni-sofia.bg
Уеб: <http://www.libsu.uni-sofia.bg>

Университетската библиотека “Св. Климент Охридски” е първата университетска и най-голямата научна библиотека в България. Тя предлага услуги, съчетава технологии, които изграждат облика ѝ на съвременен библиотечно-информационен, културен и образователен център. На своите потребители тя предоставя продукти и библиотечно-библиографски и информационни услуги:

- търсене в електронния каталог на Университетската библиотека, съдържащ над 975 000 библиографски записа на адрес: <http://aleph.libsu.uni-sofia.bg:8991>
- интегрирано търсене в Националния академичен своден каталог, съдържащ над 2 250 000 библиографски записа на адрес: <http://primo3.nalis.bg>
- ползване на пълнотекстови дигитализирани библиотечни материали на адрес: <http://digitool.nalis.bg:8881/R>
- достъп до водещи научни пълнотекстови и реферативни бази данни – Science Direct, Scopus, ISI web of Knowledge, EBSCO, Emerald, Klower Law и др.
- изготвяне на писмени и устни библиографски и фактографски справки;
- автоматизирано търсене на информация по зададени теми;
- консултация за работа с електронни библиотечни каталози на световни научни библиотеки;
- услуги за хора в неравностойно положение;
- доставка на документи по електронен път (Document Delivery Service);
- междубиблиотечно и международно междубиблиотечно заемане;
- копиране и дигитализиране на документи.

Рубриката „Трибуна на младите“ се осъществява с финансовата подкрепа на фондация „Еврика“

ИЗТЪНЯВАНЕ НА ОЗОНИЕВИЯ СЛОЙ И ПОСЛЕДИЦИТЕ ЗА ЧОВЕШКОТО ЗДРАВЕ*

Озоновият слой – какво и къде

Озоновият слой е област в долната част на стратосферата, намираща се на височина 15-30 километра от земната повърхност. Открит е през 1913 г. от френските физици Шарл Фабри и Анри Бюсон, а от 1928 до 1958 г. е наблюдаван подробно от Гордън Добсън, британски метеоролог. Озоновият слой (Фигура 1) се отличава със значително по-голяма концентрация на озон (O_3), отколкото в цялата атмосфера, но далеч не е съставен само от озон (Таблица 1).

Фигура 1. Атмосферни слоеве в най-ниската част на земната атмосфера.

Таблица 1. Концентрацията на озона в атмосферата

Концентрация на озона:	
В стратосферата	0,001%
В цялата атмосфера	0,00003%
	(33,3 пъти по-малко)

Озоновият слой и ултравиолетовата слънчева радиация

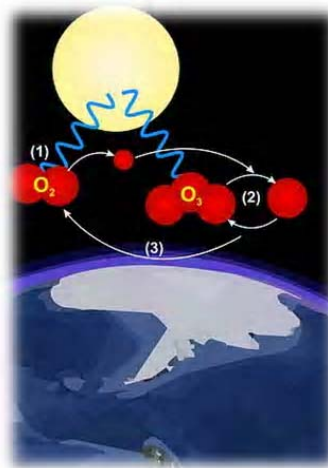
Още от часовете по предмета „Човекът и природата“ сме научили, че озоновият слой поглъща вредната за живота на Земята ултравиолетова (УВ) слънчева радиация и така ни предпазва от редица вредни въздействия за живота на Земята. Инте-

Валентин Петров Помаков –

ученик от 10 клас,
ЧПГ „Ведна“ – гр. София

ресен факт е, че не цялата УВ радиация има силно отрицателно влияние, както и че не цялата УВ радиация се поглъща от озоновия слой. Всъщност той пропуска или поглъща УВ лъчи в зависимост от дължината на вълната им. Тези с много малка дължина на вълната (от 10 до 100 nm - нанометра¹) се поглъщат от азота в по-високите слоеве на атмосферата и изобщо не достигат до озоновия слой. Лъчите, които имат досег с озона, се разделят на 3 типа:

- **Tun C** (100–280 nm) се поглъщат изцяло от озона. Биха били изключително вредни, ако достигаха до Земята.
- **Tun B** (280–320 nm) се поглъщат от озона, но ако слойт е изтънен, може да преминат през него. Влияят отрицателно на човека, на другите живи организми и на растенията.
- **Tun A** (315–400 nm) се пропуска почти изцяло от озона и достигат земната повърхност. Потенциален причинител са на генетични щети. Друго тяхно вредно влияние върху човешкото здраве не е установено.

тентенциален причинител са на генетични щети. Друго тяхно вредно влияние върху човешкото здраве не е установено.

Фигура 2. Озонокислороден цикъл

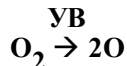
* Текстът на статията се базира на отличена презентация на II Междуучилищна конференция на езиковите гимназии в София (9.05.2015 г.). Научен ръководител: Ирина Костадинова – учител по биология и здравно образование в ЧПГ „Ведна“, гр. София.

¹ Прието е ултравиолетовите компоненти на слънчевата радиация да се представят с дължини на вълните λ , измервани в единици nm – нанометри. Един нанометър е равен на една милиардна част от метъра ($1 \text{ nm} = 10^{-9} \text{ m}$) или на една хилядна част от микрометъра. Използва се за измерване на разстояния в нанотехнологиите; на кристалните решетки на веществата и в много други области, за характеризирани размерите на обекти с много малки размери.

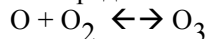
Как се образува озонът в стратосферата?

Образуването на озоновия слой протича чрез повтаряща се серия от химични реакции, наречена **озонокислороден цикъл** (Фигура 2).

В цялата атмосфера, в т.ч. и в стратосферата, има добре познатите всекиму двуатомни молекули кислород. Когато бъдат облъчени от ултравиолетово лъчение, а това се случва постоянно, те добиват енергия, достатъчна за разкъсването на ковалентната им връзка. Така се получава атомен кислород.

Някои кислородни атоми се съединяват с още неразпаднали се кислородни молекули O_2 и се образува озон (O_3). Той обаче е много нестабилен и когато „погълне“ ултравиолетова радиация, неговата молекула се разпада на кислород O_2 и атомен кислород, който пак ще се съедини с някоя друга молекула кислород.

Така кръгът на озон-кислородния цикъл се затваря – повтаря се непрекъснато.

От процеса може да се направи изводът, че по природа между образуваните се и разпаднали се озон съществува относителен баланс. Това равновесие бива нарушено от редица вещества, които реагират с озона и по този начин го карат да се разпада. Така „везната“ се накланя повече към количеството разпаднал се озон, отколкото към образуваните се. Именно този дисбаланс представлява изтъняването на озоновия слой.

Фактори за изтъняване на озоновия слой

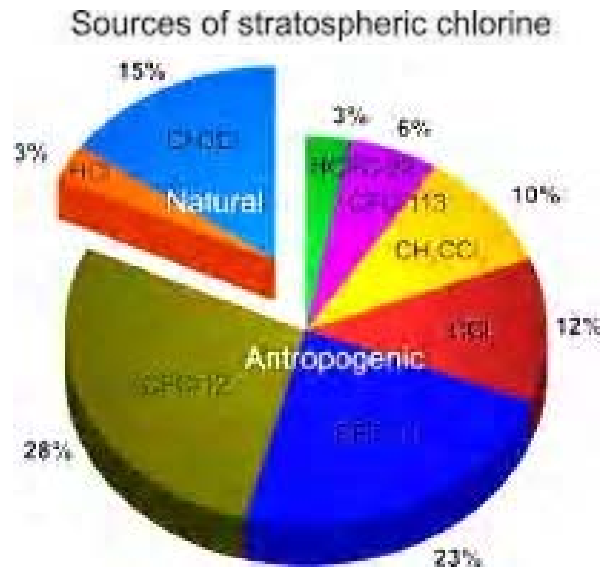
Част от факторите, които допринасят за изтъняването, са абиотични – протичат естествено в природата. В океана има известно количество HCl , което се отделя във въздуха при гръмотевични бури. Съдържащите хлор (и като цяло халогени) съединения са фатални за озоновия слой.

- От океана, от растения и гъби, от горене на органична материя стават емисии на хлоро- и бромометан.
- При изригването на вулкани се отделят аерозоли (сулфати), които причиняват разпад на озона.

Оказва се обаче, че човешката дейност има все по-голямо влияние върху рушенето на озоновия слой в сравнение с природата. Кръговата диаграма, показваща хлорсъдържащите вещества, фактори за изтъняването на слоя, и техния произход, потвърждава, че преобладават веществата от антропогенен характер с общо 82% (Фигура 3).

В действителност в човешкото производство и в техниката се използват множество вещества, които причиняват разпад на озона. Освен хлорсъдържащите, преобладаващи са още бром- и азотсъдържащите:

- **Фреоните** (органични съединения, съдържащи хлор и флуор) се съдържат в парфюми, охладители при климатиците и хладилниците, пенливи субстанции, почистващи препарати и др.

Фигура 3. Диаграма на хлорсъдържащите вещества.

Заб. На английски език CFC не е химична формула, а съкращение за фреоните, описани долу по-подробно. Така например CFC-11 е фреон 11 – CFCl_3 , за който ще стане дума в проекта (бел. авт.).

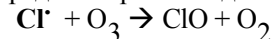
дители при климатиците и хладилниците, пенливи субстанции, почистващи препарати и др.

- **Халоните** (органични съединения, съдържащи бром и флуор) се срещат в охладителни системи, пожарогасители и др.
- **Диазотният оксид** (N_2O) намира приложение в мотори, хранителни добавки, медицината и др.

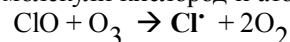
Тези вещества достигат до стратосферата, пренасяни от вятъра, независимо от тежестта си. Под влиянието на ултравиолетовите лъчи те разкъсват връзката си, при което се отделят унищожителните за озона частици NO^* , Cl^* и Br^* . Те имат един необразуващ двойка електрон, което ги прави изключително реактивоспособни. Да вземем за пример фреона CFCl_3 :

След като съединението се е разпаднало, образуваните се атомен хлор реагира с озона – получава се кислород и хлорен оксид:

За съжаление, процесът не спира дотук. Хлорният оксид също реагира с озона, при което се получават две молекули кислород и атомен хлор:

Сега този атомен хлор отново ще реагира с озона. Кръгът на т.нар. **каталитичен цикъл** се затваря. По този непрекъснат процес само **един** хлорен атом може да разруши до **100 000** молекули озон, докато не се изчерпи и не бъде премахнат от цикъла.

Озоновата дупка – сезонно явление на студените места

На места с много изтънял озонов слой се гово-

ри за озонова дупка. Някои хора използват озоновата дупка като синоним на изтъняването, което е фактическа грешка – трябва да се прави разлика между явленията:

Таблица 2. Загуба на озон

Загуба на озон	Изтъняване	Дупка
	В момента средно ок. 20%	Над Антарктида – 65%
		Над Арктика – 50%
Над Тибет		

Интересен факт е, че озоновата дупка е временна – трае само през по-топлите месеци на места с много ниски температури, както се вижда от Таблица 2. Например, в Антарктида през цялата зима е много студено (ок. -80°), няма светлина. Достигналите дотам фреони и халони поради много ниските температури се съгъстват в облаци, наречени резервоари. Когато дойдат топлите сезони, когато е ден през цялото време, облаци резервоари се разпадат. Така освен от обичайните емисии на фреони и халони озонът бива „атакуван“ и от съхраняваните такива през цялата зимата. Затова озоновата дупка се образува през топлите сезони над полюсите и студения Тибет.

И какво от това, че е изтънял озоновият слой?

Вече много години се провеждат експерименти и проучвания, които да проверят влиянието на увеличеното ултравиолетово лъчение тип В върху живота на Земята. Установено е, че при хората това влияние се дължи на поглъщането на слънчевите лъчи от хромофорите – части от молекулата, отговорни за нейното оцветяване. В човешкото тяло хромофори имат пигментите, намиращи се предимно в клетките на кожата и очите. Абсорбцията на ултравиолетови лъчи от тези хромофори може да доведе до биологичен ефект върху организма по следната схема:

Поглъщане на ултравиолетова светлина → Биохимична промяна → Смърт/промяна на клетката → Реакция на организма

Досега е установено, че увеличената ултравиолетова радиация тип В на Земята е довела до следните последици за човешкото здраве:

- Случаите на рак на кожата (особено базалиома и епителиома) се увеличават, тъй като азотните бази на ДНК образуват димери при облъчване с ултравиолетова лъчи. Като резултат възникват грешки при предаването на наследствената информация при деленето на клетките. Проучвания са установили, че 10-процентово изтъняване на слоя води до 26-процентово увеличаване на случаите на рак на кожата.
- Иммунната система на човека отслабва, което допринася за развиването не само на рак на кожата, но и на всяко друго заболяване, което не е пряко свързано с изтъняването на озоновия слой.
- Случаите на катаракта се увеличават – потъм-

няване на очната леща, най-често водещо до слепота. Лекува се само с операция, като се премахва очната леща и се слага изкуствена. Изкуствените очни лещи често се изработват с материали, поглъщащи ултравиолетовите лъчения, за да може тези лъчи да не засегнат и ретината на окото.

- Образува се озон и в тропосферата – най-близкият до Земята атмосферен слой, като резултат на химични реакции между газовете, отделяни от индустрията, от двигателите с вътрешно горене и др. Това може да стане и когато озоновият слой не поглъща ултравиолетовите лъчи, те достигат до тропосферата и задействат озонкислороден процес там. При вдишване озонът е токсичен за човека.
- Кожата на човека произвежда повече витамин D, което е вероятно единственият положителен резултат от изтъняването на озоновия щит. При останалите организми:
- ДНК на много животни, особено на китовите, се уврежда от ултравиолетови лъчения, което причинява изгаряния по кожата им.
- Нарушава се работата на чувствителните към ултравиолетови лъчения цианобактерии в корените на растенията, които улавят азотни соли от почвата. Особено изразен е този отрицателен резултат при ориза.
- Нарушава се репродуктивният цикъл на някои животни, както и на фитопланктона, а той е първият продуцент в хранителната верига – следователно по ефекта на доминото намалява и броят на консументите, които се хранят с него. Очевидно е, че трябва да се вземат мерки за ограничаване на антропогенния фактор за изтъняване на озоновия слой.

Някой взема ли мерки, за да се ограничи изтъняването?

През 1978 г. САЩ, Канада и Норвегия забраняват употребата на аерозолни спрейове (напр. спрей дезодоранти). През 1987 г. е подписан Монреалският протокол, който ограничава употребата на фреони в производството. България е член на този съюз от 1991 г., а днес всички страни на света са подписали съглашението.

Вследствие на тези взети мерки изтъняването на озоновия слой е намаляло. През 2003 г. Американският геофизичен съюз потвърждава това, пращайки сателити да проверят състоянието на слоя. Смята се, че в момента слойът бавно се възстановява и че до средата на XXI век озоновият слой ще възвърне състоянието си от 1980 г. Това обаче не означава, че няма какво още да се направи – освен фреони, чиято употреба силно се ограничава (но не е напълно спряна в много страни), има и други вещества, които причиняват изтъняване на слоя.

Следователно е добре да се ползват неспръскащи дезодоранти. В производството на охладителни системи е желателно да се използват замести-

тели на фреоните и халоните, каквато вече е политиката в повечето страни в света. За да може хората да иницират тези промени, те първо трябва да са информирани за проблема с изтъняването на озоновия слой.

Обобщение

Атмосферният въздух съдържа редица газове с много малка концентрация. Най-съществени от тях са водната пара, въглеродният диоксид и озонът. Те имат важно значение за физическото състояние на атмосферата и главно за температурния режим на системата твърда Земя – атмосфера, защото силно поглъщат отделни части от радиацията, разпространяваща се в газовата обвивка на планетата.

Озон има в цялата атмосфера, но той не е разсеян еднакво навсякъде. При естествени условия приземната му концентрация е много малка („следя”) и само при фотохимичен („летен”) смог значително нараства, което има токсичен ефект върху организмите и растенията.

Основното количество O_3 (около 90%) е концентрирано в тесен слой между 10-15 и 50 km с максимум между височини 19 и 23 km, наричан **озоносфера**. Той обвива цялата планета и съдържа така наречения „стратосферен озон”. Останалото количество (около 10%) се съдържа в ниската атмосфера (от земната повърхност до 10-15 km), поради което се нарича „тропосферен озон”. Общата концентрация на O_3 е много малка, като на всеки десет милиона молекули въздух само три са на озона. Ако целият озон в атмосферата мислено се свие при стандартните температура $T=288^{\circ}K$ ($15^{\circ}C$) и налягане 1013 hPa, т.е. на морско ниво, около земното кълбо би се получил слой с дебелина само 3 mm (около 2 mm над екваториалните райони и 3-3,5 mm, рядко до 4,5 mm над високите ширини). Ако същата процедура проведем със сух въздух, дебелината на въздушния слой би била около 8 km.

Тази на пръв поглед нищожна компонента на атмосферата играе жизнено важната роля на радиационен щит за живота на планетата, защото изцяло поглъща биологично активната ултравиолетова слънчева радиация с дължина на вълната λ между 280 и 320 nm, означаваща като UV-B. Това прави възможно протичането на всички биологични процеси на Земята. Животът на планетата едва ли би съществувал в сегашния си вид, ако не беше озоносферата. Озонът има голямо значение и за топлинното състояние на атмосферата. Той поглъща на височини 40–55 km по-голямата част от ултра-

виолетовата слънчева радиация, която е около 1,5% от сумарната слънчева енергия. Затова на тези височини се наблюдават температури от порядъка на приземните, а в озоносферата температурата расте с височината.

Озонът е резултат от *фотодисоциация* на кислородната молекула O_2 от слънчева радиация с $\lambda < 240$ nm и присъединяване на кислороден атом O към молекула кислород O_2 , т.е. резултат е на химично превръщане вследствие поглъщане на късовълнова слънчева радиация, чиято енергия е в състояние да разкъса връзката между атомите в молекулата. Ако *дисоциацията* бе единствения процес, то с течение на времето би станало пълно превръщане на молекулярния кислород в атомен. Това се препятства от *рекомбинация* на атомите кислород в молекули. Макар че слънчевата радиация създава непрекъснато нов озон, неговите молекули се разрушават постоянно от естествени съставки, съдържащи кислород, азот, водород и особено хлор и/или бром. Такива вещества са съществували в атмосферата далеч преди човечеството да започне да замърсява въздуха. Азотни съединения навлизат в атмосферата от почвата и океаните, водород – главно от водната пара във въздуха, а хлор – от океаните във вид на метилхлорид и метилбромид. В последните години хората започнаха да нарушават деликатния природен баланс между продукцията и разрушаването на озона. Изхвърлянето във въздуха на допълнителни количества хлорни и бромни съединения (особено т.нар. хлорфлуорвъглероди – CFCs) ускорява разрушаването на озоносферата. Обратният процес се наблюдава в ниската част на атмосферата (до 10–12 km), наричан тропосфера. Тук, главно в резултат на процесите на горене, локалната концентрация на O_3 в умерените ширини на Северното полукълбо се е удвоила в последните 100 години. Нарастването на *тропосферния озон* обаче не може да компенсира изтощаването му в по-високия слой – стратосферата, където е озоносферата. Това може да доведе до промени в радиационния баланс на системата твърда Земя – атмосфера, както и до драстични биологични въздействия. Затова бе подписана Конвенция за защита на озоновия слой (Виена, 1985). Вече има индикации, че поради взетите мерки за намаляване емисиите на озоноразрушаващи вещества в международен мащаб е започнала тенденция за постепенно намаляване размерите на *озоновите дупки* над полярните области. **Озонови дупки** са обширни части от озоносферата, където концентрацията на озон² значително е намаляла.

² Най-често се измерва така наречения *тотален* (или *общ*) *озон*, т.е. общото количество озон във вертикален стълб въздух със сечение 1cm^2 и височина от земната повърхност до горната граница на атмосферата. Ясно е, че общият озон включва количеството на този газ както в стратосферата, така и в цялата тропосфера. Най-използваната единица за измерване на общия озон се нарича *милиатмосферен сантиметър* (*matm.cm* или *mcm*), известна още като *Добсън-единица* (*DU*). Тъй като озонът, приведен към стандартни приземни условия ($15^{\circ}C$ и 1013 hPa) би образувал самостоятелна атмосфера с дебелина около 3 mm, т.е. 300 mcm, то средната концентрация на тоталния озон в атмосферата се определя на около 300 DU. Понятието *озонова дупка* не трябва да се разбира в буквалния смисъл на думата „дупка” в озоновия слой (т.е. отсъствие на озон). То значи район, общият озон над който е силно намалял (напр. под 220 DU).

Някой знае ли за озоновия слой и последиците от изтъняването му?

За да провера доколко българското общество е информирано по темата, проведем проучване чрез писмена анкета и чрез интервю на хора на обществено място. Анкетирани бяха учителите и учениците на ЧПП „Веда”, а също и мои приятели и познати. Интервютата на обществено място пък бяха заснети и откъси от тях – събрани във видео репортаж (показан в презентационната част на конференцията – бел. ред.)

Общият брой на изследваните хора (чрез анкета и чрез интервю) е 50. Въпросите, които им бяха зададени, са:

1. Какво е озонът? Какво знаете за озоновия слой?
2. Каква роля играе озоновият слой за живота на Земята?
3. Кой фактори причиняват изтъняването на озоновия слой?
4. До какви последици води изтъняването на озоновия слой (напр. за човешкото здраве, за живота на Земята изобщо)?
5. Кой е Международният ден за защита на озоновия слой, обявен от ООН?

След запитването стана ясен статистическият брой хора, които:

- *Знаят какво представлява озонът:* **30/50 (60%)**
- *Знаят за защитната функция на озоновия слой:* **41/50 (82%)**
- *Назовават фреоните или тяхно практическо приложение като фактор за изтъняването на озоновия слой:* **31/50 (62%)**
- *Назовават друг(и) фактор(и) за изтъняването на озоновия слой:* **23/50 (46%)**
- *Назовават парниковия ефект като фактор или последица от изтъняването на озоновия слой:* **30/50 (60%)**
- *Назовават ракови заболявания като последица от изтъняването на слоя:* **27/50 (54%)**
- *Назовават други последици от изтъняването:* **10/50 (20%)**
- *Не назовават правилни последици от изтъняването:* **18/50 (36%)**
- *Знаят за Международния ден за защита на озоновия слой, обявен от ООН:* **7/50 (14%)**

Изводи от проучването

Повечето запитани са запознати със същността на озона в стратосферата и неговата функция. Фреонът е познат на немного повече от половината от запитаните, което е малък процент на информираност за главния фактор за изтъняването. Макар че близо половината от анкетираните назовават други фактори за изтъняването освен фреона, халонът, който също има много отрицателно влияние

върху озоновия слой, е споменат само веднъж. Като цяло реалните последици от изтъняването са познати на малко хора.

Най-голямо впечатление прави фактът, че много хора асоциират изтъняването на озоновия слой с парниковия ефект. Някои от тях изобщо не различават двете явления, а други правят връзка между глобалното затопляне и увеличеното ултравиолетово лъчение. Причината за това грешно убеждение е незнанието, че всъщност инфрачервените лъчи имат топлинен ефект, а не ултравиолетовите.

Следователно трябва да се повиши информираността по проблема за изтъняването на озоновия слой, за да може хората активно да стимулират и инициират промени в производството с цел слой да се възстанови по-бързо, а дотогава всеки може да се погрижи за здравето си. Ето няколко начина как:

1. Използване на слънцезащитен крем не само на плажа, на планината, а и ежедневно. Желателно е да се избере крем с минерални и/или химични филтри. Тяхната роля е да абсорбират или отразяват ултравиолетовите лъчи тип А и В, което не им позволяват на проникнат в дълбоките слоеве на дермата и да причинят щети.

2. Използване на слънчеви очила с ниска степен на пропускливост на ултравиолетови лъчи. Наличието на маркер „СЕ” означава удовлетворение на изискванията на европейските стандарти – а именно филтриране на слънчеви лъчи с дължина на вълната под 400 нанометра.

А добър начин, по който всеки един човек може да допринесе за информирането на обществото за актуалния проблем, е да празнува и популяризира немного известния **Международен ден за защита на озоновия слой – 16 септември**.

Литература

1. Андреев, В., В. Александров, Е. Бъчварова. Актуални рискови явления в атмосферата (Глобално затопляне; Изменение на климата; Изтощаване на стратосферния озон; Замърсяване на въздуха). Изд. Деметра, С., 2011.
2. Андреев, В. *Авиационна метеорология* (за авиационни специалисти). (Учебник за студенти към катедра „Въздушен транспорт”, ТУ - София). Изд. ЕТ “Актив Комерс”, С., 2001.
3. Кръстанов, Л., С. Панчев, В. Андреев. *Обща метеорология*. (Учебник за студенти на катедра „Метеорология и геофизика” към Физически факултет на СУ). Наука и изкуство, С., 1978.
4. Панчев, С. *Физика на атмосферата*. Изд. Народна просвета, 1988. Изд. БАН, 2003.
5. Сиракова, М., Д. Сираков, К. Дончев. *Метеорология за всеки*. 1989.
6. Интернет сайтове: yahoo.com; google.com; wikipedia.org; ucsusa.org; epa.gov; nationalgeographic.com; hcbi.nlm.nih.gov; columbia.edu.

МОЕТО БЪДЕЩЕ НА СПЕЦИАЛИСТ – МЕЧТИ, ПЛАНОВЕ, РЕАЛНОСТ

Станислав Хаджийски* – студент,
СУ „Св. Климент Охридски“

Казват, че за развитието на едно дете най-важен е родителският пример. Може би и аз самият съм доказателство за това твърдение – физик от семейство на физици. Интересът ми към тази наука се зароди още в ранни ученически години, разви се с времето и в крайна сметка ме подтикна да се запиша в паралелка с разширено изучаване на физика в Националната природо-математическа гимназия. Въпреки че там се срещнах с по-тъмната страна на науката – трудните сборници и непонятните задачи, желанието ми да уча не изчезна. С получените знания аз и съучениците ми се явявахме на националните олимпиади и състезания, печелейки отличия за нашето училище. Времето, прекарано в гимназията, събуди в мен още един интерес – към информационните технологии. С помощта на учителите ми, както и със собствени усилия, задълбочих познанията си и в тази сфера, като върхово постижение беше проектът „Астрономия“, разработен съвместно с един от настоящите ми колеги. За този проект и двамата бяхме отличени със званието Лауреат на Националната олимпиада по информационни технологии. Въпреки че от тогава неведнъж съм бил изправян пред избора да се впусна в компютърните науки за сметка на физиката, моето желание винаги е било да комбинирам интересите си. Затова и избрах да продължа обучението си във Физическия факултет.

След всичко казано, не е чудно, че понастоящем съм записан в магистърската програма „Микроелектроника и информационни технологии“. Макар програмата да е причислена към специалност „Инженерна физика“, в нея се обръща особено внимание на физичните процеси, обуславящи действието на компонентите от съвременната микро- и наноелектроника, разглеждат се и различни методи за характеризиране на повърхности и материали. Смятам, че познанията, които ще придобия в следващата година, ще са добра основа за продължаване на образованието ми в широк набор от сфери, например задълбочаване във физиката на полупроводниците, физика на материалите, наноелектрониката.

За моята специалност отговаря катедра „Физика на твърдото тяло“ и „Микроелектроника“ –

тази, в която защитих и бакалавърската си теза „Термична модификация на оптичните свойства на материали. Елипсометрично изследване“. Макар защитата да е останала в миналото, разработката далеч не е завършена и все още съм част от работещия по нея екип. Текущия напредък изложих от името на групата в рамките на Националната научна конференция по физика (10–12.10.2014, Пловдив). Възнамерявам да се възползвам от предвидения в магистърската ми програма стаж и да продължа работата си в този колектив.

Освен работата към катедрата, с още двама колеги сме се посветили и на друго занимание – искаме да демонстрираме, че физиката не е „онази скучна наука“ със „страшните формули“, а напротив, че с разбирането ѝ могат да се направят и обяснят истински фокуси. Вече сме изнесли няколко „Забавни демонстрации по физика“ и планираме както нови изяви, така и нови експерименти. Макар всяко представление да е изтощително, винаги оставаме доволни от любознателните погледи на малки и големи.

Смятам, че засега съм намерил най-подходящата среда за себе си и възнамерявам да продължа да се развивам във вече посочените насоки. Възможно е да продължа обучението си след магистър, макар и все още да не съм намерил подходяща за мен програма. Все още не смятам за напълно изпълнена мечтата си да комбинирам увлеченията си към физиката и информационните технологии, затова и продължавам да търся нови възможности. Не изключвам по-нататъшна специализация в чужбина – както казва един от моите преподаватели, науката няма националност, развива се международно. В това успех да се убежда и сам по време на краткия си работен престой в ЦЕРН. Евентуално излизане от страната би могло да ме свърже с нови хора, би спомогнало за създаване на ценни контакти, за натрупване на иначе трудно достижими знания, с които при завръщането си да съм полезен на работния си колектив.

* Носител на стипендията на фондация „Еврика“ за постижения в овладяването на знания в областта на физическите науки на името на акад. Георги Наджаков за уч. 2014/2015 г.

ДОЙЕНЪТ В ОБЛАСТТА НА СЪОБЩИТЕЛНАТА ТЕХНИКА ПРОФ. Д.Т.Н. ИНЖ. БОРИС ЙОВЧЕВ НА 90 ГОДИНИ

Проф. д.т.н. инж. Борис Енчев Йовчев, дългогодишен активен член на Научно-техническите съюзи в България (от 1949), на Съюза на учените в България (от 1960) и на редакционната колегия на списание „Наука“ (1991-2014) навърши 90 години. Роден е на 23 септември 1925 г. в гр. Силистра.

Проф. Йовчев завършва средното си образование пред 1944 г. в гр. Силистра. Получава полувисше специално образование в Държавното телеграфно-пощенско училище – София пред 1946 г. Завършва висшето си образование в Техническия университет – София през 1954 г. и става електротехник по далекосъобщителна техника. От 1967 до 1970 г. разработва и защитава дисертационен труд в Техническия университет – Дрезден, Германия, по специалност „Телекомуникации“ – ЕАТЦ, с втора специалност „Теория на линиите и кабелна техника“.

Проф. Йовчев е утвърден специалист в областта на съобщителната техника, радиоелектрониката и информационните технологии с голям брой научноизследователски проекти, с внедрени изделия, системи и стандарти. Награждаван е със златна значка „За принос в техническия прогрес“ (1978), орден „Червено знаме на труда“ (1981), медал „За заслуги към БНА“ (1981), златна значка на Федерацията на техническите съюзи в България (2014). Проф. Йовчев е „Заслужил деятел на техниката“ (1982), Почетен член на Съюза на учените в България (2002), Почетен член на Съюза по електроника, електротехника и съобщения към Федерацията на техническите съюзи в България (2007), Почетен преподавател на Висшето училище „Колеж по телекомуникации и пощи“ (2014).

Проф. Йовчев има 60-годишен трудов стаж. От 1954 до 1957 г. е преподавател в Полувисшия институт на съобщенията (ПИС) – София, където преподава по следните дисциплини: ТОСТ (Теоретични основи на слаботоковата електротехника); Високочестотни мултиплексни телефонни системи; ТПЛ (телеграфни и телефонни линии) и Кабели (теория и практика). Бил е ръководител на катедра. От 1957 до 1960 г. е научен сътрудник по далекосъобщителна техника в НИИС (Научноизследователския институт по съобщенията) – София. От 1960 до 1964 г. работи и специализира в Централната лаборатория за телекомуникация (ZLF-Zentral Labor für Fernmelde Technik) в Берлин. От 1964 до 1973 г. е ръководител на секция „Далекосъобщителна техника“ във Военно-научния институт към Министерството на отбраната.

Доц. д-р **Сеферин Мирчев**,
зам.-председател на секция
„Технически науки“ към СУБ

От 1973 до 1993 г. работи в ДСО–РЕСПРОМ (Радиоелектронна и съобщителна промишленост) при Министерството на електрониката и електротехниката (МЕЕ). Ръководител е на национални комплексни програми. Бил е: първи зам.-генерален директор на ДСО „РЕСПРОМ“; директор на Центъра за научноизследователска и развойна дейност (ЦНИРД); директор на Института по радиоелектроника (ИРЕ). От 1973 до 1980 г. е хоноруван преподавател в техническите университети във Варна и в София.

След пенсионирането си от 1987 до 1991 г. работи като конструктор и ръководител на проекти в Института по специална електроника (ИСЕ). От 1991 до 2010 г. работи във фирма „ELTA-R“ като научен секретар и ръководител на Център за професионално обучение и образование на фирмата.

Проф. Йовчев има над 100 броя публикации, поместени в научни сборници от научни конференции, учебник по високочестотна телефония, 6 броя изобретения и 10 броя рационализации, свързани с внедрени разработки и проекти, като: съоръжения за междуградско автоматично избиране; квазиелектронни и електронни телефонни централи; технически комплекс за общонационално оповестяване; полева интегрирана комуникационно-информационна система (ПИКИС). В своята професионална и научна дейност проф. Йовчев ползва 5 езика – немски, френски, руски, румънски и турски.

Проф. Йовчев е инициатор и постоянен член на Организационния комитет на ежегодната от 1993 г. Национална научна конференция с международно участие ТЕЛЕКОМ, провеждана до 2009 г. в Международния дом на учените „Фредерик Жолио-Кюри“ в комплекса „Св. св. Константин и Елена“, преместена от 2010 г. в Националния дом на науката и техниката в София, където на 15 и 16.10.2015 г. се проведе 23-та по ред конференция ТЕЛЕКОМ–2015.

Деветдесетата годишнина на проф. д.т.н. инж. Борис Йовчев е приятен повод да му пожелаем преди всичко здраве, да продължава активно своята експертна и научна дейност в областта на телекомуникациите, житейско дълголетие и още много радости от живота!

Честит 90-годишен юбилей, проф. Йовчев!

СБОГОМ, ДОЦ. МИРЧЕВА!

На 28 юли т.г. си отиде завинаги от нас членът на редакционната колегия на сп. „Наука“ (1991–2014), научният секретар на секция „Педагогика и психология“ към СУБ, доцент Виолета Мирчева, доктор по педагогика.

Доц. В. Мирчева дълги години беше научен секретар на Научноизследователския институт по образованието, организатор на научната дейност на института и на разширяващите се и задълбочаващи негови международни връзки и взаимодействия. Тя допринесе много за утвърждаване на страната ни сред другите просветни общности в света.

След закриването на института в края на миналия век доц. В. Мирчева беше лицето, към което се обръщаха международни педагогически научни организации за съдействие. Тя продължи да допринася много за развитие и укрепване на балканското сътрудничество на научните педагогически дейци. Нейно дело в голяма степен е и състоялата се през м. септември т.г. у нас Международна научна конференция на просветни дейци от балканските страни.

Осъществяваше се и като талантилив изследовател в областта на икономиката на образованието. Беше автор на над 250 научни публикации. Резултати от проучванията ѝ са намерили отражение в системата на образованието.

Със своята плодотворна дейност доц. В. Мирчева се утвърди като уважаван творец сред научната педагогическа общественост у нас и извън страната. Беше член на Европейската асоциация по сравнително образование и член на НС към Съюза на българските учители.

Отличителни черти в дейността на доц. В. Мирчева бяха: висока компетентност, чувство за отговорност и голяма скромност. Никога не шумеше, не изтъкваше свои приноси, не се оплакваше от трудностите. Важно за нея беше всеотдайно да бъде полезна на обществото. Делата красяха доц. В. Мирчева и те са пример за подражание.

Сбогом, доц. В. Мирчева! Оставаме с най-хубави чувства и светли спомени за теб!

Проф. д.пс.н. Любомир Стоев Георгиев,
председател на секция „Педагогика и психология“ към СУБ

В ПАМЕТ НА ДОЦ. Д-Р КОНСТАНТИН ПОПОВ (1923 – 2015)

На 2 септември 2015 г. след продължително боледуване на 92-годишна възраст почина **доц. д-р Константин Попов**. Роден е в китното с. Сестримо, Пазарджишко, където завършва като отличен ученик основно образование и съселяните му правят всичко необходимо да получи стипендия за Софийската духовна семинария. След това той се записва за студент по новооткритата специалност Руска филология, която завършва през 1950 г. Първоначално започва работа в Свищов, а след това с конкурс заема място в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, където преподава на студенти юристи. Занимава се усилено с научна работа и написва дисертация за стила на руския писател Константин Паустовски. Бързо се налага като специалист в областта на стилистиката, но книгата, която му носи известност, е *Типичные для болгар трудности в русском языке*, претърпяла 4 издания, едно от които е дело на московско издателство. СУБ награди тази книга през 1983 г.

Ще споменем, че СУБ по-късно награди още една негова книга – *Етюди по българска стилистика*. Не закъсняха и други награди: Съюзът на българските журналисти през 2008 г. му присъди почетното отличие „Златно перо“ за книгата му *Неугасимият пламък*, в която се третира морално-етични проблеми на нашата действителност.

Доц. К. Попов беше известен учен и плодовит автор. Негови научни приноси са публикувани в сборници и списания у нас, в Русия, САЩ, Полша, Чехия, Германия и др. Научната общност признаваше таланта на Попов и го приемаше радушно в своите редове. Той бе член на СУБ и бе председател на секция „Филологически науки“ през периода 1994-1998 г., бе член на Съюза на българските журналисти, на Международното социолингвистическо дружество и на Американската асоциация на българистите. В Русия бе избран за почетен член на музея „Константин Паустовский“.

През последните десетилетия на своя живот той пишеше усилено на морално-етични теми. Шедьоври са разсъжденията му за доброто и за приятелството. Самият той беше чудесен приятел, чист, етичен, сърдечен. Дълги години беше член и научен секретар на Специализирания научен съвет по езикознание към ВАК и там проличаваше неговата научна подготовка и загрижеността му за изграждането на младите учени езиковеди.

Доц. К. Попов е сред малцината български стилисти. Занимаваше се с трудните проблеми на художествената стилистика и връх на тези негови научни усилия е книгата *Етюди по българска стилистика*, за която са написани множество рецензии. Беше чужд на модернистичните увлечения, но работите му имаха широк отглас както сред научната общност, така и сред творците на художествени произведения, които се съобразяваха с критичните му бележки и с охота отделяха място на отзивите му в литературните вестници и списания. Той бе езиковед, но имаше много приятели сред поетите и писателите. К. Попов бе в състояние да направи задълбочен анализ дори на един куплет от сполучлива поетична импресия.

Доц. К. Попов е светъл пример на творец. Той не изпусна перото до последния час от живота си, нищо че беше автор на хиляди приноси с художествен и научен характер. Със смъртта му българското езикознание понесе голяма загуба, а приятелите му – честен и състрадателен човек, готов винаги безкористно да им се притече на помощ.

Акад. Михаил Виденов

Научни изяви в СУБ

Секция „Филологически науки“ към СУБ организира на 8 октомври 2015 г. в Чешкия културен център на ул. „Раковски“ 100 премиера на книжка 1–2/2015 г. на списание „Език и литература“, която е посветена на темата „Българистика в Чехия. Бохемистика в България“. В книжката са поместени статии на 38 видни чешки българисти и български бохемисти, които разглеждат различни актуални въпроси на езикознанието и езика, литературознанието и литературата и историята и културологията.

* * *

Секция „История“ към СУБ съвместно с Дружество „Архитектурно наследство“ организира на 22 октомври 2015 г. в Дома на архитектите, ул. „Кракра“ № 11, етаж 2, поредната си сбирка с дневен ред:

- ✓ Музикална програма на ученици от Музикалното училище.
- ✓ Представяне на изданието „История на изкуството за студенти по архитектура и САСС“, т. 1, с автор доц. д-р Благовеста Иванова.

* * *

**Георги Марков.
Друга история на
най-голямата
война.**

**Първа книга:
Разгарянето
на пожара.**

Изд. „Захарий
Стоянов”,
С., 2014, 392 с. с ил.
Втора книга.
Светът в пламъци.
Изд.
„Захарий Стоянов”,
С., 2015, 536 с. с ил.

Двухтомникът представя амбициозен, подчертано авторски прочит на историята на Втората световна война. Първата книга представя войната през първия ѝ период – до юни 1941 г. (начало на войната срещу Съветския съюз). Отделено е особено внимание на нейната предистория, която е свързана в значителна степен с проблемите, които поставят мирните договори, последвали Първата световна война. Открити са основни характеристики на епохата, пряко свързани с противоречията, довели до войната: нерешени национално-териториални въпроси, изострените проблеми около статута на националните малцинства, борбата за етническо и национално самоопределение и обособяване, активни ревизионистки пропаганди и действия, империалистически стремежи и повсеместно избуяващ национализъм, опити да се запази на всяка цена статуквото, неуспеха на различните мирни инициативи и на дейността на международната организация, която да се справя с кризи и конфликти – Обществото на народите. Представени са и основни моменти на конфликти и международни кризи като японското нахлуване в Манджурия, италианската агресия в Абисиния, Испанската гражданска война, аншлусът на Австрия, завземането на Судетите и ликвидирването на Чехословашката държава. Синтезирано е изложен ходът на войната през нейната първа фаза: войната срещу Полша (1939), войната на Запад (1940) и на Балканите (пролетта на 1941), както и военните действия в Африка.

Текстът предлага нюансиран поглед към международните отношения, дипломатията и поведението на основните политически сили, разпалили войната; показва, че политиката на Великите сили – победителки в Първата световна война, по отношение на малките европейски държави, ръководена от егоистични интереси, довежда в крайна сметка не до предотвратяване на войната, а да нейната фактическа неизбежност. Разкрива се как различните, противоречиви интереси, идеологическата непримиримост и силното недоверие, което господства между европейските държави, проваля политиката на колективна сигурност в Европа. Отделни акценти са поставени върху „политиката на ненамеса“ и на „умиротворяване“, на „странната война“, на съветската външна политика и външнополитическа експанзия в Европа и на германо-съветските отношения.

Втората книга разглежда войната през нейния втори (и последен) период – от германското нападение над Съветския съюз (22 юни 1941 г.) до капитулацията на Япония (2 септември 1945 г.). Това е времето на най-голямото разширение на военните действия, на създаване на Далекоизточния военен театър с включването на Япония във войната след нападението над военноморската база на САЩ в Пърл Харбър (Хавай, на най-големите успехи на Германия и Япония и на последвалото ги пълно поражение. С много подробности са проследени бойните действия на Източния фронт, в Северна Африка и в Югоизточна Азия. Акцентирано е на Сталинградската, Курската и Берлинската битки, на Японските военни завоевания и съответно на противодействието на военните сили на САЩ и постепенното сломяване на японската експанзия.

Значително място е отделено на голямата дипломатия и преди всичко на изграждане на коалицията между СССР, САЩ и Великобритания. Различните тактически ходове, уговорки и задкулисни игри са представени с важни нюанси, разкриващи интимните и дългосрочни цели на трите Велики сили. Показани са решенията на различните съюзнически форуми в Москва, Квебек, Техеран, Ялта, Потсдам. Открити са личностите на „тримата големи“ – Сталин, Чърчил и Рузвелт. Проследени са първите стъпки за следвоенното устояване на света, очертаващите се бъдещи противоречия под знака на политиката на „атомната дипломатия“, разгледани са съдебните процеси над германските и японски военни и политически ръководители. Едновременно с бойните действия и дипломатията е представена трагедията на военнопленници и цивилно население – на жертвите на въздушни нападения, концлагери, на огромните бежански маси. Книгата завършва с обширна библиография.

Изложението следва хронологичен подход, но основните акценти са поставени върху проблеми и събития в тяхната взаимовръзка. То се отличава с добре балансирана фактология, с умело представяне на личности, мотиви на поведение, ситуации. Войната е представена в нейното многообразие от социални явления и стопански измерения, от политически решения и идеологическа обосновка, от пропагандна война и стратегическо планиране. При този подход самите военни действия са представени не самоцелно, а като елементи от една цяла мрежа от събития и обвързаности. Пролічва стремежът да се открие общата тенденция за епохата, да се разкрият механизмите на вземане на решения и да се покажат скритите цели и интимни замисли на политиките. Текстът съдържа някои основни въпроси по отношение актуалното осмисляне на историята на Втората световна война и преди всичко кои (събития, ситуации, личности) са „злосторниците“, виновни за нейното избухване. Авторът защитава аргументирано своето виждане за характера на действията на Великите сили, предлага убедителни зарисовки на психологическите аспекти на и мотиви в „голямата“ световна политика, съпътстваща бойните операции в „най-голямата война“, която човечеството познава.

Постиганото е единство между фактология и анализ; авторът проявява умение да представи съби-

тие или поведение с много точни, характерни цитати. Изложението е поднесено живо, на пластичен, публицистичен език. Текстът е отлично онагледен с фотографии на личности и събития.

Книгата може да се разглежда като значително постижение на българската историческа наука, като събитията, при които фактологическата достоверност и широтата на анализа се съчетават с една лекота на фразата и с подчертан стремеж към есеистичност в изказа.

Николай Поппетров,
секция „История“ към СУБ

Нина Бакърджиева.
Нахвърлени
мисли за
природата и
хората.

Изд. J. Point, С., 2013,
119 с.

Проф. дбн Нина Бакърджиева е известен специалист биолог в областта на физиологията на растенията, със силно изразени интереси към теоретичната биология,

еволюцията и произхода на живота. Натрупаните й знания в различни области на биологията се явяват мощен стимул в увлекателна форма да постави в книгата си редица въпроси, свързани с живота: неговата поява и развитие, с голяма вещина да разгледа еволюцията на живота и развитието на обществото, да проследи редица качества у човека, човешкия интелект, взаимоотношенията между хората и много други въпроси, засягащи ежедневието на всеки един от нас.

Използвайки знанията си в биологията и еволюцията, както и тези, натрупани през целия й житейски път, проф. Бакърджиева споделя в достъпна форма свои мисли върху човешките ценности, прави дълбок анализ за същността на човека – неговите качества, душевност, морал и култура.

Книгата се състои от четири части: „За човешките ценности и преживявания“, „Човечеството в съзвучие или противоречие със своята биологична същност“, „Лабиринти на мисълта: размисли по конкретни поводи“, „Сложна палитра на междуличностните отношения“. Всяка от тези части е представена от отделни разкази, разкриващи човешката личност и душевност, самота, страх, морал, материална и духовна култура, поведение, усет към красотата, неговия дан за еволюцията на живота и развитието на обществото. Като основна нишка в ця-

лата книга се прокарва значимостта на човешкия морал, компетентност, човешките взаимоотношения и ролята им за изграждане на „мъдро човешко общество“, общество с възвишени цели и идеали. В увлекателна форма е представен образът на твореца, учения и неговата дейност за изграждане на голямата палитра от житейски съдбини. Но заедно с това със завидна лекота, мъдрост и замах се поднася на читателя значението на великия творец, мислител за нашето общество, като се подчертава колко е важно той да знае кога и как да „слезе от сцената“, така, че той да съхрани своето достойнство и идеал, градени цял живот. При това авторката изтъква, че човек в своя жизнен път трябва да забрави характерното за животинския свят свойство „мимикрия“, тъй както казва проф. Бакърджиева, „тя внася отрицателен нюанс в ощущаването на хората и е пречка за намирането на общ път към разбирателство и просперитет“.

Четейки книгата, читателят може да се запознае не само с редица важни човешки качества, но и с множество загадъчни явления и събития, като постепенно разширява кръгозора си и получава знания за възможността живота на Земята да се е появил „спонтанно при постепенен преход от неживата към живата материя“. Лансира се идеята животът да е пренесен от „космическото пространство“. Допълнително множество въпроси възникват у читателя, прочитайки главата „Загадки на еволюцията“: възникването на редица биологични свойства, наблюдавани в голямото многообразие на растителния и животински свят, каква е тяхната роля, причини за тяхната поява, съхранение и др.

Особено вълнуваща е четвъртата част на книгата, в която авторката проследява сложната палитра на междуличностните отношения. Всяко едно човешко същество има богат и разнообразен индивидуален свят, определящ се от редица фактори: наследственост, образование, исторически традиции, място на живеене и др. Но всеки един със своите характерни качества допринася за „богатата гама от различни преживявания и емоции, които остават най-често незабелязани и скрити за околните, но са важен аспект в нашия живот“.

Книгата на проф. Бакърджиева „Нахвърлени мисли за природата и хората“ запознава читателя с многообразието на човешките взаимоотношения, със загадъчното явление Живот, с еволюцията на живота и развитието на обществото, еволюцията на човека, като „уникален биологичен вид“, с причудливостта на заобикалящия ни растителен и животински свят и дава повод за размисъл за проблемите, които природата поставя пред нас. Хубаво е да прочетете тази книга, за да можете да изживеете „мъничките светове“, които са „безбройни и индивидуални“ и които навярно все още не сте изживели.

Проф. дбн Параскева Михайлова,
Институт по биоразнообразие и екосистемни
изследвания – БАН

Фондация „Еврика“ е основана през 1990 година за подпомагане на даровити деца и млади хора при реализирането на проекти в областта на науката, техниката и управлението; подкрепя на младите новатори и предприемачи, разпространение на научни, технически и икономически знания; усъвършенстване на материалната база за научно и техническо творчество; подпомагане на обучението и специализацията, на международното сътрудничество в областта на науката и техниката.

Фондацията осъществява пет програми:

Таланти

Програмата има за цел издирването и развитието на надарени млади хора в областта на науката, техниката, технологиите и управлението. Чрез нея се подпомага обучението на талантливи младежи, подкрепя се участието им в научно-технически изяви, стимулира се провеждането на специализирани школи и летни университети и др.

Научни изследвания

Програмата има за цел да подпомага научните изследвания на младите учени във фундаменталните области на науката и по този начин да осигурява възможност за научна изява и развитие.

Информация, издания, изяви и международно сътрудничество

Чрез програма „Информация, издания, изяви и международно сътрудничество“ се организират дейностите на фондацията, свързани с информационното осигуряване и разпространението на научно-технически знания сред младежта и децата, организирането на изяви за наука, техника, технологии и управление – конкурси, симпозиуми, семинари, кръгли маси, школи, научно-технически състезания, олимпиади, изложби, да насърчава международното сътрудничество на младите хора и техните организации в областта на науката, техниката, технологиите и управлението, както и да подпомага деловите им контакти със сродни организации в други страни.

Насърчаване на стопански инициативи

Чрез програмата „Насърчаване на стопански инициативи“ се насочва и координира дейността на фондацията за стимулиране на създаването и внедряването на научно-технически идеи и разработки и други стопански инициативи на младежки колективи и търговски дружества на млади хора, както и на отделни младежи на възраст до 35 години.

Развитие

Програмата има за цел да подпомага ускореното развитие на съвместни дейности на програмна и проектна основа с международни, чуждестранни и национални организации и институции, в рамките на целите и предмета на дейност на фондацията.

За делови контакти: София 1000, бул. „Патриарх Евтимий“ № 1
Тел: 9815181; тел/факс: 9815483
E-mail:office@evrika.org

Първият конгресен център в България, построен в комплекса „Св. Св. Константин и Елена“ през 1966 г. от Съюза на учените в България за провеждане на научни прояви, а именно

Международния дом на учените „Фредерик Жолио-Кюри“,

е мястото което търсите. Комплексът може да приеме прояви с до 300 участници, или няколко по-малки симултанни срещи.

Петте зали разполагат с пълно стандартно оборудване:

- ▣▣▣▣ озвучителна система;
- ▣▣▣▣ Възможности за запис и прожекции;
- ▣▣▣▣ Туредба за симултанен превод и др.

Хотелът има 95 стаи, а ресторантът – 400 места.

Инфраструктурата на Конгресния център „Ж.-Кюри“ позволява гъвкавост и пригодимост към всяка проява.

The first Congress Centre in Bulgaria, built in „St. st. Constantine and Helena“ resort in 1966 by the Union of Scientists to host scientific events, namely

the „Frederic Joliot-Curie“ International House of Scientists

is the site you are looking for. The complex can accommodate a gathering of up to 300 participants, or several smaller

simultaneous meetings. Full standard equipment in the 5 meeting rooms is available:

- ▣▣▣▣ loud speaker system;
- ▣▣▣▣ recording facilities;
- ▣▣▣▣ projection equipment;

Possibility for simultaneous translation, etc.

The hotel has 95 rooms, the restaurant – 400 seats. The infrastructure of „J.-Curie“ Conference Centre provides flexibility and adaptability for every event.

Адресът е:

Международен дом на учените
„Фредерик Жолио-Кюри“,
к.к. „Св. св. Константин и Елена“,
9006 Варна
Тел.: (052) 36 11 61; 36 11 62;
Факс: (052) 36 11 87;
e-mail: ihsvarna@mnet.bg

За контакти в София:

„Наука Инвест“ ЕООД
1505 София, бул. „Мадрид“ №39
Тел.: (02) 943 01 28; 943 19 86
Факс: (02) 944 15 90;
e-mail: science@usb-bg.org

The address is:

International House of Scientists
„Frederic Joliot-Curie“
„St. St. Constantine and Helena“,
9006 Varna, Bulgaria
Tel.: (+359-52) 36 11 61; 36 11 62;
Fax: (+359-52) 36 11 87;
E-mail: ihsvarna@mnet.bg

Contact in Sofia:

„Nauka Invest“ Ltd.
1505 Sofia, blvd. „Madrid“ 39
Tel.: (+359-2) 943 01 28; 943 19 86;
Fax: (+359-2) 944 15 90;
e-mail: science@usb-bg.org